ળીન

Reg. No.

સંપાદક

[illegible]

રાષ્ટ્રગીત

પ્રકાશક :
રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય મંડળ, અમદાવાદ.

પ્રત ૩૦૦૦ સંવત ૧૯૭૮

મૂલ્ય આઠ આના

પ્રકાશક:
ઈન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક
રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય મંડળ
અમદાવાદ

મુદ્રક:
ચીમનલાલ ઇશ્વરલાલ
'વસંત' મુદ્રણાલય
રાયપુર, અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના

યુગયુગની જૂદી જૂદી ભાવનાઓ હોય છે. વેદકાળમાં અધ્યાત્મભાવનું સ્તવન થયું, બુદ્ધકાળમાં અહિંસા ધર્મનો પ્રચાર થયો, મધ્યકાલીન હિંદમાં રાજપૂતોએ અને મુસલમાનોએ, મરાઠાઓએ અને શીખોએ પોતપોતાની જાતિય મહત્તા ખીલવી. યૂરપમાં પણ ગ્રીક લોકોની કળાના, રોમનોના સામ્રાજ્યના, જમીનદારોની સત્તાના યુગ વહી ગયા. ઓગણીસમી સદીમાં યૂરપમાં રાષ્ટ્રધર્મનો ઉદય થયો. તેનો સંચાર આપણા દેશમાં પણ થયો. આજે એક પાસથી પશ્ચિમના જડવાદનો આપણને સ્પર્શ થાય છે અને બીજી પાસથી ભોળાને ભરમાવે એવાં દેશદેશાંતરની (International) એકતાનાં દુંદુભિ કોઇ વખત પેરિસમાં તો કોઇ વખત ન્યુયોર્કમાં વાગે છે તે છતાં પણ પશ્ચિમમાં તેમ પૂર્વમાં રાષ્ટ્રધર્મ જ હજી પૂજાય છે.

રાષ્ટ્રધર્મ બે સ્વરૂપે પ્રકાશે છે: (૧) જડ, ભયંકર, સ્વાર્થી અને ભક્ષક; (૨) આધ્યાત્મિક, સૌમ્ય, પરમાર્થી અને સંરક્ષક. કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરે પહેલા પ્રકારનો જે પાશવ ધર્મ પશ્ચિમમાં અને જાપાન જેવા પૂર્વના દેશમાં પણ ફેલાવા માંડયો છે તેના પર સખ્ત પ્રહાર કર્યા છે.

પણ તેથી જે બીજા પ્રકારનો ધર્મ આજે આર્યાવર્તમાં કેળવાય છે તેના પર સહેજ પણ આક્ષેપ થતો નથી. જે પ્રજા કાળના ઘસારાથી પોતાના ધર્મ, નીતિ, સમાજ વ્યવહારનાં સાચાં તત્વ ક્રમેક્રમે ભૂલીને તેના પુરાણા, જડ રૂપમાં વધારે ને વધારે ગુંથાતી ગઇ, અને પરિણામે જે એક પછી બીજા રાજ્યની ગુલામી સદીઓથી ભોગવીને પોતિકું નૂર ગુમાવી બેઠી તે રાષ્ટ્રધર્મ સેવીને જ—અર્થાત પોતાના આત્માને ઓળખીને, પોતાનું દિલ પારખીને, પોતાનું હૃદય પિછાનીને, પોતાના નિઃસીમ સામર્થ્ય વિષે શ્રદ્ધા કેળવીને જ સર્વ પ્રકારની ગુલામીનાં આવરણ ભેદી, પ્રાતઃકાળના સૂર્યની જેમ સારી આલમને પોતાના ઝળહળતા, સોનેરી પ્રકાશથી જાગૃત અને સતેજ કરી શકે. રાષ્ટ્રધર્મનું જે જડ સ્વરૂપ પશ્ચિમનું લોહી ચૂસી રહ્યું છે તેનું હાર્દ આપણે માટે પ્રાણ સમાન છે.

દેશદેશની સ્થિતિનાં પ્રતિબિમ્બ તેનાં રાષ્ટ્રગીતોમાં પડે છે. સ્વતંત્ર દેશોનાં ગીતોની લહર કંઇક ઓર જ હોય છે. પોતાના દેશમાં સ્વતંત્રતા ભોગવનાર ઇંગ્લંડના પુત્રો સારી દુનિયામાં જમીન અને દરિયાપર વાવટો ફરકાવતાં God save the King (પ્રભો રક્ષ મહારાજા) અને Brittania rules the waves (બ્રિટન મહાસાગરની રાણી) એવાં ગીત લલકારે છે. પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો ઝુંડો સારી આલમમાં ફરકાવવાની હોંસ રાખનાર ફ્રાન્સની પ્રજા સ્વતંત્રતાનું હૃદયભેદી ગીત માર્સેલસ ગાય છે.

પૃથ્વીના તળ પરથી જમીનદાર અને માલદાર તેમજ પારકી રોજી પર જીવનાર મધ્યમ વર્ગને તલવારની અણીથી નાબૂદ કરવાનું બીડું ઝડપનાર રશિયાના સોવિયેટ રાજ્યના સિપાહીઓ રાતદિવસ " થર્ડ ઇન્ટરનેશનલ " નું ગીત ગાતાં થાકતા જ નથી. આ બધામાં પોતાની સ્વતંત્રતાની, ગૌરવની ખુમારી છે અને પોતાની સત્તાની કે ભાવનાની આણ દુનિયાભરમાં વર્તાવવાની અવિચળ શ્રદ્ધા છે.

આપણું ખમીર અને આપણી સ્થિતિ જૂદાં છે. એટલે આપણાં ગીતોની—મુખ્ય રાષ્ટ્રગીત " બંદે માતરમ " ની ઢબ જૂદી છે. આપણી ધાર્મિક વૃત્તિ દેશને માતા–દેવી તરીકે પિછાને છે. આપણી દેશભક્તિ હિમાલય-થી સેતુબંધ રામેશ્વર સુધી અને દ્વારિકાથી જગન્નાથપુરી-ના આખા પ્રદેશને—તેના પર્વતોને અને નદીઓને, જંગ-લોને અને ગામ ગામડાંને, તેમાં વસતા અમીરોને અને ફકીરોને, જમીનદારો અને ખેડૂતોને, ધનાઢ્યો અને મજૂરો-ને—મનુષ્ય અને કુદરતની તમામ સામગ્રીને ઉભરાતા ઉમળકાથી ચ્હાય છે અને પૂજે છે. પણ માતાના સૌંદર્યમાં ઝાંખપ લાગે છે, તેની ચીથરેહાલ ગરીબાઇ જોઇ અંતર ચીરાય છે, અને તેનાં અંગ પર ગુલામીની બેડીઓ જોઇ આંખ લાલ થાય છે. વળી તેની–તેનાં તેત્રીશ કરોડ બાળકોની અગાધ શક્તિનું ભાન થાય છે; અને માતાનાં જંજીર તોડવાની, તેનું સૌંદર્ય સમારવાની, અને તેને સૌભાગ્ય-વેશથી સજ્જ કરવાની પ્રેરણા થાય છે. આમ આપણું

ગીતોમાં કોમળ પ્રેમ અને પૂજાની ભક્તિ છે, હૃદયનાં ડુસકાં અને અંતરની વેદના છે, તેમ સ્વતંત્રતાનો આશાસૂર અને પુરૂષાર્થ કરવાની વીરહાક પણ વાગે છે.

ઉપરના ભાવોનો સાચો રણકાર થોડાં જ ગુજરાતી કાવ્યોમાં સંભળાય છે. અને કંઇક સંભળાય છે તે પણ વિશેષે કરીને વીર નર્મદ, સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ વગેરે ગત કવિયોનાં કાવ્યોમાં. હાલની ચમત્કારિક રાજકીય પરિસ્થિતિને અંગે ગીતોનો જે રાફડો ફાટયો છે તેમાંથી થોડાં જ ભાવ અને રાગમાં સંતોષ આપે તેવાં છે. આવાં વિરલ ગીતના લેખકોમાં હાલ ભાઇ ખબરદાર સહેલાઇથી પહેલે નંબરે આવે છે. આમ એકંદરે ગુજરાતી ગીતોમાં ઉણપ લાગવાથી જ થોડાં સારાં બંગાળી, હિન્દી અને હિન્દુસ્તાની ગીતો કંઇક જરૂરી સમજુત સાથે આ સંગ્રહમાં ઉમેરવામાં આવ્યાં છે.

આ સંગ્રહનું કામ ઘણી ઉતાવળથી કરવામાં આવ્યું છે તેથી તેમાં કાંઇ પણ મરાઠી ગીત દાખલ કરી શકાયાં નથી અને છાપની, ચુંટણીની અને અનુક્રમની ખામીઓ રહી ગઇ છે તે દરગુજર કરવા વાંચકોને વિનંતિ છે. ગીતોનો સંગ્રહ કરવામાં અને તેને પ્રકટ કરવામાં અનેક મિત્રોએ અને ખાસ કરીને ભાઇ નંદલાલ મણીલાલ શાહે મદદ કરી છે તે માટે તેમનો આભાર માનું છું.

ગુલામીની બેડીઓ તોડી સ્વરાજ્યના પૂર બ્હારમાં

ખીલવા પ્રજા આજે એક શ્વાસે તલસી રહી છે. પ્રજાસાગરમાં આજે જાગૃતિ અને આત્મબલિદાનનો મોટો જુઆળ આવ્યો છે, અને સ્વતંત્રતાદેવીનું સુવર્ણમંદિર કારાગૃહને સમજી આજે સેંકડો દેશભક્તો તેમાં પરવર્યા છે, અને બીજા હજારો તેની યાત્રાએ સંચર્યા છે. ગુજરાત હજી સૌમ્ય, ગંભીર માન ધારણ કરીને બેઠું છે. પણ તેણે મહાસભાની અમર બેઠકને પોતાના પાટનગરમાં આમંત્રણ આપ્યું છે. તે સાર્થક તો જ થશે જો તેનું વિસર્જન કરતે કરતે ગુર્જરપુત્રો કવિ નર્મદની વીરહાક ગજાવશે:

સહુ ચલો જીતવા જંગ બ્યુગલો વાગે,
યા હોમ કરીને પડો ફતેહ છે આગે.

અને ગુર્જરપુત્રીઓ પણ અર્વાચીન કવિવરની પ્રેમશૌર્યભરી કડી ગાશે:

મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !
સિધાવોજી રણવાટ.
એક વાટ રણવાસની રે,
બીજી સિંહાસન વાટ:
ત્રીજી વાટ શોણિતની સરિતે,
હો ! શૂરના સ્નાનનો ઘાટ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

જય કલગીએ વળજો પ્રીતમ !
ભીંજશું ફાગે ચીર :
નહિ તો વીરને આશ્રમ મળશું,
હો ! સુરગંગાને તીર :
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

—ગાશે, તેવું કરશે અને ક્ષણિક દુઃખ અને બંધનો સ્વીકારી ગુર્જર નરનારીઓ કાયમનું સ્વરાજ્ય મેળવશે તો જ તેમની અને તેમના પૂર્વજોની આબરૂ સચવાશે.

અમદાવાદ,
સં. ૧૯૭૮ ના માગશર
વદ ૫ ને શોમવાર.

ઈન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક

સારે જહાંસે અચ્છા હિન્દુસ્તાં હમારા

સારે જહાંસે અચ્છા હિન્દુસ્તાં હમારા,
હમ બુલબુલેં હંય ઉસ્કી વોહ ગુલસિતાં[1] હમારા. ૧

ગુરબતમેં[2] હો અગર હમ રહેતા હય દિલ વતનમેં,
સમઝો વહીં હમેભી દિલ હો જહાં હમારા. ૨

પરબત વોહ સબસે ઉંચા હમસાયહ[3] આસમાંકા,
વોહ સન્તરી હમારા વોહ પાસબાં હમારા. ૩

ગોદીમેં ખેલતી હૈંય ઉસ્કી હઝારોં નદીયાં,
ગુલ્શન હય જીન્કે દમસે રશ્કે[૪] જીનાં હમારા. ૪

અય આબે રૂદે[૫] ગંગા ! વોહ દિન હય યાદ તુઝકો.
ઉતરા તેરે કિનારે જબ કારવાં હમારા. ૫

મઝહબ[૬] નહિ સિખાતા આપસમેં બેર રખના,
હિન્દી હૈંય હમ વતન હય હિન્દુસ્તાં હમારા. ૬

યુનાનો મિસરો રૂમા[૭] સબ મિટ ગએ જહાંસે,
અબ તક મગર હય બાકી નામો નિશાં હમારા. ૭

કુછ બાત હય કે હસ્તી મિટતી નહિ હમારી,
સદયોં[૮] રહા હય દુશ્મન દવરે ઝમાં[૯] હમારા. ૮

ઇકબાલ ! કોઇ મહેરમ[૧૦] અપના નહિ જહાંમેં,
માલુમ કયા કિસીકો દર્દે નેહાં[૧૧] હમારા. ૯

—ઇકબાલ.

---

૧ બાગ, ૨ પરદેશ, ૩ પાડોશી, ૪ ઈર્ષા, ૫ નદી, ૬ ધર્મ, ૭ રોમ, ૮ સદીઓ, ૯ કાળચક્ર, ૧૦ દયા ખાનાર, ૧૧ છૂપું.

અનુક્રમણિકા

બંગાળી

હિન્દી

બંગાળી

૧. વન્દેમાતરમ્

વન્દેમાતરમ્

સુજલામ્ સુફલામ્ મલયજશીતલામ્
શસ્યશ્યામલામ્ માતરમ્!
શુભ્રજ્યોત્સ્ના પુલકિતં યામિનીમ્
ફુલ્લ કુસુમિત-દ્રુમદલ શોભિનીમ્
સુહાસિનીમ્ સુમધુરભાષિણીમ્
સુખદામ્ વરદામ્ માતરમ્!

ત્રીશકોટિ કંઠ-કલકલ નિનાદ-કરાલે
દ્વિત્રીશકોટિ ભુજૈર્ધૃત ખર કરવાલે
અબલા કેન મા એતો બલે!
બહુબલ ધારિણીમ્, નમામિ તારિણીમ્,
રિપૂદલ વારિણીમ્ માતરમ્!

તુમિ વિદ્યા, તુમિ ધર્મ,
તુમિ હૃદિ, તુમિ મર્મ
ત્વં હિ પ્રાણા: શરીરે!

બાહુતે તુમિ મા શક્તિ,
હૃદયે તુમિ મા ભક્તિ.
તોમારઈ પ્રતિમા ગડી[1]
મન્દિરે મન્દિરે!

૧ રચી

ત્વંહિ દુર્ગા દશપ્રહરણ ધારિણી
કમલા કમલદલ વિહારિણી
વાણી વિદ્યાદાયિની
નમામિ ત્વાંમ્ !

નમામિ કમલામ્, અમલામ્ અતુલામ્
સુજલામ્ સુફલામ્ માતરમ્
બન્દેમાતરમ્ !

શ્યામલામ્ સરલામ્ સુસ્મિતાં ભૂષિતામ્
ધરણીમ્ ભરણીમ્ માતરમ્.

—બંકિમચન્દ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય

---

૨. અયિ ભુવન-મનો-મોહિનિ

અયિ ભુવન-મનો-મોહિનિ !
અયિ નિર્મલ-સૂર્ય-કરોજ્જ્વલ-ધરણિ !
જનક-જનની-જનનિ !

નીલ સિન્ધુ જલ—ધૌત ચરણતલ,
અનિલ વિકમ્પિત શ્યામલ-અંચલ,
અંબર[1] ચુમ્બિત—ભાલ હિમાચલ,
શુભ્ર-તુષાર-કિરીટિનિ !

---

1 આકાશ

(૩)

પ્રથમ પ્રભાત ઉદય તવ ગગને,
પ્રથમ સામરવ તવ તપોવને,
પ્રથમ પ્રચારિત તવ વનભવને
  જ્ઞાન ધર્મ કત[૨] પુણ્યકાહિની;
ચિર કલ્યાણમયી તુમિ ધન્ય,
દેશ વિદેશે વિતરિછો[૩] અન્ન,
જાહ્નવી જમુના—વિગલિત કરુણા
  પુણ્ય-પીયૂષ-સ્તન્ય વાહિની!

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

---

૩. અતીત-ગૌરવ-વાહિનિ

અતીત-ગૌરવ-વાહિનિ મમ વાણિ!
  ગાહો આજિ હિન્દુસ્તાન!
મહાસભા-ઉન્માદિનિ મમ વાણિ!
  ગાહો આજિ હિન્દુસ્તાન!
હર વિક્રમ—વિભવ—યશ:—
સૌરભ-પૂરિત સેઈ નામગાન!
બંગ, બિહાર, અયોધ્યા, ઉત્કલ, માન્દ્રાજ, મારાઠ,
  ગુર્જર, પંજાબ, રાજપૂતાન!

---

૨ કેટલી ૩ દેશે પાં

હિન્દુ, પારસી, જૈન, ઇસાઈ, શિખ, મુસલમાન!
ગાઓ સકલ કણ્ઠે, સકલ જાતે
"નમો હિન્દુસ્તાન!"

(હિન્દુ ગાયકગણ) હર હર હર જય હિન્દુસ્તાન!
(પારસી ,,) દાદાર હોરમઝદ હિન્દુસ્તાન!
(મુસલમાન ,,) અલ્લાહો અકબર હિન્દુસ્તાન!
(સકલ) નમો હિન્દુસ્તાન!

ભેદ રિપુ વિનાશિની મમ વાણિ!
ગાહો આજિ ઐક્યગાન!
મહાબલ વિધાયિની મમ વાણિ!
ગાહો આજિ ઐક્યગાન!
મિલાઓ દુઃખે, સૌખ્યે, સખ્યે,
લક્ષ્યે, કાય મનઃ પ્રાણ!

બંગ, બિહાર, અજોધ્યા, ઉત્કલ, માન્દ્રાજ, મરાઠ,
ગુર્જર, પંજાબ, રાજપુતાન!
હિન્દુ, પારસી, જૈન, ઇસાઈ, શિખ, મુસલમાન!
ગાઓ સકલ કણ્ઠે, સકલ જાતે
"નમો હિન્દુસ્તાન!"

(હિન્દુ ગાયકગણ) હરિ હરિ હરિ જય હિન્દુસ્તાન!
(ઇસાઈ ,,) જય જિહોવા હિન્દુસ્તાન!
(મુસલમાન ,,) અલ્લાહો અકબર હિન્દુસ્તાન!
(સકલ) નમો હિન્દુસ્તાન!

સકલ-જન-ઉત્સાહિની મમ વાણિ !
ગાહો આજિ નૂતન તાન !

મહાજાતિ—સંગઠનિ—મમ વાણિ !
ગાહો આજિ નૂતન તાન !

ઉડાઓ કર્મ નિશાન ! ધર્મ વિષાણ !
બાજાઓ ચેતાઓ પ્રાણ !

બંગ, બિહાર, અજોધ્યા, ઉત્કલ, માન્દ્રાજ, મારાઠ,
ગુર્જ્જર, પંજાબ, રાજપૂતાન !
હિન્દુ, પારસી, જૈન, ઇસાઇ, શિખ, મુસલમાન !
ગાઓ સકલ કણ્ઠે, સકલ ભાષે
" નમો હિન્દુસ્તાન !"

(હિન્દુ, જૈન વગેરે)
ગાયકગણ — જય જય પ્યારન હિન્દુસ્તાન !
(શિખ ,,) અલખ નિરંજન હિન્દુસ્તાન !
(પારસી ,,) દાદાર હોરમઝદ હિન્દુસ્તાન !
(મુસલમાન ,,) અલ્લાહો અકબર હિન્દુસ્તાન !
(સકલ) " નમો હિન્દુસ્તાન !"

—શ્રીમતી સરલાદેવી.

૪. તુમિ તો મા સેઇ

તુમિ તો મા સેઇ,[૧] તુમિ તો મા સેઇ.
ચિરગરીયસી ધન્યા અયિ મા !
આમરા[૨] શુધુઇ[૩] હોયેછિ મા હીન,
હારાયે છિ, સબ વિભવ મહિમા !

તુમિ તો મા આછો તેમનિ[૪] પૂજ્ય,
આમરાઈ શુધુ હોયેછિ તુચ્છ,
આપનાર[૫] ઘરે હોયેછિ મા પર,
જાનિ ના કિ પાપે એ તાપ સહિ મા !

એખનઓ[૬] તોમાર ગગન સુનીલ
ઉજ્જ્વલ તપન—તારકા—ચન્દ્રે
એખનઓ તોમાર ચરણે ફેનિલ
જલધિ ગરજે જલદમન્દ્રે[૭]

એખનઓ ભેદી હિમાદ્રિજંઘા
ઉછલિ જાઈ છે જમુના ગંગા
સ્નેહ-સુધારાશિ ઢાલિયા શતધા
તોમાર હૃદયે જાઇ છે બહિ મા !

તુમિ તો મા સેઈ "સુજલા સુફલા"
એખનઓ હરે ભાષાય નેત્રે

---

૧ તેજ ૨ અમે ૩ કેવળ જ ૪ તેવી જ ૫ પોતાના
૬ હજીયે ૭ મેઘગર્જના સમ

પુષ્પ તોમાર શ્યામલ[૮] કુંજે,
શસ્ય[૯] તોમાર શ્યામલ ક્ષેત્રે,
તોમાર વિભવે પૂર્ણ વિશ્વ:
આમરા[૧૦] દુઃખિ, આમરા નિઃસ્વ.[૧૧]
તુમિ કિ કરિબે! તુમિ તો મા,
સેઈ મહિમા ગરિમા પુણ્યમયી મા!

—દ્વિજેન્દ્રલાલ રાય

---

૫. ઉઠો ગો ભારતલક્ષ્મી

ઉઠો ગો[૧] ભારતલક્ષ્મી, ઉઠો આદિ-જગત-જન-પૂજ્યા!
દુઃખદૈન્ય સબ નાશિ, કરો દૂરિત ભારત લજ્જા!
છાડો[૨] ગો છાડો શોક શય્યા, કરો સજ્જા,
પુનઃ કમલ-કનક-ધન ધાન્યે!
જનની ગો લોહો તૂલે[૩] વક્ષે,
સાંત્વન-વાસ દેહો[૪] તુલે ચક્ષે.
કાંદિ છે[૫] તબ ચરણતલે,
ત્રીંશતિ કોટિ નરનારી ગો!
કાન્ડારી[૬] નાહિકો કમલા દુઃખલાંછિત ભારતવર્ષે
શન્કિત મોરા[૭] સબ યાત્રી, કાલસાગર-કંપન દર્શે[૮]

---

૮ ઘેરા ૯ ધાન્ય ૧૦ અમે ૧૧ દરિદ્રી
૧ હે ૨ દૂર કરો ૩ ઉપાડી લો ૪ આપો ૫ રડે છે
૬ સુકાની ૭ અમે ૮ નિહાળીને

તોમાર અભય પાદ-સ્પર્શે, નવ હર્ષે,
પુનઃ ચલિબે તરણી[૯] સુખ લક્ષ્યે;
જનની ગો લોહો તુલે વક્ષે... ... ...
ભારત-સ્મશાન કરો પૂર્ણ, પુનઃ કોકિલ કૂજિત-કુંજે
દ્વેષ હિંસા કરિ ચૂર્ણ, કરો પૂરિત પ્રેમ-અલિ-ગુંજે
દૂરિત કરિ પાપપુંજે, તપપુંજે,
પુનઃ બિમલ કરો ભારત પુણ્યે!
જનની ગો લોહો તુલે વક્ષે ... ...

—અતુલપ્રસાદ સેન.

---

૬. યમુના લહરી

નિર્મળ સલિલે, બહિ છો સદા!
તટશાલિની સુન્દરી જમુને! ઓ!

[૧]

કત[૧] કત સુન્દર, નગરી તીરે,
રાજિ છે તટયુગ ભૂષિ[૨] ઓ!
પડિ જલ નીલે, ધવલ સૌધ[૩] છબિ,
અનુકારિ છે નભ—અંજન ઓ!

[૨]

યુગ યુગ વાહિ, પ્રવાહ તોમારિ,
દેખિલો કત શત ઘટનાઓ!

---

૯ નૌકા ૧ કેટલી ૨ વિભૂષિત ૩ મહેલ

લ મુહમુહ[4] સહ કત રાજા
પરકાશિલો, લય પાઈલો ઓ !

[૩]

કલકલ ભાખે બહિયે કાહિની
કહિ છો સબે[5] કિ પુરાતન ઓ !
સ્મરણે આસિ[6] મરમ પરશે[7] કથા,
ભૂત સે[8] ભારતગાથા ઓ !

[૪]

તવ જલકલ્લોલ સહ કત સેના,
ગરજિલો કોન દિન સમરે ઓ !
આજિ શબ્દ નિરવ, રે જમુને સબ,
ગત જત[9] વૈભવ કાલે ઓ !

[૫]

શ્યામ સલિલ તવ લોહિત[10] છિલો[11] કભૂ,
પાંડવ-કુરુ-કુલ-શોણિતે ઓ !
કાંપિલો[12] દેશ, તૂરગ ગજ ભારે
ભારત સ્વાધીન જે દિન ઓ !

[૬]

તવ જલ તીરે, પૌરવ જાદવ,
પાતિલો[13] રાજસિંહાસન ઓ !

૪ અફસોસ ૫ સર્વે ૬ આવીને ૭ મર્મને સ્પર્શે છે. ૮ તે ૯ જેમાં ૧૦ લોહીવર્ણું ૧૧ [illegible] ૧૨ કંપ્યો ૧૩ જમાવ્યું

શાસિલો દેશ, અરિકુલ નાશિ
ભારત સ્વાધીન જે દિન ઓ !

[૭]

દેખિલે૧૪ કિ તુમિ, બૌદ્ધ પતાકા,
ઉડિતે દેશ વિદેશે ઓ !
તિબ્બત ચીને, બ્રહ્મ તાતારે
ભારત સ્વાધીન જે દિન ઓ !

[૮]

એ જલધારે, ધારે બહિલો કત
પ્રેમવિરહ—આંખિ—નીરો ઓ !
નાચિલો ગાઈલો, કત સુખ સમ્પદ
એ નવ સૈકત૧૫ પુલિને૧૬ ઓ !

[૯]

એ તનુ મુકુરે,૧૭ આસિ પૂર્ણ શશી
નિરખતો મુખ જબે શરદે ઓ !
ભાસિતો દશ દિશિ, ઉત્સવ રંગે,
પ્લાવિતો ચિત સુખ-ઉત્સે ઓ !

[૧૦]

સે તુમિ સે શશી, ધીર અનિલ સે,
તોબૂ૧૮ સબ મગન વિષાદે ઓ !
નાહિકો સે સબ, પ્રમોદ ઉત્સાહ
આસિલ સકલે કાલે ઓ—

---

૧૪ દેરેતી ખેલી ૧૫ ૧૬ કાંઠે ૧૭ અરીસામાં ૧૮ [illegible]

[૧૧]

જે મૂરલી—રવે, નિંબિડ નિશિથે
ઉન્માદિત વ્રજબાલા ઓ !
આકૂલ પ્રાણે, તવ તટ—પાને,[૧૯]
ધાઈતે[૨૦]રવ—સન્ધાને ઓ !

[૧૨]

બધિત બિરહે, શ્વાસ—પવન કત,
વિરચિતો ઓલિ[૨૧] તવ હૃદયે ઓ !
સુહૃદ—સમાગમે, પુન એઈ દર્પણે,
પ્રતિબિમ્બિતો સિત[૨૨] હાસિ ઓ—

[૧૩]

સે સબ કૌતુક, કાલ કવલ આજી
લેશ ના રાખિલો શેષ ઓ !
કઈ[૨૩] સેઈ ગૌરવ, નિકૂંજ—સૌરભ,
હોલો[૨૪] પરિણત શત કાહિણી ઓ !

[૧૪]

કભૂ શત ધારે, ઐ ઉભ પારે
પાઠાન્ અફગાન મોગલ ઓ !
ઢાલિલો[૨૫] સેના, ત્રાસિ નિવાસી
ઘોર સે ભારત બન્ધને ઓ—

---

૧૯ તરફ ૨૦ ધાતી ૨૧ તરંગ ૨૨ શુભ્ર ૨૩ ક્યાં ૨૪ થયો
૨૫ પડી

[૧૫]

અહો ! કિ ફૂ દિવસે, આસિલો રાહુ,
મોચન[૨૬] હોઇલ[૨૭]ના આર[૨૮] ઓ !
ભાંગિલ ચૂર્ણિલો, ઉલટિ પાલટિ
લુંઠિનિલો[૨૯] જા છિલો સાર ઓ !

[૧૬]

સે દિન હોઈ તે, અન્ધ મનોગૃહ,
પરબળ—અર્ગલ પાતે[૩૦] ઓ !
સે દિન હોઇ તે, શ્મશાન ભારત
પર-અસિ-ઘાત-નિપાતે ઓ—

[૧૭]

સે દિન હોઈ તે, તબ જલ તરલે,
પરશે ના કુલબાલા ઓ !
સે દિન હોઇ તે, ભારત નારી
અવરોધ[૩૧] અવરોધિત ઓ !

[૧૮]

સે દિન હોઈ તે તવ તટ—ગગને
નુપૂર—નાદ બિનીરવ ઓ !
સે દિન હોઇ તે, સબ પ્રતિકૂલે
જે દિન ભારત બન્ધન ઓ !

---

૨૬ છૂટકારો ૨૭ થયો ૨૮ ત્યારબાદ ૨૯ લૂટી લીધો
૩૦ પડયો ૩૧ પડદે

[૧૯]

એ પયપારે, કોતો કોતો જાતીય
ભાતિલો[૩૨] કત શત સદન એ !
આસિલો સ્થાપિલો શાસિલો રાજ્ય,
રચિ ધર કત પરિપાટી એ !

[૨૦]

કોત શત દુર્જય, દુર્ગમ દુર્ગે
એડિલો[૩૩] તબ તટ—દેશે એ !
નગર—પ્રાચીરે,[૩૪] ઘેરિલો શેષે
ચિરયુગ સંભોગ આશે એ !

[૨૧]

ઉપહાસિ સર્વે, માનવ ગર્વે
કાલ પ્રબલ ચિરકાલે એ !
ગૃહ ગોડા પુંજે, કતિપય તુંજે
રાખિલો કોરિ વિકલાકૃતિ એ !

[૨૨]

એ પુરોભાગે, ભગ્ન વિભાગે,
ગૃહવર શેષ શરીરે એ !
દેખિ છો જે સબ, ઉજ્જવલ લેખા,
સે ગત યૌવન રેખા એ !

---

૩૨ શોભાવી ગયા ૩૩ રખડયા ૩૪ કિલ્લાને

[૨૩]

એરે[૩૫] અલિન્દે, સુન્દરીવૃન્દે,
મોગલ નરપતિ કેશરી ઓ !
બેસિ[૩૬] ઓ મર્મરે ઉલ્લાસ[૩૭] અંતરે,
તોલિતો[૩૮] મોહન રૂપે ઓ !

[૨૪]

કભુ એ ગવાક્ષે, કૌતુક ચક્ષે,
નિરખિતો પરિજન લઇથે ઓ !
નિમ્ન પ્રદેશે, સે ગજયુદ્ધે
ભીષણ પ્રાણ—વિનાશક ઓ !

[૨૫]

એ ઘરમાઝે,[૩૯] નારી સમાજે,
બસિ કભુ ખેલિતો ચૌસર ઓ !
રાખિતો પાશે, સે તરવારિ
કાફર—કંઠ—વિદારી ઓ !

[૨૬]

કૈ ?[૪૦] સબ આજિ, સમય—સમુદ્રે
મજ્જિત[૪૧] સહ શત આશા ઓ !
દેખિલ શત શત, હોલો કિ નિવારિત
નિસ્ત્રપ મનુજ[૪૨] પિપાસા ઓ !

---

૩૫ એના ૩૬ બેસી ૩૭ આનંદ ૩૮ ધારણ કરતા ૩૯ અંદર
૪૦ ક્યાં ૪૧ ડૂબી ગયું ૪૨ માનવ

[૨૭]

જે ગૃહ—પાશે કાંપિતો ત્રાસે
ભૂપતિ—પદ વિક્ષેપે ઓ !
તે ભવ ભવને, કૃત શત અધમે
પૂરિ છે[43] મૂત્ર પુરીષે[44] ઓ !

[૨૮]

જે ઘર મધ્યે, સુરભિ—સમૃદ્ધે
સમ્મોહિત ચિત કાલે ઓ !
તે સબ સદને ઉદ્ભવે વમને,
પૂતિગન્ધ[45] —વિકીર્ણ[46] ઓ !

[૨૯]

જે ગૃહ—અંગે બહુવિધ રંગે
વિખચિત[47] શિલામણિરાજી ઓ !
તે સબ કાલે હોરિ એક કાલે,
ઘટિલો લૂતા[48]—જાલે ઓ !

[૩૦]

જે તપ તીરે, શુભ્ર શરીરે,
દંડાયિત[49] ગૃહ—રાજ ઓ !
જસ[50] સુરૂપે દિકદિક[51] હોઇ તે,
ઝૂમે[52] મનુજ સમાજે ઓ !

---

૪૩ [illegible] ૪૪ મળ ૪૫ દુર્ગંધ ૪૬ છૂટે છે ૪૭ જડેલા
૪૮ [illegible] ૪૯ છવાએ છે ૫૦ જેના ૫૧ દિગદિગ ૫૨ ઝાંકે

[૩૧]

કત નર-પંજરે[૫૩], નિર્મિએ ઇહારે[૫૪],
શોભિ શોણિત કોણે એ !
દર્શાઈ તે સબ, દર્શક લોકે,
પ્રમદા—ગૈરવ શોભે એ !

[૩૨]

અહો ! કત કાલ, રોએ[૫૫]એ જીવિત
તટિનિ! તટ તબ શોભિ એ !
ભૂષણ હોઇએ, તબ જલ નીલે,
વાંછિતે મન અભિલાષે એ !

[૩૩]

હાએ કોન કાલે, હા તો ઘોર કાલે,
પરિમિત સૂર[૫૬] પરમાયૂ એ !
રોહિએ શેષે એ ગૃહ દેશે,
આકાશે શુધુ[૫૭] વાયુ એ !

[૩૪]

યદિ એઇ શેષ, રોએ સબ શેષ,
જીવન સ્વપન[૫૮] પ્રભાતે એ !
તનુ મન ક્ષયિએ,[૫૯] દુખ શત સઇએ[૬૦]
ચોરિ છે[૬૧]લોક કિ આશે એ !

—ગોવિન્દચન્દ્ર રાય.

---

૫૩ હાડપિંજર ૫૪ એને ૫૫ રહેશે ૫૬ દેવતા ૫૭ કેવળ
૫૮ સ્વપ્ન ૫૯ ક્ષય કરીને ૬૦ સહન કરીને ૬૧ રખડે

૭. સ્વદેશેર ધુલિ

સ્વદેશેર ધુલિ સ્વર્ણ–રેણુ–બોલિ,[1]
રેખો[2] રેખા હૃદે એ ધ્રુવ જ્ઞાન,
જાહાર સલિલે, મન્દાકિની ઢળે
અનિલે મલય સદા વહમાન!

નન્દનકાનન કિવા શોભા છાર[3]
વનરાજિ કાન્તિ અતુલ તાહાર[4]
ફળ શસ્ય તાર,[4] સુધાર[5] આધાર,
સ્વર્ગ હ'તે[6] સે જે મહા ગરીયાન!

એ દેહ તોમાર તારિ માટિ હોતે[7]
હોયે છે[8] સૃજિત પોષિત તાહાતે,
માટિ હોયે પુનઃ મિશિબે[9] તાહાતે,
ભવલીલા જબે[10] હોબે[11] અવસાન!

પિતામહદેર અસ્થિ મજ્જા જેત[12]
ધૂલિરૂપે તાહે આછે જે મિશ્રિત,
એઈ માટિ હોતે હોબે જે ઉત્થિત,[13]
ભાવી કાલે તવ ભવિષ્ય સંતાન!

---

૧ માનીને ૨ રાખો ૩ ભૂળ ૪ તેની ૫ સુધાના
૬ કરતાં ૭ માંથી ૮ થયો છે ૯ મળી જશે ૧૦ જ્યા
૧૧ થશે ૧૨ જેટલી ૧૩ ઉગે

કંસ કારાગારે દેવકિર મત[14]
વક્ષે તે પાષાણ લોહ શૃંખલિત
માતૃભૂમિ તવ રોગે છો[15]પતિત
પરિચિત તુમિ તાહારિ સંતાન!

પ્રકૃત સંતાન જેનો[16] સેઈ જન
નિજ દેહ પ્રાણ દિયે વિસર્જન
જે કરિએ મા૨[17] દુઃખ વિમોચન
હોબે તાર માતૃઋણ પ્રતિદાન!

—સત્યેન્દ્ર દત્ત.

૮. એકલા ચલોરે!

જદિ તોર ડાક[1] શુને કેઓ[2] ના આસે[3]
તોબે[4] એકલા ચલો રે!
એકલા ચલો, એકલા ચલો,
એકલા ચલોરે—જદિ૰

જદિ કેઓ કથા[5] ના કાય[6]
ઓરે[7] ઓરે ઓ અભાગી
કેઓ કથા ના કો'ય,
જદિ સબાઈ થાકે મુખ ફિરાયે

૧૪ જેમ ૧૫ રહ્યો છે ૧૬ જાણો ૧૭ માનું
૧ સાદ ૨ કોઈ ૩ આવે ૪ છતાં ૫ વાત ૬ કહે ૭ અરે

સખાઈ કરે ભય—
તોએ પરાણુ[8] ખુલે,
ઓ તુઈ મુખફુટે તોર મનેર કથા
એકલા બોલો રે!—જદિ૦

જદિ સખાઈ ફિરે જાય—
ઓરે ઓરે ઓ અભાગા,
સખાઈ ફિરે જાય,
જદિ ગહન પથે જાવાર[9] કાલે
કેઓ ફિરે ના ચાય[10]—
તોએ પથેરે[11] કાંટા,
ઓ તુઈ રક્ત માખા[12] ચરણ તલે
એકલા દલોરે—જદિ૦

જદિ આલો[13] ના ધરે—
ઓરે ઓરે ઓ અભાગા,
આલો ના ધરે,
જદિ ઝડ બાદલે[14] આંધાર રાતે
દુવાર[15] દેય ધરે—
તોએ વજ્રાનલે
આપન બુકેર[16] પાંજર[17] જાલિયે[18] નિયે
એકલા જલો રે—જદિ૦

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

---

૮ પ્રાણ ૯ જવા ૧૦ જુએ ૧૧ પથના ૧૨ તરબોળ ૧૩ પ્રકાશ
૧૪ આંધી ૧૫ દ્વાર ૧૬ છાતીનું ૧૭ પીંજર ૧૮ જલાવીને.

૯. નવ વત્સરેર પણ.

નવ વત્સરેર[1] કરિલાંમ પણ
લોબો[2] સ્વદેશેર દીક્ષા;
તત્ર આશ્રમે, તોમાર ચરણે,
હે ભારત લોબો શિક્ષા.

પરેર[3] ભૂષણ, પરેર વસન
ત્યાગિબો આજ પરેર અશન,
જદિ હોઈ દીન, ના હોઇબો હીન,
છાડિબો[4] પરેર ભિક્ષા.

નવ વત્સરેર કરિલામ પણ
લોબો સ્વદેશેર દીક્ષા.
ના થાકે[5] પ્રાસાદ, આછે તો કુટીર
કલ્યાણિ સુપવિત્ર.
ના થાકે નગર, આછે તવ વન
ફલે ફુલે સુવિચિત્ર.
તોમા હોતે[6] જત[7] દૂરે ગેછિ સરે[8]
તોમારે દેખેછિ તત[9] છોટો કરે
કાછે[10] દેખિ આજ હે હૃદયરાજ
તુમિ પુરાતન મિત્ર.

---

૧ વરસની ૨ લઇશ ૩ પરનું ૪ છાંડીશ ૫ હોય
૬ થી ૭ જેટલો ૮ સરી ૯ તેટલો ૧૦ પાસે

હે તાપસ, તવ પર્ણકુટીર
કલ્યાણિ સુપવિત્ર.
પરેર વાક્યે તવ[11] પર હોયે
દિયેછિ પેયેછિ લજ્જા,
તોમાર ભુલિતે ફિરાયેછિ મુખ,
પોરેછિ[13] પરેર સજ્જા.
કિછુ[14] નાહિ ગણિ, કિછુ નાહિ કહિ,
જપિછિ મન્ત્ર અન્તરે રહિ,
તવ સનાતન ધ્યાનેર આસન
મોદેર અસ્થિ મજ્જા.
પરેર ભુલિતે તોમાર ભુલિતે
દિયેછિ પેયેછિ લજ્જા.
સે સકલ લાજ ત્યાગિઓ[15] આજ,
લોઇઓ તોમાર દીક્ષા.
તવ પદતલે બસિયા વિરલે
શિખિઓ તોમાર શિક્ષા.
તોમાર ધર્મ, તોમાર કર્મ,
તવ મન્ત્રેર ગભીર મર્મ
લોઇઓ તુલિયા[17] સકલ ભુલિયા,
છાડિયા પરેર ભિક્ષા,
તવ ગૌરવે ગરવ માનિઓ,
લોઇઓ તોમાર દીક્ષા.

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

---

૧ તુંથી ૧૨ લીધી છે ૧૩ પહેરી છે ૧૪ કાંઈ ૧૫ ત્યાગીશ ૧૬ વિરલ સ્થાને ૧૭ ઉપાડીને.

(૨૨)

હે ભગવાન !

બાંગ્લાર માટિ બાંગ્લાર જલ
બાંગ્લાર વાયુ બાંગ્લાર ફલ
પુણ્ય હોઉક[1] પુણ્ય હોઉક
પુણ્ય હોઉક હે ભગવાન.
બાંગ્લાર ઘર બાંગ્લાર હાટ
બાંગ્લાર વન બાંગ્લાર માઠ[2]
પૂર્ણ હોઉક પૂર્ણ હોઉક
પૂર્ણ હોઉક હે ભગવાન.
બાંગાલીર પણ બાંગાલીર આશા
બાંગાલીર કાજ બાંગાલીર ભાષા
સત્ય હોઉક સત્ય હોઉક
સત્ય હોઉક હે ભગવાન
બાંગાલીર પ્રાણ બાંગાલીર મન
બાંગાલીર ઘરે જત ભાઈબોન,
એક હોઉક એક હોઉક
એક હોઉક હે ભગવાન.

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

---

૧ હો. ૨ જંગલ

હિન્દી

૧. શક્તિમન્ત્ર

જનનિ ભારત આજ હમકુ, મધુર બીણા સુના રહી હૈ;
સ્વતંત્રતાકા રાગ[1] ગાકર માનો અમૃત પીલા રહી હૈ.
સેંકડો વર્ષોંસે હમ થે, ભાગ્યહીકે [2]ફેરમેં;
ઉસકી નિર્ભરતા[3] છોડાકર, સ્વાવલંબન શીખા રહી હૈ.
થા નિરાશાકા ભયાનક ભૂત જો હમ પર ચઢા;
રાષ્ટ્રકે સંગીત બલસે શીઘ્ર ઉસકો ભગા રહી હૈ.
ફિર ભલા મૈં દીનતાકે શબ્દ કૈસે કહ સકું?
જબકી[4] માતા મીઠે સ્વરસે, શક્તિમન્ત્ર પઢા રહી હૈ.

—સત્યદેવ.

---

૧ આલાપ, ૨ ચક્ર, ૩ આધાર, ૪ જ્યારે.

૨. કર્મયુગ

આ ગયા હૈ કર્મયુગ કુછ કર્મ કરના શીખ લો;
દેશ પર અૌર[1] જાત પર હંસ હંસ[2] કે મરના શીખ લો.

મારનેકા નામ મત લો, પહેલે મરના શીખ લો;
મિસ્લે[3] આયર્લેન્ડ દબ કર,[4] ફિર ઉભરના[5] શીખ લો.

પાર યદિ હોના તુમે પરતંત્રતા દુઃખ સિંધુસે;
તૈર કર[6] તો રક્તસાગરસે ઉતરના શીખ લો.

ફિર જલા દોંગે, સકલ સંસારકો ક્ષણુ માત્રમેં;
દેશદુઃખકી આગમેં પર[7] પહેલે જલના શીખ લો.

જેલયાત્રાકે લિયે દિન રાત ઉત્સાહિત રહો;
કૃષ્ણુ–જન્મસ્થાનમેં[8] નિર્ભય વિચરના શીખ લો.

દેખના હૈ દશ્ય ભારતવર્ષમેં યદિ સ્વર્ગકા;
દેશકા તો પ્રાણુ પનસે[9] દુઃખ હરના શીખ લો.

—સત્યદેવ.

---

૧ અને, ૨ હસતાં હસતાં, ૩ પેઠે, ૪ દબાઈ જઈને, ૫ ઉભા થતાં, ૬ તરીને, ૭ પાંખ, ૮ કારાગૃહ, ૯ જીગરથી.

૩. ભારતદેશ

જગ બિચ સ્વર્ગ હમારો દેશ,
ભારત અસ શુભ નામ લેત છન,[1] ઉપજત પ્રેમ વિશેષ;
તાપૈ જન્મભૂમિ શોભા લખિ, રહત ન દુઃખ લવલેશ.
જગ બિચ સ્વર્ગ૦

દગ[2] તર ઉદધિ બહત શિર ઉપર, નીલ છત્ર સદિનેશ;[3]
ઉત્તર હિમ ગિરિ પરમ મનોહર, જહઁ નિત રમત મહેશ.[4]
જગ બિચ સ્વર્ગ૦

પાવન નિર્મલ ગંગનીર જેહિ, પરસત[5] કટત કલેશ;
પ્રગટે બ્રહ્મ રુપ જગ કારક, જહઁ બ્રજેશ અવધેશ.
જગ બિચ સ્વર્ગ૦

ધર્મ ધ્વજા ફહરાત[6] જહાં નભ, રત્નન ખાનિ અશેષ;
'માધવ' અસ લખાત કહહૂઁ નહિં, જસ મમ ભારત દેશ.
જગ બિચ સ્વર્ગ૦

—માધવ.

---

૧ ક્ષણ-તરત, ૨ આંખો, ૩ દિનરાત, ૪ મહાદેવ, ૫ સ્પર્શ કરતાં, ૬ ફરકે, ૭ અપાર, ૮ જેવો.

૪. સ્વમાન

હે ભારત કે [1]જાયે, જિયત[2] ક્યોં માન નસાયે.
કહાં ગયે વે પિતુ દશરથ સમ, જે સુત વિપિન પઠાયે;
રામ લખન સે કહાં વીર સુત નિજ, શત્રુન માર ભગાયે.
દેશ કે કષ્ટ છુડ઼ાયે—હે ભારત૦

કહઁ ભીષ્માદિ [3]પાર્થ સે ધનુધર, વીર પાણ્ડુ કે જાયે;
જિન અભિમાની કુરુવાસિન કો, બલદલ ધૂલ મિલાયે.
ખલન[4] હિય ભય ઉપજાયે—હે ભારત૦

કહઁ ગયે કૃષ્ણુ સકલ વિદ્યાપતિ, સારથી રૂપ બનાયે;
જિન ગર્વિન[5] નૃપ ઉદાહરણુ હિત, ભારત યુદ્ધ કરાયે.
ધર્મધ્વજ જગ ફહરાયે—હે ભારત૦

કહાં બીર માતા બિદુલા જો, સંજય દેખ પરાયે;[6]
દૈ કોટિન ધિક્કાર તાહિ, પુનિ હિય ઉછાહ[7] ઉપજાયે.
ભેજિ રન વિજય કરાયે—હે ભારત૦

કહઁ ગયે વીર પ્રતાપ શિવાજી, પૃથીરાજ નૃપ રાયે;
લરિ લરિ[8] યવન મહીપન[9] સોં જિન, નાકન ચના ચબાયે.[10]
નેક નિજ પ્રન[11] ન [12]ડિગાયે—હે ભારત૦

---

૧ ભારતજાયા, ૨ જીવતાજીવત, ૩ અર્જુન, ૪ ખલ પુરૂષ, ૫ ગર્વિષ્ટ, ૬ યુદ્ધમાંથી પાછો આવેલો, ૭ ઉત્સાહ, ૮ લડી લડી, ૯ બાદશાહો, ૧૦ નાકમાં દમ લાવી દીધો, ૧૧ પણ, ૧૨ ડગ્યું,

અહો બન્ધુ! નિજ ઘર નહિં દેખત, વૃથા ફિરત [13]અકુલાયે;
ચલત ન તુમ ક્યોં વહિ પથ "માધવ" પુરખે જાહિ બતાયે.
[14]જાસુ હિત રક્ત[15] બહાયે—હે ભારત૦

—માધવ.

૫. યે ભારતવર્ષ હમારા હૈ

હમેં તો દેશ ભારત અપના, પ્રાણોં સે ભી પ્યારા હૈ;
હમ હૈં ભારત કે ભારત વર્ષ હી જીવન હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

જમાના હેચ[1] હૈ [2]બદરંગ, જિસકી [3]શાન કે આગે;
વહી સંસાર સુખ કા સ્વર્ગ ઇન્દ્રાસન હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

બિતાયા ખેલ ઋષિયોં ને, લડકપન ગોદ મેં જિસકે;
પુરાના જગમગાતા[4] માન વહ જીવિત[5] હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

હમારા ધર્મ સંચિત કર્મ, ઇશ્વિર ઇષ્ટ જો કુછ હૈ;
મેરે આંખો કા તારા પ્યારા બસ ભારત હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

13 અકળાઈને, 14 જેના, 15 લોહી. 1 બની જાય, 2 બદસૂરત, 3 તેજ, 4 ઝગમગતું, 5 જોયેલું,

સુભટ રન[૬] બાંકુરે ક્રાંવ લેખોકે ઙ્ગી, ખાનિ[૭] હે જિસમેં;
અખિલ અનમોલ રત્નોં કા વો સુખ સાગર હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦
હમ હૈં કુર્બાન ઉસકે જંગલોં, પર્વત વ ટીલોં[૮] પર;
યે જીવન ઉસકી પ્યારી [૯]રજ પૈ ન્યૌછાવર હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦
જિમી[૧૦] ગદ્દા[૧૧] હમારા મખ્મલી હૈ, વિન્ધ્ય તકિયા હૈ;
હિમાલય હૈ સિપાહી સિંધુ ભી સેવક હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦
દુઃખી હૈં ઉસકે દુઃખ મેં ઔ, સુખી હૈં સુખ મેં ભારત કે;
હમ હૈં સન્તાન ઉસકી વહ પિતા રક્ષક હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦
ન છોડૂંગા ન છોડૂંગા, ફટે ઇસિ તેરે [૧૨]દામન કો;
કહૂંગા મરતે દમ તક પ્રેમમય ભારત હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦
કહો "માધવ" ઇસાઈ હિન્દુઓં, મુસલિમ સબ એક સ્વર સે;
યે ભારત વર્ષ, હમારા હૈ! હમારા હૈ!! હમારા હૈ!!!
હમારા હૈ! હમારા હૈ!! હમારા હૈ!!! હમારા હૈ!!!!
યે ભારતવર્ષ હમારા હૈ! હમારા હૈ!! હમારા હૈ!!!

—માધવ.

---

૬ રણસુભટ, ૭ ખાણ, ૮ શિખરો, ૯ ધૂલિપર, ૧૦ જમીન, ૧૧ ગાદી, ૧૨ પાલવ.

૬. હમારા વિશ્વાસ

હમે વિશ્વાસ હૈ ભારત કા, દિન ભી ફિરને વાલા હૈ;
હમારે આજ બચ્ચોં ને ભી હોશ અપના સમ્ભાલા[1] હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦

બહુત દિન હો ચુકે હમકો, અંધેરી રાત મેં સોતે;[2]
મગર જલ્દી હી પરદા આંખોં કા અબ હટને વાલા હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦

ભંવર[3] ઘબડ઼ાતા[4] હૈ કયોંકર, બસ અબ થોડ઼ા હી બાક઼ી હૈ;
નિકલ આયા હૈ સૂરજ અબ કમલ ભી ખિલને વાલા હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦

મલેંગે[5] હાથ યહ સુનકર, બિચારે તંગ દિલ વાલે;
સુનહલે બાદલોં સે આસમાં યહ ઘિરને વાલા[6] હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦

જિગર[7] હો જાયગા રૌશન,[8] અંધેરા બે નિશાં[9] હોગા;
મિલેગા ખુદ બ ખ઼ુદ[10] "માધો" જો તુમકો મિલને વાલા હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦

—માધવ.

---

૧ જાગૃત થયા, ૨ સૂતાસૂતા, ૩ ભ્રમર, ૪ ગભરાતા, ૫ ઘસશે, ૬ ઘેરાવાનું, ૭ હૃદય, ૮ પ્રકાશિત, ૯ નિશાન નહિ, ૧૦ આપોઆપ.

૭. કૌમી ગ઼જ઼લ

મુનક્કશ[1] અપને દિલ પર હિન્દ કી તસ્વીર હોને દો,
કદમ સે ઉસ કે અપના સીના પુર તનવીર[2] હોને દો.

કભી ઉલ્ઝન[3] ન ડાલો કૌમ કે કામોં મેં તુમ કોઈ;
તુમ્હારે દર્દ ગ઼મ કી હોતી હૈ તદબીર, હોને દો.

બઢાયે રક્ખો હિમ્મત, [4]બુજ઼દિલી કો મત ફટકને દો,
ન ઈસ કો અપને પાવોં કી કભી જ઼ંજીર હોને દો.

ચલન સે, ઇલ્મ સે, [5]ગ઼ૈરત સે, હિમ્મત સે, [6]શુજાઅત સે,
ન મુલ્કો-કૌમ કી હર્ગિજ઼ કહીં તહકીર[7] હોને દો.

અગર આયે હો દુનિયા મેં ઉડાઓ લુત્ફે-આજ઼ાદી,
કિસી કે હાથ મેં તુમ અપની મત તક઼દીર હોને દો.

બહુત લિક્ખે ગયે અફ઼સાને[8] ઇશ્કો-ઉન્સો-અલ્ફ઼ત[9] કે;
હિકાયત[8] હુબ્બે-કૌમી કી ભી અબ તહરીર[10] હોને દો.

કરો ખ઼િદમત વતન કી શૌક઼ સે, દિલ સે, મુહબ્બત સે;
ન મુલ્કી કામ મેં કોઇ કભી તક઼સીર હોને દો.

બહુત વાદે ટલે હૈં અહદો-પૈમાં કા ભરોસા ક્યા?
તલબ અપને કરો હક઼ તુમ ન અબ તાખીર[12] હોને દો.

---

૧ અંકિત, ૨ પ્રકાશમય, ૩ હરકત, ૪ નામર્દાઈ
૫ શરમ, ૬ વીરતા, ૭ હલકાઈ. ૮ કિસ્સા, ૯ પ્રેમ
૧૦ અંકિત, ૧૧ વચન, ૧૨ દેરી,

રોકો કુલ્બ[૧૩] કી આવાજ઼ તુમ રોશનજમીરી[૧૪] સે,
કિસી કો હૈ અગર ઇસ અમ્ર[૧૫] મેં તક઼રીર,[૧૬] હોને દો.
મજ઼ે લો દર્દ કે રહ રહ કે મુલ્કો-ક઼ૌમ કે ગ઼મ સે;
જિગર કે પાર તો અપને જ઼રા યહ તીર હોને દો.
તુમ્હારી આહો-જારી યહ કભી જ઼ાયા[૧૭] ન જાયેગી;
ખિંચ આયેગી ખ઼ુદ આજ઼ાદી જ઼રા તાસીર હોને દો.

—ત્રિશૂલ.

૮. શહીદાને દેહલી

લહૂ[૧] સે હુઆ સુર્ખ઼ મૈદાને દેહલી,
બના હૈ અલમ ખ઼ાના એવાને[૨] દેહલી;
હુઈ બન્દ હર એક દુક્કાને દેહલી,
તડ઼પ કર નિકલને કો હૈ જાને[૩] દેહલી;
ગ઼જ઼બ કા હૈ ખ઼ૂને શહીદાને[૪] દેહલી.

બુઝે બન કે શમએ શબિસ્તાને દેહલી,
હુએ બન કે પરવાના કુ.ર્બાને દેહલી;
વો બાંકે સજીલે જવાનાને દેહલી,
બઢ઼ાતે રહે જીતે જી શાને દેહલી;
ગ઼જ઼બ કા હૈ ખ઼ૂને શહીદાને દેહલી.

---

૧૩ હૃદય, ૧૪ જ્ઞાન, ૧૫ બાબત, ૧૬ વિવાદ, ૧૭ નકામી
૧ લોહી, ૨ મહેલ, ૩ નો જાન, ૪ શહીદો, ૫ રાત્રિના,

દુઆલા[6] હુઈ ફિર સે હૈ શાને દેહલી,
હુઆ હિંદ પર ફિર સે એહસાને દેહલી;
ફ્રિશ્તે હૈં યા હૈં યે અરકાને દેહલી,[7]
નિકલતે હૈં જિનસે કિ અરમાને દેહલી;
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

ઉધર થે મુસલ્લેહ[8] નિગહબાને દેહલી,
કમિશ્નર થે, યા થે વો કપ્તાને દેહલી;
ઇધર થે નિહત્થે ખડે જાને દેહલી,
વો ભારત કે લાલ ઔર અરમાને દેહલી.
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

ન ઇતના કોઈ ઝુલ્મ પર તુલ[9] સકેગા,
નહીં હશ્ર[10] તક દાગ યહ ધુલ સકેગા;
ન મહકૂમ હાકિમ સે મિલ જુલ સકેગા,
યે ઉક્દા[11] કિસી સે ન અબ ખુલ સકેગા;
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

વો માસૂમ[12] બચ્ચે વો માઁ કે દુલારે,
વો ઘર કે ચરાગ ઔર આંખોં કે તારે;
અઝીઝોં કે વહ જિન્દગી કે સહારે,
નિશાના અજલ[13] કા બને ઔર સિધારે;
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

---

૬ બમણી, ૭ સ્થંભ, ૮ સુશસ્ત્ર, ૯ ખડકવું, ૧૦ કયામત
૧૧ ગાંઠ. ૧૨ નિર્દોષ, ૧૩ મોત,

સુના હૈ કિ એક લડ્કા જ઼ખ્મી હુઆ થા,
અભી સિર્ફ઼ થા બારા તેરહ બરસ કા;
મગર મેલ[14] ઉસ કે ન તેવર[15] પૈ આયા,
પુકારા ન ઉસને—ન અમ્મા ન અબ્બા;
ગ઼જ઼બ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

વો સંગીન ખાયે ચલા જા રહા થા,
ઉસે દેખ કર છોટા ભાઈ જો રોયા;
કહા ઉસને રોઓ ન ઐ પ્યારે ભૈયા,
જવાં મરદોં કી મૌત મૈં તો હૂ મરતા;
ગ઼જ઼બ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

ક઼યામત તક ઈનકા મનાયેંગે માતમ,[16]
યે મુમકિન નહીં મહવ[17] હો જાય યહ ગ઼મ;
બરસના જનાજ઼ોં પૈ વહ ફૂલ પૈહમ,[18]
વો પુર આબ આઁખેં, વો હસરત[19] કા આલમ;[20]
ગ઼જ઼બ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

યે મન્જ઼ર[21] દિલોં કો દુપારા કરેગા,
યે ખ઼ંજર કલેજે પૈ મારા કરેગા;
શહીદોં કા ખ઼ૂં યહ પુકારા કરેગા,
ફ઼લક[22] ઔર કયા અબ હમારા કરેગા?
ગ઼જ઼બ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

—ત્રિશૂલ

---

૧૪ કરચોલી, ૧૫ ચહેરા, ૧૬ શોક, ૧૭ ભૂલાઈ, ૧૮ ફૂલ પર ફૂલ, ૧૯ શોકગ્રસ્ત, ૨૦ વખ્ત, ૨૧ દેખાવ, ૨૨ આકાશ.

૯. દસહરા ઔર મુહર્રમ

[સન ૧૯૧૮ મેં દશહરા મુહર્રમ એક હી દિન પડ઼ને કે સમય લિખી ગઈ]

[૧]

કહીં હૈ રામ કી જય જય, કહીં પર સ.ખ્ત માતમ[1] હૈ;
કહીં હૈં હર્ષ કી ધ્વનિયાં, કહીં પર નાલયે ગ઼મ હૈ;
કહીં તો ફૂલ હઁસતા હૈ, કહીં પર રોતી શબનમ[2] હૈ;
મુહર્રમ મેં દશહરા હૈ, દશહરા મેં મુહર્રમ હૈ.

જુલૂસોં[3] મેં મગર દોનોં તર.ફ સામાને-જંગી હૈ;
હૈ મતલબ એકહી દોનો કા .જાહિર મેં દુરંગી હૈ.

[૨]

ઇધર હૈ રામ લક્ષ્મણ કા, ઉધર હસનૈન[4] કા ચ.ર્ચા;
ઇધર શર બાલ હનુજોં પર, ઉધર કુ.ફ્ફાર[5] પર [6]તેગ઼ા.
નજ઼ર મેં હર ઘડ઼ી દોનોં, તર.ફ થી ધર્મ કી રક્ષા;
ઇધર થા નિશ્ચરોં કા, શામિયોં[7] કા થા ઉધર હલ્ક઼ા.

એ ભૂલે દોનોં ઈશ્વર કો, હુએ મગરૂર દોનોં થે;
નશે મેં શક્તિ, બલ, ધન, ધૂર્ત્તતા કે પૂર દોનોં થે.

---

૧ શોક, ૨ ઝાકળ, ૩ સરઘસ, ૪ હસન હુસેન (અ), ૫ કાફિરો, ૬ તલવાર, ૭ શામ દેશના વાસી.

[૩]

વતન કો છોડકર ભટકે, ફિરે, હૈ! હૈ બિયાબાં[૮] મેં;
ઇધર દરાડક મેં ધૂમે રામ ઉધર વહ દસ્તે વીરાઁ[૯] મેં.
સભી સામાન થે ઘર મેં ન ઘર થા ઉનકા દોરાઁ મેં;
યહી થી ફિક્ર પૈદા હો ન શર[૧૦] દુનિયાં કે ઈમાઁ મેં.
ભરા આતા હૈ જી ખિંચ ખિંચ ગઇ તસવીર દિલ મેં હૈ;
જમી પર ગો નહીં વહ ઉનકી પર જાગીર દિલ મેં હૈ.

[૪]

સબક દેને કો દોનોં કે હુઇ જંગ આઝમાઈ થી;
હસૂલે[૧૧] માલો દૌલત કી ન યહ હર્ગિઝ લડાઈ થી.
બઢે અન્યાયી થે મંજૂર ઉનકી હી સફાઈ થી;
લડાઈ દુશ્મનોં કે મુંહ પૈ વીરોં ને હવાઈ થી.
શરોં સે રામ કે દુનુજોં કા મિટ્ટી હો ગઈ ગુમ થી;
ચમક તેગે હસન કી થી કે બસ, નારે જહન્નુમ[૧૨] થી.

[૫]

કયામત જાલિમોં પર ઢાદી જબ મૈદાન મેં આયે;
ઇસી કે વાસ્તે થે કાલિબે ઇન્સાન મેં આયે.
દિલેરી ઉનકી કયા હમ બેઅસોં કે ધ્યાન મેં આયે;
સફે કીં દુશ્મનોં કી સાફ લોટ યક આન[૧૩] મેં આયે.
ઉદૂ[૧૪] ભેજે ગયે મુલ્કે-અદમ[૧૫] મેહમાન હોને કો;
મલક[૧૬] આયે ફલક[૧૭]સે જંગ મેં કુરબાન હોને કો.

---

૮ જંગલ, ૯ ઉજ્જડ, ૧૦ દોષ, ૧૧ વસુલ, ૧૨ નરકાગ્નિ, ૧૩ પળ, ૧૪ શત્રુ, ૧૫ યમ સદન, ૧૬ ફરિસ્તા, ૧૭ આકાશ.

[૬]

ઇધર શ્રીરામ ને લંકેશ રાવણ પર વિજય પાઈ;
મગર અફ્સોસ ઉધર આફ્ત ગઈ હસનૈન પર છાઈ.
કમી થી ફૌજ કી, ગુરબત[૧૮] બલાયેં કયા નહીં લાઈ;
મિલા પાની ન મેહમાન કો તો મેહમાંકી કઝા[૧૯] આઈ.
ગયા બઢતાહી આબે-સાફ્ કા ફિર દમ બદમ તોડા;
જબાં સૂખી થી સૂખે હોઠ યોં બચ્ચોં ને દમ તોડા.

[૭]

ઉઠાઇં સખ્તિયાં કિતની ન થા કાબૂ સિતમગર પર;
ખડે ઝિલી મુસીબત બલ[૨૦] ન આને પાયા તેવર પર.
નહીં મંજૂર કી બૈયત[૨૧] ઉદૂ કી સૈફ્[૨૨] થી સર પર;
બુઝા કર પ્યાસ અપની તેગ કી ખુદ પહુંચે કૌસર[૨૩] પર.
ગમેઅન્દાઝ હૈ યહ કિસ તરહ સૌઝે નિહા[૨૪] નિકલે;
ઇન્જાદારોં[૨૫] કે સીને સે ન કયોં ઇતના ધુવાં નિકલે.

[૮]

મનાયેં હમ ખુશી યા ગમ મગર યહ કામ કરના હૈ;
સફીના[૨૬] એક હી હૈં ઔર હમ સબ કો ઉતરના હૈ.
ડરાયે લાખ કોઈ પર ન વાજિબ ડર સે ડરના હૈ;
હમેં હક[૨૭] કે લિએ જીના હૈ ઔર હક હી પૈ મરના હૈ.
ઘડી ભર હૈ ખુશી તો ફિર ઘડી ભર હી મેં માતમ હૈ;
'ત્રિશૂલ' અપના ન ભૂલો ફર્ઝ દમમેં જબતલક દમ હૈ.

—ત્રિશૂલ.

---

૧૮ મુસાફરી. ૧૯ મોત, ૨૦ વળ, ૨૧ તાબેદારી, ૨૨ તલવાર, ૨૩ સ્વર્ગીય સોત, ૨૪ દિલની બળતરા, ૨૫ ડાઘુ-સ્મશાની, ૨૬ નાવ, ૨૭ સત્ય-પ્રભુ.

૧૦. અય માતૃભૂમિ તેરે

ઐ માતૃભૂમિ તેરે ચરણોમેં શિર નમાઉં,
મેં ભક્તિ ભેટ અપની, તેરી શરણમેં લાઉં. ટેક,

માથે પે[1] તૂ હો ચંદન, છાતી પે તૂ હો માલા.
જિવ્હા પે ગીત તૂ હો, મેં તેરા નામ ગાઉં. ઐ૦

જિસસે સુપૂત ઉપજે, શ્રીરામ કૃષ્ણ જેસે,
ઉસ તેરી ધૂલિકો મૈં, નિજ શીષ પે ચઢાઉં. ઐ૦

થાની[2] સમુદ્ર જિસકી ધૂલિકા પાન કરકે,
કરતા હૈ માન તેરે ઉસ પૈરકો મનાઉં. ઐ૦

વે દેશ માનવાલે ચઢકર ઉતર ગયે સબ,
ગોરે રહે ન કાલે તુઝકો હી એક પાઉં. ઐ૦

સેવામેં તેરી સારે ભેદોંકો ભુલ જાઉં,
વહ પુણ્ય નામ તેરા પ્રતિદિન સુનુ સુનાઉં. ઐ૦

તેરેહી કામ આઉં, તેરાહી મંત્ર ગાઉં
મન ઔર દેહ તુઝપર બલિદાન મૈં ચઢાઉં. ઐ૦

—ઇન્દ્ર૦

---

૧ પર ૨ અભિમાની.

૧૧. મંત્ર વંદેમાતરમ્

શુદ્ધ સુંદર અતિ મનોહર મંત્ર વન્દેમાતરમ્,
મૃદુલ મુખકર દુ:ખહારી મંત્ર વન્દેમાતરમ્.
મંત્ર યહ હૈ તંત્ર યહ હૈં જંત્ર વન્દેમાતરમ્,
સિદ્ધિદાયક બુદ્ધિદાયક એક વન્દેમાતરમ્.
ઓજમય બલકાંતિમય સુખ શાંતિ વન્દેમાતરમ્;
મતિપ્રદાયક અતિ સહાયક મંત્ર વન્દેમાતરમ્.
હરઘડી હરબાર[1] હો હરનામ વન્દેમાતરમ્;
હરદમ હમેંશા બોલીએ ગુરૂમંત્ર વન્દેમાતરમ્.
જપીએ નિરંતર શુદ્ધ મનસે મંત્ર વન્દેમાતરમ્;
સોતે સમય ખાતે સમય કલગાન વન્દેમાતરમ્.
આઠોં પહર દીલમેં રહે મૃદુતાન વન્દેમાતરમ્;
મુખસે હૃદયસે રાત દિન હો જાપ વન્દેમાતરમ્.
તેગસે[2] શિર ભી કટે ભૂલો ન વન્દેમાતરમ્;
મ્હોત કી ઘડીયાં ગુંજતે દો નાદ વન્દેમાતરમ્.
જેલમેં હો તો જપો શુભ જાપ વન્દેમાતરમ્;
બેડીયાં ઝંકાર દે શુભ તાન વન્દેમાતરમ્.
બન્દુક ગોલી તોપ કી હૈ આડ વન્દેમાતરમ્;
તેગ બરછી કે લિયે હૈ ઢાલ વન્દેમાતરમ્.
કર્ણકા દઢ કવચ હૈ એક શબ્દ વન્દેમાતરમ્;
વિશ્વવિજયી શત્રુવિજયી મંત્ર વન્દેમાતરમ્.

---

૧ હર વખત ૨ તલવારથી.

૧૨. ભારત હમારા દેશ હૈ

ભારત હમારા દેશ હૈ, હિત ઉસકા નિશ્ચય ચાહેંગે;
ઉસ કે હિત કે કારને[1] હમ કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.
ભારત હમારી માતૃભૂમિ, ઉસ કા ઋણ હમ પર હૈ બહુત;
ઉસ કે મિટાને[2] કે લિયે, હમ કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.
ભારત કે દુઃખપ્રદ અવનતિ પર, ક્યોં ન અશ્રુ બહાવેંગે;
ઉન કે હટાને કે લિયે હમ કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.
ધર્મ વિદ્યા ઔર ધન સે, ઉન્નતિ ભારત કી હોવે;
ઉસ ઉન્નતિ કે માર્ગ મેં હમ કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.
સંસાર કે ઉદ્ધાર હેતુ, કૃષ્ણ જન્મે જેલ મેં;
તો ફિર ભલા હમ ક્યોં ડરેંગે કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.
ચાહે કિતને કષ્ટ હમ કો, ક્યોં ન હો ઉસ કે લિયે;
સબ સહેંગે મર મિટેંગે, કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.

---

૧ કારણે, ૨ ફેડવાને.

૧૩. નિમંત્રણ

આવો આવો સકલ ભારતકુમાર !
તજ માન મોહો મદ અહંકાર;
હુઆ દર્શન સે આનંદ અપાર. આવો.

યહ ધન્ય દેશ ઔર ધન્ય કાલ,
જહાં મિલે બંધુ સબ ઉરવિશાલ;
સ્થિર રખે ઈશ યહ સદ્‌વિચાર. આવો.

નિર્બળ નિર્ધન સબ નિઃસહાય,
બિન ઐક્ય નહિ અબ કુછ ઉપાય;
અબ તો સમતા કીજે પ્રચાર. આવો.

દુઃખ સે બચને કા માર્ગ એક,
અપને [1]પન કી સબ ગ્રહો ટેક;
નિશ્ચય હોગા ફિર જયજયકાર. આવો.

૧ પ્રણની.

૧૪. કદિ નહિ હારના

કદિ નહિ હારના, ભાવે[૧] સાડી[૨] જાન જાવે,
અસી[૩] નહિ હારના, ભાવે સાડી જાન જાવે.
બિજલી તે અગ[૪] કોલોં[૫], પાની તુફાન કોલોં,
ન્હેરી[૬] ભુચાલ[૭] કોલોં—કદિ૦
તોપ તલવાર કોલોં, ગોલીયાંદી માર કોલોં;
ખડેદી[૮] ધાર કોલોં—કદિ૦
કુર્કી[૯] નીલામી કોલોં સખ્ત કલામી કોલોં,
ફાંસી કાલે પાની કોલોં—કદિ૦
દીન ઈમાન નાલ,[૧૨] ધર્મ જ્ઞાન નાલ
મર્દદી જબાન નાલ—કદિ૦
ગાંઝેદી[૧૩] જોર નાલ, માલવેદે[૧૪] શોર નાલ,
સોહણીયાંદે[૧૫] બોલ નાલ—કદિ૦
ધન્ની[૧૬]પોઠોહાર[૧૭]નાલ, સંકલીદી[૧૮]બાર નાલ;
ઝંગ સિયાલ નાલ—કદિ૦
રામ દે[૧૯] પ્યાર નાલ, શાંતિ શબર નાલ;
રબ્બ[૨૦] સચિયાર[૨૧] નાલ—કદિ૦

—ચૌધરી

---

૧ ભલે ૨ આપણી ૩ આપણે ૪ આગ ૫ થી ૬ નદીઓ ૭ ધરતીકંપ ૮ ખડ્ગ ૯ જપ્તી ૧૦ લીલાંઉથી વેચાવું ૧૧ બોલ ૧૨ ની સહાય લઈને ૧૩ અમૃતસરનો એક ભાગ ૧૪ લુધીઆના ૧૫ સુંદર સ્ત્રી પુરુષો ૧૬ જેલમ ૧૭ રાવલપીંડી ૧૮ આ નામનો પુરુષ થઈ ગયો તેનો ઈલાકો ૧૯ નો ૨૦ ઈશ્વર ૨૧ સાચો.

હિન્દુસ્તાની

૧. સરફરોશી કી તમન્ના.

સર ફરોશી કી તમન્ના[1] અબ હમારે દિલમેં હય,
દેખના હૈ જોર કીતના બાઝુએ[2] કાતિલમેં હય.
રહરવે[3] રાહે મહોબ્બત રહે ન જાના રાહમેં,
લજ્જતે સેહરાન–વર્દી[4] દૂરીયે મંઝીલમેં હય.
આજ ફિર [5]મકતલ મેં કાતિલ કહ રહા હૈ બાર બાર,
ક્યા તમન્નાએ [6]શહાદત ભી કિસી કે દિલમેં હય.
અય શહીદે મુલ્કો–મિલ્લત મેં તેરે ઉપર નિસાર,[7]
અબ તેરી હિમ્મત કા ચર્ચા [8]ગૈર કી મહફિલમેં હય.
વક્ત આને દે બતાદેંગે તુઝે અય [9]આસમાં!
હમ અભી સે ક્યા બતાએં ક્યા હમારે દિલમેં હય.
અબ ન પહેલે વલવલે[10] હૈં ઔર ન [11]અરમાનોકી ભીડ,
સિર્ફ મિટ જાનેકી યક હસરત[12] દિલે બિસ્મિલમેં હય.

—બિસ્મિલ.

---

૧ ઈચ્છા–મુરાદ, ૨ બાવડા, ૩ મુસાફિર, ૪ સહેલ,
૫ કતલખાના, ૬ કુરબાની, ૭ ફિદા, ૮ બીજાઓની,
૯ આકાશરૂપી દુશ્મન, ૧૦ વલવલાટ, ૧૧ મુરાદો, ૧૨ ઈચ્છા.

૨. હિન્દુસ્તાં હમારા

ચીને અરબ હમારા હિન્દુસ્તાં હમારા,
મુસ્લિમ હંય હમ વતન હય સારા જહાં હમારા. ૧

તવહીદ[1]કી અમાનત[2] સીનું[3]મેં હય હમારે,
આસાં[4] નહીં મિટાના નામો નિશાં હમારા. ૨

દુનિયાકે બુતકદું[5]મેં પેહલા વો ઘર ખુદાકા,
હમ ઉસ્કે પાસબાં હંય વોહ પાસબાં હમારા. ૩

તેગોં[6]કે સાએ[7]મેં હમ પલકર જવાં હુએ હંય,
ખંજર હિલ્લાલ[8]કા હય કોમી નિશાં હમારા. ૪

મગરેબ[9]કી વાદીયું[10]મેં ગુંજી અઝાં[11] હમારી,
થમતા નથા કીસીસે સયલે રવાં[12] હમારા. ૫

બાતિલ[13]સે દબને વાલે અય આસમાં નહિં હમ,
સવ બાર કર ચુકા હય તુ ઈમ્તેહાં[14] હમારા. ૬

અય ગુલસતાને અન્દલુસ![15] વોહ દિન હય યાદ તુઝકો,
થા તેરી ડાલીયુંમેં જબ આશયાં[16] હમારા. ૭

---

૧ એકતા ૨ સહીસલામતી ૩ દિલ ૪ સહેલ ૫ મંદિર ૬ તલવાર ૭ છાયા ૮ ચાંદ ૯ પશ્ચિમ ૧૦ મુલ્ક ૧૧ બાંગ ૧૨ પૂર ૧૩ મિથ્યા ૧૪ કસોટી ૧૫ સ્પેઈન ૧૬ માળો

અય મવજે દજ્લહ ![17] તુભી પેહચાનતી હય હમકો ?
અબતક હય તેરા દરયા અફ્સાનહ ખ્વાં[18] હમારા. ૮
અય અરઝે[19] પાક! તેરી હુરમત[20] પે કટ મરે હમ,
હય ખૂં[21] તેરી રગું મંય અબતક રવાં હમારા. ૯
સાલારે[22] કારવાં હય મીરેહજાઝ[23] અપના,
ઇસ નામ સે હય બાકી આરામે જાં[24] હમારા. ૧૦
ઇકબાલ કા તરાના[25] બાંગે દરા[26] હય ગોયા,[27]
હોતા હ.ય જાદહ પયમાં ફિર કારવાં હમારા. ૧૧

—ઇકબાલ

૩. મેરા વતન વોહી હય

નાનકને જીસ ચમન[1] મેં વહદત[2] કા ગીત ગાયા
ચીશ્તી[3] ને જીસ ઝમીં મેં પયગામે હક[4] સુનાયા;
તાતારીયુંને જીસ કો અપના વતન બનાયા,
જીસને હજાઝીયુસે દસ્તે અરબ છુડાયા;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.
યુનાનીયું કો જીસને હયરાન કર દીયા થા,
સારે જહાં કો જીસને ઇલ્મો હુનર દીયા થા;

૧૭ ટીગરીસ નદી જ્યાં ઇમામ હુસેન અલે હિસ્સલામ પાણી પાણી વિના શહીદ થયા ૧૮ કથાકાર ૧૯ જમીન ૨૦ ગૌરવ ૨૧ લોહી ૨૨ સિપહસાલાર ૨૩ હઝરત મોહમ્મદ ૨૪ જાન ૨૫ કૂજન ૨૬ કોયલ ૨૭ જાણે.

૧ બાગ ૨ એકતા ૩ ખ્વાજા અજમેરી ૪ ખુદા

મદીનો જીસકી હકને ઝર[5]કા અસર દીયા થા,
તુર્કોંકા જીસને દામન[6] હીરોં સે ભર દીયા થા,
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

ટૂટે થે જો સિતારે ફારેસ કે આસમાં સે,
ફીર તાબ દે કે જીસને ચમકાએ કેહકશાં[7] સે;
વહદત કી નય[8] સુનીથી દુનિયાને જીસ મકાં સે,
મીરે અરબ[9] કો આઈ ઠંડી હવા જહાં સે;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

બન્દે કલીમ[10] જીસકે પરબત જહાં કે સીના,[11]
નુહે નબી[12]કા ઠયરા આકર જહાં સફીના;[13]
રફઅત[14] હય જિસ ઝમીંકી બામેફલક[15]કા ઝીના[16]
જન્નત કી ઝીન્દગી હય જીસકી ફિઝાં[17]મેં જીના,
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

ગૌતમ કા જો વતન હય જાપાન કા હરમ[18] હય,
ઇસા કે આશકોં કા છોટા યેરૂશલમ હય;
મદફુન[19] જીસ ઝમીંમેં ઇસ્લામકા હશમ[20] હય,
હર ફુલ જીસ ચમનકા ફિરદોસ હય ઇરમ[21] હય;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

—ઇકબાલ

---

૫ સોનુ. ૬ છેડો ૭ આકાશગંગા ૮ બંસી ૯ હઝરત મહમ્મદ (સલ૦). ૧૦ મોસીસ–મુસા ૧૧ પર્વતનું નામ ૧૨ પયગમ્બર નુહ ૧૩ નાવ ૧૪ ગૌરવ ૧૫ આકાશની અગાસી ૧૬ સીડી ૧૭ છાયા ૧૮ પુણ્યધામ ૧૯ દફન થયેલું છે ૨૦ સ્વર્ગ.

૪. સારે જહાં સે અચ્છા હિન્દોસ્તાં હમારા

સારે જહાં સે અચ્છા હિન્દુસ્તાં હમારા,
હમ બુલબુલેં હંય ઉસ્કી વોહ ગુલસ્તિાં[1] હમારા. ૨
ગુરબત[2]મેં હો અગર હમ રહેતા હય દિલ વતનમેં,
સમઝો વહીં હમેભી દિલ હો જહાં હમારા. ૩
પરબત વોહ સબસે ઉંચા હમસાયહ[3] આસમાંકા,
વોહ સન્તરી હમારા વોહ પાસબાં હમારા. ૪
અય આબે રૂદે[4] ગંગા! વોહ દિન હંય યાદ તુજકો,
ઉતરા તેરે કિનારે જબ કારવાં હમારા. ૫
મઝહબ[5] નહિ સિખાતા આપસમેં બેર રખના,
હિન્દી હંય હમ વતન હય હિન્દુસ્તાં હમારા. ૬
યુનાનો મિસરો રૂમા[6] સબ મિટ ગંએ જહાંસે,
અબતક મગર હય બાકી નામો નિશાં હમારા. ૭
કુછ બાત હય કે હસ્તી મિટતી નહિ હમારી,
સદયોં[7] રહા હય દુશ્મન દવરે ઝમાં[8] હમારા. ૮
ઇકબાલ! કોઈ મહેરમ[9] અપના નહિ જહાંમેં,
માલુમ ક્યા કિસીકો દર્દે નેહાં[10] હમારા. ૯

—ઇકબાલ

---

૧ બાગ ૨ પરદેશ ૩ પાડોસી ૪ ઈર્ષા ૫ નદી ૬ ધર્મ ૭ રોમ ૮ સદીઓ ૯ કાળચક્ર ૧૦ દયા ખાનાર ૧૧ છૂપું.

૫. ખાકે હિન્દ

[૧]

અય ખાકે-હિંદ તેરી અજમત[1] મે ક્યા[2] ગુમાં હૈ,
દરિયાએ ફૈજ[3] કુદરત તેરે લિયે રવાં[4] હૈ,
તેરે જબીંસે[5] નૂરે હુસ્ને અજલ અયાં[6] હૈ,
અલ્લાહ રે જેબો જીનત[7] ઔજે[8] ઇજ્જો શાં હૈ,
હર સુબહ હૈ યહ ખિદમત ખુરશીદ પુરઝિયાકી,[9]
કિરનોસે ગૂંધતા[10] હૈ ચોટી[11] હિમાલયાકી.

[૨]

ઇસ ખાક[12] દિલનશીંસે[13] ચશ્મે હુવે વહ જારી,
ચીનો અરબમેં હોતીથી જીન્સે આબશારી,[14]
સારે જહાંમે જબથા વહશતકા[15] અબ્ર[16] તારી,[17]
ચશ્મો ચરાગ આલમકી સરઝમી હમારી,
શમએ અદબ[18] નથી જબ યૂનાંકી અંજુમનમેં,
તાબાં[19] થા મહર[20] બીનશ[21] ઇસિ વાદિયે[22]
કુહનમેં.[23]

---

૧ મહત્તા ૨ રાક ૩ મહેરબાની ૪ જારી ૫ લલાટ ૬ દેખીતું ૭ શોભા ૮ દબદબો ૯ પ્રકાશિત ૧૦ ગુંથતા ૧૧ શિખર ૧૨ જમીન ૧૩ રમણીય ૧૪ પાણીની રેલ ૧૫ જંગલીપણું ૧૬ મેઘ ૧૭ છવાએલો ૧૮ જ્ઞાનદીપ ૧૯ પ્રકાશિત ૨૦ સૂર્ય ૨૧ બુદ્ધિ ૨૨ ભૂમિ ૨૩ પૂરાતન

[૩]

ગાતમને આબરુ દી ઈસ માબદે[૨૪] કુહનકો,
સરમદને ઈસ જમી પર સદકે કિયા વતનકો,
અકબરને જામે- ઉલ્ફત[૨૫] બખશા ઈસ અંજુમનકો,
સીંચા લહૂસે અપને રાણાને ઈસ ચમનકો;
સબ સૂર બીર અપને ઈસ ખાકમેં નેહાં[૨૬] હૈ,
ટૂટે હુએ ખંડર હૈ યા ઉન્કી હડ્ડીયાં હૈ.

[૪]

દીવારો દરસે અબતક ઉનકા અસર અયાં[૬] હૈ,
અપની રગોંમેં અબતક ઉનકા લહુ રવાં હૈ,
અબતક અસરમેં ડૂબી નાકૂસકી[૨૭] ફોગાં[૨૮] હૈ,
ફિરદૌસ ગોશ અબ તક કૈફિયત અઝાં હૈ,
કાશ્મીર સે અયાં હૈ જન્નતકા રંગ અબ તક;
શૌકતસે બહ રહા હૈ દરિયાએ ગંગ અબતક.

[૫]

અગલી સી તાજગી હૈ ફૂલોમેં ઔર ફલોમેં,
કરતે હય વજદ અબતક તાઉસ જંગલો મેં;
અબતક વહી કડક હૈ બિજલી કે બાદલોમેં,
પસ્તીસી આ ગઈ હૈ પર દિલકે વલવલોમેં;
ગુલ શમઅ અંજુમન હૈ ગો અંજુમન વહી હૈ,
હુબ્બે વતન નહિ હૈ, ખાકે વતન વહી હૈ.

---

૨૪ પુણ્યતીર્થ ૨૫ પ્રેમનો પ્યાલો ૨૬ છૂપાયેલા ૨૭ ઘંટ ૨૮ નદી

[૬]

બરસોં સે હો રહા હૈ બરહમ સમા[૨૯] હમારા,
દુનિયા સે મિટ રહા હૈ નામો નિશાં હમારા;
કુછ કમ નહીં અજલસે[૩૦] ખાબે-ગેરાં હમારા,
એક લાશ બેકફન હૈ હિન્દોસ્તાં હમારા;
ઇસકે ભરે ખજાને બરબાદ હો રહે હૈ,
જિલ્લત[૩૧] નસીબ વારીસ ગફલતમેં સો રહે હે.

[૭]

અય સૂર હુબ્બે કૌમી[૩૨] ઇસ ખ્વાબસે જગા દે,
ભૂલા હુઆ ફસાના[૩૩] કાનોકો ફિર સુના દે;
મુરદહ તબિઅતોંકી અફસુર્દગી[૩૪] મિટાદે,
ઉડતે હુએ શરારે[૩૫] ઇસ રાખસે દિખા દે.
હુબ્બે વતન સમાયે આંખોમેં નૂર હોકર,
સરમેં ખુમાર હો કર, દિલમેં સરૂર[૩૬] હોકર.

[૮]

શૈદાયે[૩૭] બોસ્તાકો સરવો સમન[૩૮] મુબારક,
રંગીન તબિયતોંકો રંગે સુખન મુબારક;
બુલબુલકો ગુલ મુબારક, ગુલકો ચમન મુબારક,
હમ બેકસોંકો અપના પ્યારા વતન મુબારક;

૨૯ ઇજ્જત ૩૦ મોત. ૩૧ હલકા ૩૨ દેશપ્રેમી ૩૩ કથા
૩૪ ચીમળાટ ૩૫ ચીનગારી ૩૬ આનંદ ૩૭ ગાઢ પ્રેમી
૩૮ વખત

ગુંચે[૩૯] હમારે દિલકે ઈસ બાગમેં ખિલેંગે,
ઈસ ખાકસે ઉઠે હૈ ઈસ ખાકમેં મિલેંગે.

[૯]

હુય જૂયે[૪૦] શીર[૪૧] હમકો નૂરે સહર[૪૨] વતનકા,
આંખોકી રોશની હૈ જલવા[૪૩] ઇસ અંજુમનકા;
હૈ રશ્કે[૪૪] મેહર જરો[૪૫] ઈસ મંજિલે કુહનકા,
તુલતા હૈ બર્ગ ગુલસે કાંટા ભી ઇસ ચમનકા;
ગર્દો ગુબાર યાંકા ખિલઅત[૪૬] હૈ અપને તનકો—
મર કર ભી ચાહતે હૈ ખાકે વતન કફનકો.

—ચકબસ્ત

૬. પ્યારા વતન હમારા

બુલ બુલ અગર હૈ હમ તો વહ હૈ ચમન હમારા,
તન હો કહીં, વહી પર રહતા હૈ મન હમારા.
પ્યારા વતન હમારા પ્યારા વતન હમારા
ઈસીકે હી અન્ન જલસે હમ સબ કે સબ પલે હ,
મિટ્ટિ હૈ ઈસકી જીસમેં યોં ફૂલે હૈ, ફલે હૈ. પ્યારા૦

૩૯ ફુલગુચ્છ ૪૦ શોધનાર ૪૧ દૂધ ૪૨ સવાર ૪૩ ઝગમગાટ
૪૪ ઈર્ષા ૪૫ તળેટી ૪૬ ઝભ્ભો.

સજતી હૈ બન કે સુર્મા આંખો મેં ખાક ઇસકી,
હમકો હૈ પાક કરતી તાસીર[1] પાક ઇસકી. પ્યારા૦

મિટ્ટિને ઇસકી ક્યા ક્યા જગમેં હૈ ગુલ ખીલાયે,
ચુન ચુન કે ફૂલ જીસસે લોગોં ને ઘર બનાયે. પ્યારા૦

થે રામ ભી યહી પર ઘનશ્યામ ભી યહી પર,
ઐસે મહાપુરુષ હૈ ગુજરે ભલા કહીં પર? પ્યારા૦

બત્તીસ કોટિ બચ્ચે હૈ ગોદ મેં ખિલાતા,
સબકો યહી ખિલાતા સબકો યહીં પીલાતા. પ્યારા૦

ઇસકી હી રોશની હૈ ચહેરે પૈ જો ચમક હૈ,
હૈ હડ્ડિયોં મેં બોધા[2] ઇસકાહી તો નમક હૈ. પ્યારા૦

ખાદિમ[3] ઇસીકે હૈ હમ મખદૂમ[4] હૈ યે અપના,
પ્યારા વતન હમારા પ્યારા વતન હમારા.

---

૧ અસર, ૨ ધુંર-રસ, ૩ ગુલામ, ૪ માલિક.

ગુજરાતી

" જય જય ગરવી ગુજરાત "

જય જય થરવી ગુજરાત !
જય જય ગરવી ગુજરાત !
દીપે અરુણુ પરભાત !
ધ્વજ પ્રકાશશે ઝળળ કસુમ્બી પ્રેમ-શૌર્ય અંકિત,
તું ભણવ ભણવ નિજ સંતતિ સહુને પ્રેમભક્તિની રીત,
ઉંચી તુજ સુંદર જાત,
જય જય ગરવી ગુશરાત !
ઉત્તરમાં અંબામાત,
પૂર્વમાં કાળીમાત,
છે દક્ષિણ દિશમાં કરન્ત રક્ષા કુન્તેશ્વર મહાદેવ,
ને સોમનાથ ને દ્વારકેશ એ પશ્ચિમ કેરા દેવ—
છે સહાયમાં સાક્ષાત,
જય જય ગરવી ગુજરાત !
નદી તાપી નર્મદા જોય,
મહી ને બીજી પણ સ્હોય,[1]

૧ શોભે,

વળી જોય સુભટના જુદ્ધરમણુને, રત્નાકર સાગર,
પર્વત ઉપરથી વીર પૂર્વજો દે આશિષ જયકાર—

સંપે સોહે સહુ જાત,
જય જય ગરવી ગુજરાત !
તે અણહિલવાડના રંગ,
તે સિદ્ધરાજ જયસંગ;

તે રંગ થકી પણ અધિક સરસ રંગ થશે સત્વરે[૨] માત,
શુભ શકુન દિસે, મધ્યાહ્ન શોભશે, વીતી ગઇ છે રાત—

જન ઘૂમે નર્મદા સાથ,
જય જય ગરવી ગુજરાત !

—કવિ નર્મદ.

---

૨. ગુણવંતી ગુજરાત.

ગુણવંતી ગુજરાત, અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !
નમીએ નમીએ માત ! અમારી ગુણવંતી ગુજરાત; (ધ્રુવ)
મોંઘેરા તુજ મણિમંડપમાં આ ઝુકી રહ્યાં અમ શીષ;[૧]
માત મીઠી તુજ ચરણુ પડીને માગીએ શુભ આશિષ !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત

---

૨ જલદી,   ૧ માથું,

મીઠી મનોહર વાડી આ તારી નંદનવનશી[2] અમોલ,[3]
રસફુલડાં વીણતાં ત્યાં કરીએ નિત્ય કલોલ!
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત!

સંત મહંત અનંત વીરોની વ્હાલી અમારી માત!
જય જય કરવા તારી જગતમાં અર્પણ કરીએ જાત!
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત!

ઉંડા ઘોર અરણ્ય વિષે કે સુંદર ઉપવન માંય,
દેશ વિદેશ અહોનિશ[4] અંતર એકજ તારી છાંય!
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત!

સર[5] સરિતા રસભર અમીઝરણાં રત્નાકર ભરપૂર
પુણ્યભૂમિ ફળફૂલ ઝઝુમી માત! રમે અમ ઉર[6]!
અમારી ગુણવંતો ગુજરાત!

હિંદુ મુસલમિન, પારસી, સર્વે માત! અમે તુજ બાળ,
અંગ ઉમંગ ભરી નવરંગે કરીએ સેવા સહુ કાળ!
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત!

ઉર પ્રભાત સમાં અજવાળી, ટાળી દો અંધાર!
એક સ્વરે સહુ ગગન ગજવતો, કરીએ જય જયકાર!
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત!

—ખબરદાર.

---

૨ જેવી, ૩ અમૂલ્ય, ૪ હમેશાં, ૫ સરોવર, ૬ અંતર.

૩. એક ઐતિહાસિક કાવ્ય.

ધન્ય હો ! ધન્ય જ પુણ્ય પ્રદેશ !
અમારો ગુણિયલ ગુર્જર દેશ;
કૃષ્ણ[૧]ચન્દ્રની કૌમુદી[૨] ઉજળો,
કીધ પ્રભુએ ય સ્વદેશ:
અમારો ગુણિયલ ગુર્જર દેશ. ધન્ય હો

આર્યનું સાગરતીર્થ પુરાણ,[૩]
તપોવન ભૃગુવસિષ્ઠના ભાણ;
ગીતાના ગાનારા મહારાજ
પાર્થના[૪] સારથીનાં જ્યહાં રાજ્ય:
ગ્રોસરોમથી ય જૂનાં,
કુરુપાંડવથી યે પ્રાચીન,
સોમનાથ, ગિરિનગર, દ્વારિકા:
યુગયુગ ધ્યાનવિલીન[૫]
ઉભીને કાલસિન્ધુને[૬] તીર
બજાવે બંસરી ભવ્ય સુધીર.[૭] ધન્ય હો !

સ્થળેસ્થળ નવપલ્લવના પુંજ,[૮]
નદી ને તળાવ કેરી કુંજ;

---

૧ અંધારીઆના-પાછલી રાતના, ૨ ચાંદની, ૩ સૂર્ય
૪ અર્જુન, ૫ ધ્યાન મસ્ત, ૬ કાલરૂપી દરીયો, ૭ ધીરી ધીરી
૮ ઢગ,

કોમળી કવિતા સમ સુરસાળ
સિન્ધુ જ્યહાં દે મોતીના થાળ;
જગજૂનાં નિજ ગીત ગર્જતો
ફરતો સાગર આજ;
કેસર[૯] ઉછળો ઘૂઘવે ગરવો
વનમાં જ્યહાં વનરાજ.
ગિરિગિરિ શિખરશિખર સોહન્ત[૧૦]
મન્દિરે ધ્વજ ને સન્તમહન્ત.
પૂર્વથી પશ્ચિમ વહે પ્રકાશ,
વ્હાણુ ભરી વ્હેતી તેમ નિકાસ,
મોહી :આંગણુ ઉતર્યો જ યૂરોપ,
વીણુવા વાડીના[૧૧] ફૂલરોપ;
વીણી ન વીણુશે પુણ્યપાંગરી[૧૨]
એમ રસભૂમિની છાબ;
જગમોહન મુંબઇ નગરી જૂવો !
શું પાથર્યો કિનખાબ:
નિત્ય નવફૂલે ખીલે અભિરામ[૧૩]
લક્ષ્મીમ્હોર્યે લક્ષ્મીના ધામ. ધન્ય હો !
ચોળી, ચણિયો, પાટલીનો ઘેર,
સેંથલે સાળુની સોનલ[૧૪] સેર;

૯, સિંહની યાળ, ૧૦ સોહે-શોભે, ૧૧ હિંદરૂપી વાડીના, ૧૨ પુણ્ય પ્રકાશતી, ૧૩ બાગ, ૧૪ સોનેરી

છેલ્લે આચ્છાદી[૧૫] ઉરભાવ,
લલિત લજ્જાનો વદન[૧૬] જમાવ
અંગ આખે યે નિજ અલબેલ
સાળુમાં ઢાંકતી રૂપની વેલ;

રાણુકતનયા, ભાવશોભના,
સુન્દરતાનો શું છોડ!

આર્યસુન્દરી! નથી અવનીમાં
તુજ રૂપગુણની જોડ;

ભાલ કુંકુમ, કર કંકણુસાર,
કન્થનાં સજ્યાં તેજશણગાર. ધન્ય હો!

ખેતરો ન્હાનાં, ન્હાની શી પોળ,
નાતજાતે ન્હાનડિયા ગોળ;

ક્ષત્રીજાયાનાં ન્હાનલ રાજ્ય,
ધર્મના ન્હાનકડા જ સમાજ,

વૃદ્ધ ચાણાક્ય વર્ણ્યાં પૂર્વે
ન્હાનાં પ્રજાનાં તન્ત્ર,

એ પુરાતનના પડછાયા
આ અમ જીવનજન્ત્ર;

એક ફૂલવેલે ફૂલતાં ફૂલ,
અમારા એક સુગન્ધ અમૂલ. ધન્ય હો!

---

૧૫ પાથરી, ૧૬ મ્હોંઆર,

દેશ નિજ તજી ધર્મને કાજ
સાગરે ઝુકાવ્યું સફરી જહાજ;
ધર્મવીર પારસીનો સત્કાર
જગતઇતિહાસે અનુપ[17] ઉદાર;

ઇસ્લામી યાત્રાળુનું આ
મક્કાનું મુખબાર;
હિન્દુ મુસલમિન પારસીઓને
અહિયાં તીરથદ્વાર;
પ્રભુ છે એક, ભૂમિ છે એક,—
પિતા છે એક, માત છે એક,—
આપણે એકની પ્રજા અનેક. ધન્ય હો !

નથી રમી[18] સમશેરોના દાવ,
નથી ત્યમ ઘણા ઝીલ્યા યે ઘાવ;
શ્રી કૃષ્ણે કુરુક્ષેત્રની મ્હાંય
લીધાં વ્રત, જાણે હજી યે પળાય;

એક ઇડરના વનકેસરીએ,
ભડવીર બાપ્પારાય,
વિશ્વવન્ઘ સૂરજકુળ સ્થાપી
ચિતોડ કીધ યશચ્છાય:
જન્મભૂમિ દયાનન્દનાં ધામ,
ગાંધીના ગીતાજીવન નિષ્કામ.[19] ધન્ય હો !

---

૧૭ અનુપમ, ૧૮ ખેલ્યા, ૧૯ કામ—ઇચ્છા રહિત,

સૂરતના રસિક રંગીલા રાજ,
બુદ્ધિધન ભર્યો શ્રીનગર[20] સમાજ;
શૂરવીર સૌરાષ્ટ્રી યશવાન,
કચ્છના સાહસિક સન્તાન;
ખંડખંડ વિસ્તારતો હિન્દી
મહાસાગર મહારેલ,
તીરતીર જઇ સ્થાપી ગુર્જરી
સંસ્થાનોની વેલ;[21]
મહાસાગરના પૃથ્વિવિશાળ,
સરોવર કીધાં ગુર્જરી બાળ. ધન્ય હો !

વનેવન લીલો ઘટાસોહાગ,[22]
જગતનો દીપે શું અમુલખ બાગ !
સજાવ્યા જેને રસશણગાર,
લતામંડપ સમ ધર્માગાર;[23]
ભારતીએ કંઇ ફૂલફૂવારો
અંજલિમાં શું લીધ !
દિશદિશમાં ફૂલધાર ઉડાવી
દિલનાં પરિમળ[24] દીધ !
હિન્દમાતાની લાડિલી બાળ !
ગુર્જરી ! જય ! જય ! તવ ચિરકાળ ! ધન્ય હો !

—ન્હાનાલાલ.

---

૨૦ સુરતનગર, ૨૧ હાર, ૨૨ સોહામણી, ૨૩ દેવળ, ૨૪ બહેક.

૪. ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

જય જય મારા ગુર્જર વીરો !
આવો રંક, ફકીર, અમીરો ! આજે દિવસ ઉગ્યો રાળયાત;[1]
ધોધ પ્રકાશ તણા ઝીલીને ઝગમગતી કરવી મ્હોલાત;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧

આજે લેશો શું તમ સાથે ?
શૌર્ય વસે હૃદયે કે બાથે ?–તે જ છતાં બૂંડી તરવાર !
ફેંકી દ્યો સહુ બુડાં શસ્ત્રો સજ્જે હૃદયનાં નવ હથિયાર !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨

હોય વિલંબ હવે શો ઠાલો ?
ધપતા ધપતા આગળ ચાલો: અગ્ર[2] રહી ઘુમવું છે આજ;
ધજા રહી છે આ તમ કરમાં, ને ભારતની અમુલખ લાજ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૩

નથી રુધિર[3] રેલવવાં કોનાં;
નથી હૃદય ચીરી અરિઓનાં[4] નિજ હૃદયો કરવા પ્રભુભંગ;
નથી વિજયના રંગ રુધિરમાં જ્યાં જન રકત ભરે ઉરગંગ;[5]
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૪

---

૧ રળિયાત થઈએ એવા–રળિયામણા, ૨ મોખરે, ૩ લોહી, ૪ દુશ્મન, ૫ હૃદયરૂપી ગંગામાં,

પ્રેમ વસ્યો ત્યાં દ્વેષ રહે ક્યાં ?
આકાશે અંધાર વહે ક્યાં, જ્યાં દિનકરનો[૬] થાય પ્રકાશ ?
જ્ઞાનદીપ[૭] સળગ્યો જ્યાં અંતર ત્યાં અજ્ઞાન તણો છે નાશ;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૫

મરદાની મુજ ગુર્જર વીરા !
કાર્યધુરંધર, શૂર અધીરા ! મુખ યૌવનનો ગર્વ પ્રતાપ;
અંગ રુધિર ઉછળે નભ[૮] અડતાં; ભરો હરોને હર્ષ અમાપ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૬

ભૂત[૯] બધું પાછળ છે મૂક્યું—
આજ ઉરે નવજીવન ફૂંક્યું, દુનિયા બધે નવી દેખાય !
નવ આવશે નવ હારશે ધસવા આજે પાદ[૧૦] અધીરા થાય;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૭

મુખી પડ્યા કે હડ્યા પછાડી ?
ધસો ધજા લ્યો હાથ ઉપાડી, ફરકાવ્યા જાઓ ધુનભેર :
ધર્મભાર શૂરા જ વહે એ—એક પડે ત્યાં ઉઠે તેર !
ઓ ગુજરાત ? ઓ ગુજરાત ? ૮

કોણ વિકટ પથ કહી ડરાવે ?—
પર્વત પરથી કૂદી હાવે[૧૧] સાગરને બાંધીશું, બાથ !
જંગલ તોડી મંગલ કરશું, બતાવશું બળવંતા હાથ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૯

---

૬ સૂરજ, ૭ જ્ઞાનરૂપી દીવો, ૮ આકાશ, ૯ ભૂતકાળ
૧૦ પગ, ૧૧ હવે,

આપણુ ગુણગરવા ગુજરાતી !
કૃષ્ણધરા અદ્‌ભુત મદમાતી, ભારતયુદ્ધ જિતે ભડવીર;
સાહસ, શૌર્ય, અડગ શ્રમથી જે થળથળમાં[૧૨] ગાજે રણધીર;
એ ગુજરાત ! એ ગુજરાત ! ૧૦

આવો નવરસના રઢિયાળા !
ગિરિગવ્હરમાં ભરી ઉછાળ કેસરિયાશું[૧૩] રમતા બાળ !
વાઘમૂછ પકડીને ફરતા કાઠી ઘોડીના રખવાળ !
એ ગુજરાત ! એ ગુજરાત ! ૧૧

તીર્થે તીર્થે શુચિતા[૧૪] સ્થાપી :
ગરવી સાભ્રમતી ને તાપી, ભરે નર્મદા નવનવ નૂર;
ગુણી ગોમતી, સરસ્વતી ને દમણગંગાનું જળ શૂર !
એ ગુજરાત ! એ ગુજરાત ! ૧૨

છે અદ્‌ભુતતા એ કંઇ જૂદી !
પશ્ચિમ સાગરનાં જળ કૂદી ઉછળી ગગન કસે[૧૫] જોમ;
વિંધ્ય અને ગિરનાર દિશા બે ઉભી ઝીલે પડતું વ્યોમ !
એ ગુજરાત ! એ ગુજરાત ! ૧૩

એવાં એ ગુર્જર સંતાનો !
હિંદુ, પારસી, મુસલમાનો, ખ્રિસ્તી, બૌધ કે જૈન ચહેલ ![૧૬]
ભુજશું ભુજ[૧૭] બીડીને આવો : એક જ પ્રેમ તણી છો વેલ !
એ ગુજરાત ! એ ગુજરાત ! ૧૪

---

૧૨ સ્થળ સ્થળમાં, ૧૩ સિંહ સાથે, ૧૪ પવિત્રતા, ૧૫ ની-
કસોટી કાઢે ૧૬ ચાહે તે હો, ૧૭ હાથથી હાથ,

અહો અડગ બાંધવ ટેકીલા !
દ્વેષ વિષે બનવું નવ વ્હીલા,[૧૮] દ્વેષ કદી નવ આપે જીત
અંતરરિપુનો[૧૯] કરો પરાજય પ્રથમ અખંડ ધરી ઉર પ્રીત
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૫

દ્વેષે શું રહેશો અથડાયા ?
હજાર વર્ષતણી જડ માયા પડી હૃદયમાં છે પથરાઇ,
ઉકેલતાં પરદોષ ઉરે તો નિજ અંધાર[૨૦] વધે ધુંધવાઇ;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૬

લોચનના પડદા[૨૧] દ્યો ખોલી !
ભૂત[૨૨] બધાં ખાતાં ઉર ફોલી તેને પ્રથમ કરો બળહીન;
સ્વાત્મબળે ઓ ગુર્જર વીરા ! થતું આપણે છે સ્વાધીન !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૭

રહેવું શુદ્ધ વચનમન કર્મે :
સાર એ જ દીઠો સહુ ધર્મે, તો કયમ થઇએ પતિત નિદાન ?
પ્રેમ તહીં ધિક્કાર રહે નહિ : ધિક્કારે નહિ પ્રભુનું સ્થાન.
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૮

એવા શુદ્ધ બનીને આવો !
પછી અડગ તમ પગ ઉઠાવો, હજાર હાથીનું ત્યાં જોર;
જયકુંકુમનાં પડશે પગલાં ડગલે ડગલે ઠોરેઠોર;[૨૩]
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૯

---

૧૮ બીના, ૧૯ દેહ માંહના શત્રુ, ૨૦ અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર,
૨૧ આંખ્યો, ૨૨ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહરૂપી ભૂતો, ૨૩ ઠેરેઠેર

ઓ આ થાય બધે અજવાળાં !
ઉઘડયા પુણ્ય પ્રભાત રસાળાં ! ઉઘડયાં ભાગ્ય ભલેરાં દેશ !
રણશિંગાં ફૂંકાય ફરી આ: કર્મવીર ! હડશો નવ લેશ[૨૪] !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૦

સ્વપ્ન ફળે જુગજૂનાં સાંચે :
દેવ ફિરસ્તા ઉતરી રાચે, પયગંબર ને પીર અનેક;
સગાઈ સ્વર્ગ તણી ભૂલેલી દૃઢ બંધાશે ફરી વિશેક !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૧

કુંકુમથાળ અનેરી લાવો !
પત્નીઓ, પુત્રીઓ, આવો ! માતાઓ, ભગિનીઓ સર્વ !
પડખે અમ ઉભીને રાખો ગરવી ગુજરાતણુનો ગર્વ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૨

જય જય મારા ગુર્જર વીરા !
આજ અધીરા ઉરના ચીરા જીવનને જાણે નહિ જોખ,[૨૫]
મરવું તો શૂરાને ગરવું:[૨૬] કાયર ખોળે ધરના ગોખ;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૩

શ્વેત[૨૭] ધજા ભારતમાં રોપો !
થાશે પુષ્પ વરસતી તોપો, શસ્ત્રો સહુ શણગાર સ્વરૂપ;
જગબંધુત્વ ભણી તમ દ્વારે દુનિયા થાશે નવીન અનૂપ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૪

—ખબરદાર.

---

૨૪ જરાય, ૨૫ જોખમ, ૨૬ ગરવભર્યું, ૨૭ અહિંસાની સફેદ

૫. "એ ભૂમિ અમારી."

એ ભૂમિ અમારી મૈયા અમારી,
કોણ અવર[1] કહેશે નિજની?—
ન દેઉં ઉચરવા—ટેક.

એ સ્વદેશ માટે, કો[2] રણયજ્ઞે
પ્રાણ આહુતિ દઉં સજની;
ન ચાહું ઉગરવા—એ ભૂમિ.

પરાધીન થઇ ટપલા રહેવા
ટાલ પડે શિર શરમ ભરી!
ભલું એથી મરવું—એ ભૂમિ.

ગુલામ કાફર કાયર પદવી
હિન્દુ કાળા નામે ઠરી!
ભલું એથી મરવું—એ ભૂમિ.

શકે ન કાંઇ કરી એ બાળક
મરદમૂછ મુખ હજુ ન ખીલી
હાયે શાં મ્હેણું—એ ભૂમિ.

વણછામાં[4] ઉછર્યો તે કાલે
ફળે બળેથી[5] ઉકળી!
હાયે શા કહેણાં—એ ભૂમિ.

---

૧ બીજું, ૨ કયા, ૩ ખાવા, ૪ બ્રિટિશ છત્ર રૂપી છાંયા, ૫ પરાણે,

નથી રાંકડા, નથી બાપડા,
નથી રહેવા નિત્ય દાસ સૃજ્યા[6]
ક્યમ ગાજી ન કહીએ !—એ ભૂમ.

છઉં સ્વધર્મ રંગી, સ્વકર્મ સંગી[7]
સ્વદેશ જંગી[8] પ્રેમે ભિંજ્યા !
હરિ એકજ હઈએ—એ ભૂમ.

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

૬. "મારી ભરતભૂમિ"

મારી ભરત ભૂમિ !
રૂપાળી, રઢીઆળી, યશાળી,[1] સુશીલ પુનિત ![2]
તારા ચરણ ચુમી,
આનંદે વંદુ જય જય હરદમ નિત્ય !

દુનિયામાં દેશ અનેકજ છે;
સૌ સામાં કાંઈક વિશેજ[3] છે !—
પણ તું તો અલૌકિક[4] એકજ છે !
મારી ભરત ભૂમિ—

---

૬ સરજાયા, ૭ આપકર્મી, ૮ દેશ માટે જંગ મચાવનાર.
૧ યશવાળી, ૨ ફરીફરી ૩ વિશેષતા, ૪ બેનમૂન,

કોણ આવે હિમાલયની હારે ?
કોહીનુરે અન્ય હીરા હારે;
વણ શેલડી સરસ સાકર[5] ક્યાંરે
મારી ભરત ભૂમિ—

સ્થળ સ્થળ સોહે
નવરંગી રમણી મનડાં મોહે
જાણે વાડી વિશ્વંભરની[6] હોએ—
મારી ભરત ભૂમિ—

સાથે વિશ્વંભરવાની તું ઝાંઝી;
સમૃદ્ધિ સ્વાભાવિક બધી સાઝી,[7]
તને પ્રભુએ કરી પ્રિય પ્રમુખાજી,—
મારી ભરત ભૂમિ—

સ્ત્રીઓ પણ અબળા જે ભાખી,
તેણે દેશભક્ત સબળા[8] દાખી;
ઇતિહાસજ છે એનો સાખી,—
મારી ભરત ભૂમિ—

તારાં કાર્ય ત્યારે યવને ભાળ્યાં,
મહાશિળ[9] નિર્મળ બુદ્ધિવાળાં;
અહા ! "દેવા કમાડે પડે ન તાળાં,"
મારી ભરત ભૂમિ.—

---

૫ સાકર રૂપી હીરા, ૬ પ્રભુ, ૭ લાધી, ૮ સબળ, ૯ બહુ શીળાં.

સેવું નિત્ય પુનિત તવ રજ ચૂમી,
ધન્ય ભાગ્ય નવલનાં તું જન્મ ભૂમિ;
તારી ભક્તિ રગેરગ રહીજ ઘુમી,
મારી ભરત ભૂમિ—

—સ્વ. નવલરામ.

---

૭. ભવ્ય ભરતભૂમિ

---

[૧]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડી બ્રહ્મવેદિ અમ આએ,
વસિષ્ઠ, વિશ્વામિત્ર, અંગિરા, ભરદ્વાજ, ઉદ્દાલકાદિના
શુદ્ધ સનાતન બ્રહ્મતેજથી જે ઝળહળે સદાએ,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમી આએ—
બ્રહ્મરસે ભીના ઋષિવરની બ્રહ્મવેદિ અમ આએ !

[૨]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમી આએ—
વડું તપોવન અમ આએ,
બાદરાયણે વ્યાસ, જૈમિનિ, કણાદ, ગૌતમ, કપિલ, પાણિનિ,
પતંજલિ, વાત્સાયન, આદિની
પ્રૌઢ વાણી જ્યાં હજીએ ઉત્સુક કર્ણે નિત્ય પીવાયે,

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
ચેંસ્વી ધ્યાનલીન મુનિનું તપોવનજ અમ આએ !

[૩]

અમ ભવ્ય ભૂમ આએ-
વડું પુણ્યભુવન અમ આએ.
બ્રહ્મવાદિની ગાર્ગી અરૂંધતી, મૈત્રેયી, સાવિત્રી સીતા સતી,
દમયંતી, દ્રૌપદી, તારામતી, કમલાવતી, દુર્ગાવતી, કુલવતી
સતીની શાશ્વત કીર્તિ ગાઇ જ્યાં કુલવધુ કૃતાર્થ થાયે,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ-
સરસ્વતીની લાડલી સખીનું પુણ્ય ભુવન અમ આએ !

[૪]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડું વીર ક્ષેત્ર અમ આએ,
ભાર્ગવ, રાઘવ, ભીષ્મ, ભીમ ને દ્રોણુ, કર્ણુ અભિમન્યુ અર્જુને
મૌર્ય શકારિ, સિદ્ધરાજ ને હઠ હમીર ચહુઆણુ તાજ તે
પૃથુ જયમલ્લ પ્રતાપ આદિને
નામે અમર ઉછળે ઉર જ્યાં આર્યતણું ઉત્સાહે,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમી આએ
સત્કીર્તિ રાસક વીરવર્યનું વીર ક્ષેત્ર અમ આએ !

[૫]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડી કાવ્યકુંજ અમ આએ,

રામાયણુ ભારતનાં ઋષિ કવિ; કાળિદાસ, ભવભૂતિ, ભારવિ,
દંડી, બાણુ, જયદેવ, હાલ કવિ પ્રવરસેન, સુરચંદ, ચંદ રવિ,
તુલસી, પ્રેમાનંદ પુરા કવિ, ભારતેંદુ બંકિમ ત્રીપાઠી વળી
નવીન પ્રસાદી રસામૃતની જહિં અખૂટ અવનવી પાગે
અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ–
અમર કવીશ્વરની કોડામણિ કાવ્યકુંજ અમ આએ !

[૬]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ–
વડી આર્ય માત અમ આએ !
ચરણુ પખાળે જલધિ પ્રીતથી, ષડ્ઋતુ પૂજે પુષ્પ પત્રથી,
ભાનુ કરે ત્રણુ કાળ આરતી, વાયુ વાગે ત્રિવિધ સદા ગતિ,
નિર્મળ નદીઓ લલિત લાસ્યથી મૃદુ મર્મર કલરવ–વિલાસથી
સુજશ દીસે દશ દિશ પ્રકાશતી,
પ્રેમતણો ઉપહાર અર્પી વળી જય જય જય જન ગાગે–
જય જય જય જય જન ગાગે,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમી આએ–
ભૂમંડળ મંડન જનનંદન ધન્ય માત અમ આએ !

—કેશવલાલ ધ્રુવ.

૮. માડીની ઝુંપડી

દુઃખીયાંનો વિસામો રે, માડી તારી ઝુંપડી,
રણુ વગડાનો છાંયોરે આંધળાઓની લાકડી.
કુંજ નિકુંજે લચી વલ્લરી,[1] નિર્ઝરીઓં[2] સંતાય
અમલ[3] કમલ દલપર પંખીડાં, બ્રહ્મલીલાને ગાય,
રઢિઆળી એ વાડીરે, સોહવતી[4] જે ઝુંપડી
આજે ખાવા ધાતી રે નિર્જન રણમાં ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

ધર્મ કર્મ રસ કસ લુંટાર્યા, ઘર ઘરવખરી[5] હીર,
છતી સંતતિ સત્ત્વ લુંટાયું ખેંચાર્યાં તુજ ચીર:
લુંટાતી એ માડી રે, ખાલી તારી ઝુંપડી;
ખાલી તોયે મ્હારી રે, માડી તારી ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

ધન સંચી ખેતર સુકવીયાં, દવ પ્રેર્યો ચોપાસ,
રાતી વિભુની આંખડી દેખી પંખીડાં પામે ત્રાસ,
તેને સ્હાડે સ્હાતી[6] રે, માડી તારી ઝુંપડી;
પોષણીઓં શી પાતી રે, આછી જાડી રાબડી—દુઃખિયાં.

વર્ન[7] વિંટયાં સિંચાણે સઘળાં, અવશ પડયાં તુજ બાળ.
ઠામ ઠર્યાને હડધુત કરીને રણવગડે દે માર;
અંકે[8] લેવા ધાતીરે, તેને માતા રાંકડી,
શીળી છાંયે ધાતી રે, માડી તારી ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

---

૧ વેલી, ૨ ઝરણાં, ૩ નિર્મળ, ૪ સોહામણી લાગતી, ૫ રાચરચીલું, ૬ સોડમાં ઘાલતી, ૭ પરદેશ, ૮ ખોળામાં.

કણકણ કાજે વનવન[૯] વિંઝે તુજ બાલુડાં પાંખ,
પણ સુખદુઃખનાં લ્હાણાં લેવાં, ઠરતી તુજપર આંખ,
અંતે તું સંઘરતી રે માતા મ્હારી દુબળી;
પ્રભુનો પંથ દાખવતીરે, માડી તારી ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

તુંજ જીવન અમ તું સર્વસ્થ, તુંજ સુધાનો[૧૦] સાર
મૂર્તિમતી વત્સલતા દેવી, તું સુરલોકનું[૧૧] દ્વાર;
નંદનવન શી વ્હાલી રે, અમને તારી ઝુંપડી,
જન્મભૂમિવત પાળીરે, શણગારીશું ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

—સ્વ. જીવાભાઈ પટેલ.

---

૯. ઓ ભરતભૂમિના પહાડો !

ઓ ભરતભૂમિના પહાડો !
તમ શિર પૂગ્યાં આકાશ,
તમ જેવા જગમાં બીજા
નથી ઉન્નત[૧] કો'ની પાસ !
છે પ્રાઢ પ્રતાપ તમારો,
તમ ભવ્યજ છે ભંડાર !
મુજ ભરતભૂમિનો જગમાં
વરતાવો જય જયકાર ! ૧

---

૯ દેશ પરદેશ, ૧૦ અમૃત, ૧૧ દેવલોક. ૧ ઉંચા શિર-શિખર,

ઓ ભરતભૂમિની નદીઓ !
તમ સુંદર ચિત્ર ચરિત્ર !
તમ જેવી જગમાં બીજી
નથી કોઈ પરમ પવિત્ર !
ગંભીરી,[૨] ધીરી, વીરી,
તમ પુણ્યકથા આવાર,
મુજ ભરતભૂમિનો જગમાં
વરતાવો જય જયકાર ! ૨

ઓ ભરતભૂમિના પુત્રો !
મુજ દેશતણા નરરત્ન !
જે ગયા ધ્રુજાવી ધરણી
કરીને કંઇ લાખ પ્રયત્ન !
તમ શૌર્ય અને તમ પ્રીતિ
ભરજો વીરા સહુ ઠાર !
મુજ ભરતભૂમિનો જગમાં
વરતાવો જય જયકાર ! ૩

—ખબરદાર.

---

૨ ગંભીર ગતિએ વહેતી.

૧૦. હિન્દ કીર્તન

ઉષઃકાલ સમ ઉજ્જ્વલમંગલ
ઉષાખંડધર એકજ હિન્દ !
હિમગંગાધર, અરૂણુતરૂણુ
રસ ગૌરવગૌર તપેશ્વર હિન્દ !

હિન્દ અહા આત્મજ્યોતીન્દ્ર તું !
પ્રતાપ રશ્મિ તુંજ રવીન્દ્ર !
પ્રચંડ જ્વાલા ઉગ્ર ઝળહળે-
રોમ રોમઃ પ્રિય સ્વદેશ હિન્દ !

સતીશ સમ ભવ્ય મહા નાયક
સ્વરૂપ મસ્ત પરમાત્મ પ્રફુલ્લ !
તુજસમ સંસારે જોગી ગણુ-
તેત્રીશકોટિ તું પર ફૂલ !
હિન્દી મહારાષ્ટ્રીય સમાજે
ભક્ત સપૂત તુજ ભગવે ભેખ-
પ્રભુ રાજ્યનો પ્રોજ્જ્વલ ઝુંડો-
ધરી ઝૂઝે જગ જોદ્ધ સુરેખ.
પૃથ્વીના પાર્થિવ ઇન્દુ તું
પુરી ધૂમશે પૂર્ણ કલાપ,
ભક્ત ચારૂ ચન્દની ને ચન્દન
જગના હરશે કંઈ સંતાપ !

દેશદેશના સ્વરાજ્યસ્વર્ગે
લોકહિતનો બનશે ઈન્દ્ર
જગના જન રાજ્યે તું રક્ષક
પ્રભુ પેગામે રહેશે હિન્દ !

—લાલત.

---

૧૧. એક દિન એવો આવશે

એક દિન એવો આવશે
જ્યારે અમીઝરણાં ઝરંતા પૃથ્વીનેય પલાળશે
એક દિન એવો આવશે.

કળિકાળમાં[૧] પણ વીર એવા આર્યભૂમમાં પાકશે,
નિજવીર્યથી ભૂમિભક્તિથી આ સૃષ્ટિનેય ધ્રુજાવશે. એક૦

રામ, અર્જુન, ભીષ્મ જેવા કર્ણ, સંગ પ્રતાપ ને,
હમિરાજ, યોગીરાજ, ગુર્જરરાજનેય ભુલાવશે. એક૦

શિબિરાજ, ભગિરથરાજ સમ પરમાર્થજીવન ગાળશે,
મેવાડના ભડ ભીષ્મ ચંદારાજને વિસરાવશે. એક૦

પરબ્રહ્મનિષ્ઠ[૨] વસિષ્ઠ વિશ્વામિત્ર ઋષિના પાદને,
પ્રેમે નમી નિઃસ્વાર્થ નેતા આર્યાવર્ત ઉદ્ધારશે. એક૦

---

૧ કળીયુગ. ૨ પ્રભુ ચિન્તવનમાં લીન.

આત્મબળ પામી બધા આ પુત્ર ભારતવર્ષના,
નિર્ભય તણી મૂર્તિ બની સૌ સ્વાર્થને તુચ્છકારશે. એક૦
આ દેહ કાચો કુંભ[3] આત્મા નિત્ય[4] દિવ્ય પ્રકાશશે,
દૃઢ સત્યપર એ શત્રુના સંગ્રામમાં સૌ ચાલશે. એક૦
આ દુઃખ ને ભૂખના પડે પોકાર ચારે દેશથી,
ત્યાંથીય મંગળ ગીતના ધ્વનિ મંદ મધુરા ચાલશે. એક૦
મરુ દેશના[5] જેવી ઉજડ ભૂમિ સર્વ ભારતવર્ષની,
ફળ પુલ્લથી લચી સુંદરી સમ એકલી અહીં મહાલશે. એક૦
અહીંથી મહાવીર મ્હારથી ટંકાર કરતા શસ્ત્રના,
પરદેશમાં જઇ રાજ્યના[6] શુદ્ધ ધર્મને શીખવાડશે. એક૦
પૂર્વે થયા ન્હોતા વળી સ્વપ્ને ન તર્ક્યા[7] વીર તે,
આ પૃથ્વીને કરી સ્વર્ગ સર્વે દેવનેય ઉતારશે. એક૦

—મગનભાઈ પટેલ.

---

૩ ઘડો, ૪ અમર, ૫ મારવાડ, ૬ રાજાઓના. ૭ કલ્પ્યા.

૧૨. જન્મભૂમિનું જય મંગળ

જય મંગળ પ્રિય જન્મભૂમિનું ગજાવીએ :—
ભગીરથ સમ વિરલ વીર, ભારતી સુભટ સુધીર,
ઉર સમુદ્રને હિમાલયે ઉછાળીએ— જય૦
જનની અંક ઝુલીએ, ઝનુની રંગ ઝીલીએ,
આત્મબળ—ઉજાશથી બધું ઉજાળીએ— જય૦

સત્ય અર્થ સજ્જ થાઓ, વિજય વાવટા ઉડાવો,
વીર ધર્મથી ધરા સદા ધ્રુજાવીએ— જય૦
સત્યથી સચવાય સ્વત્વ;[1] સમજીએ થઇ પ્રવૃત્ત,
ઘુમીએ ઝઝુમી જંગ તો મચાવીએ— જય૦

ભૂતળ ફોડી ફેડીએ, ઉંડી જડો ઉખેડીએ,
દોર ને દમામ દેશનો જમાવીએ— જય૦
સ્થિતિસમય સ્વીકારીએ, પ્રવૃતિયત્ન યોજીએ,
જાતને સ્વદેશ કાજ કાં ન હોમીએ— જય૦

માતદીન દુભાય છે, સપુત ! પીડા પિછાનીએ,
દુધ દિપાવીએ, ઉમંગને વધાવીએ— જય૦
દેશસેવના સ્વધર્મ, અન્ય ન કર્ત્તવ્ય કર્મ,
આત્મભાવથી બધું પ્રભુમય પિછાનીએ— જય૦

—લલિત.

---

૧ સ્વમાન.

૧૩. અમારો દેશ

અમે ભરત ભુમિના પુત્રો!
અમ માત પુરાણુ પવિત્ર,
રે જેના સુંદર સુત્રો
ઝલકાવે ઉચ્ચ ચરિત્ર;
અમ અંતરને ઉદ્દેશી
કરશુ હોકાર હમેશ;
અમે દેશી, દેશી, દેશી* !
ઓ દિવ્ય અમારો દેશ! ૧

અંધાર વિષે અથડાતો,
કે ફરતાં ભવ્ય પ્રકાશ,
પડતાં રડતાં રગડાતાં
કે કરતાં હાસ્ય વિલાસ;
પળપળ અમ ઉરનિધિએ[1] શી
હા ઉછળે ઉર્મિ અશેષ[2] !
અમે દેશી, દેશી, દેશી!
ઓ દિવ્ય અમારો દેશ! ૨

---

* 'અમે હિન્દી, હિન્દી, હિન્દી' એમ પણ ગવાય છે.

૧ હૃદયસાગર, ૨ અખંડ,

ક્યાં હશે હિમાલય જેવો !
    ક્યાં પુણ્ય પવિત્ર જ ગંગ[3] ?
ક્યાં મળે અલૌકિક એવા
    સહુ દેશ તણા બહુ રંગ !
ક્યાં મુનિ ઇશ્વરજન બેશી
    કરતા પ્રભુ પંથ ઉજેશ ?—
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
    ઓ દિવ્ય અમારો દેશ ! 3

ક્યાં રામ યુધિષ્ઠિર ઘુમ્યા ?
    ક્યાં ગર્જ્યા અર્જુન ભીમ ?
ક્યાં રજપુતવીર ઝઝુમ્યા !
    બલ દાખવવા અસીમ !
રે ભૂલીયે તે રીતે શી,
    અમ અંતરથી લવલેશ ?—
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
    ઓ દિવ્ય અમારો દેશ ! ૪

નથી રે જીવવું પર[૪] આશે;
    છે પારકી આશ નિરાશ;
નથી કર ધરવો કો પાસે;
    સ્વાશ્રયનો છે ઉલ્લાસ;

---

3 ગંગા, ૪ પારકી.

કંઇ પુણ્ય પ્રભાજ પ્રવેશી;
'અહીં દે અમને ઉપદેશઃ—
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
ઓ દિવ્ય અમારો દેશ ! ૫

ધમ ધમ ધરણી ધ્રુજવીશુ,
અમ દેશ તણાં કરી ગાન;
જય જય જયનાદ કરીશું;
દઇશું મોંઘા અમ પ્રાણ !—
એ ભક્તિ વશી ઉર, તે શી
દેજો શક્તિ પરમેશ !
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
ઓ દિવ્ય ! અમારો દેશ ! ૬

—ખબરદાર.

૧૪. જનની સેવન.

જનની સેવનનો મધુમધુરો[1] અવસર ક્યાં મળેરે,
અવસર ક્યાં મળેરે, જગજીવ્યૂં ફળેરે.
નવનિધ લાડે નિશદિન ઝુલવે,
ઉરહીર[2] પાતી હૈયે હુલવે,
અલ્પ સાટું પણ અમિત[3] ભારનું ક્યાં વળેરે;
જનની૦

પ્રભુપુર ગૌરવ વદને મલકે,
મંજુલ મોહક અન્તર ઝલકે,
નવનવ સાજે[4] શીખ[5] દે સાને[6] પળે પળેરે;
જનની૦

ઉત્તમ શોણિત[7] જનની કાજે,
રેલાયે શૂં વધુ કે'વાશે,
કિસ્મત્ ક્યાંથી ભારતિ હિત કાયા ઢળેરે!
જનની૦

—વસંતવિનોદી.

---

૧ મધ જેવા, ૨ હૃદયનું સત્વ–દૂધ. ૩ અસાધારણ, ૪ સાજ સજી, ૫ શીખામણ, ૬ સાનવડે, ૭ લોહી.

૧૫. સ્વદેશભક્તિ

સ્વદેશની ભક્તિ રે, કે કોઇ વિરલા જાણે,
સ્વતંત્રતાના રસની રે,
 હેજત કોઇ પરમાણે........ટેક.

* * * *

ત્રણે પદાર્થ છે દેશ ભક્તિમાં,
 ધર્મ અર્થ વળી કામ;
સ્વદેશ ભક્તને દેશની પ્રીતિ,—
 મોક્ષ એ, સુખ કેરૂં ધામ;
કે રૂચે નહિં બીજું રે,
 મસ્ત એ દેશ અભિમાને.....સ્વદેશની૦

માટે સ્વદેશીઓ બંધુ મારા,
 ધરી અંતર આ ઉપદેશ,
ભરતભૂમિ પામી ઉદય દિનોદિન,
 ઉજળી રહે હમેશ
કે એમ કરો ઉદ્યમરે,
 ચુકો ન ચોટ નિશાને.....સ્વદેશની૦

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

૧૬. ભારતભૂમિનું જયકીર્ત્તન

મળી સર્વ ભારત સંતાન, એકતાન મન પ્રાણ.
ગાઓ ભારતનાં યશોગાન;
ભારતભૂમિ તુલ્ય નહિં કોઇ સ્થાન,
નહિં અદ્રિ[1] હિમાદ્રિ સમાન;
ફલવતી વસુમતી, સ્રોતસ્વતી પુણ્યવતી,
શતખંડ રત્નનું નિધાન;
થાઓ ભારતનો જય
જય ભારતનો જય
ગાઓ ભારતનો જય
શું ભય ? શું ભય ?
ગાઓ ભારતનો જય.
વિરયોનિ આ ભૂમિ વીરની જનની.
વ્યાપી રહી અજ્ઞાનરજની,[2]
સુગભીર એ તિમિર[3] કદિ નહિ રહે ચિર,
દેખા દેશે દીપ્ત દિનમણી. —થાઓ,
રામભૂમિ,[4] કર્ણાટક, કુર્ગ, મધ્યપ્રાન્ત,
માલવ, સિન્ધ, પંચનદીધામ;[5]
બંગ, મદ્ર,[6] ગુર્જરાષ્ટ્ર, મહારાષ્ટ્ર, સૌરાષ્ટ્ર,
બ્રહ્મદેશ ને રાજપુત્રસ્થાન. —થાઓ.

---

૧ પહાડ, ૨ અજ્ઞાનરૂપી રાત્રિ ૩ અંધકાર, ૪ અયોધ્યા,
૫ પંજાબ, ૬ મદ્રાસ,

હિન્દુ, જૈન, શિખ, બૌધ, ખ્રિસ્તિ, મુસલમાન,
પારસીક, યાહુદી ને બ્રાહ્મ;
ભારતના સહુ પુત્ર, થઇ પરસ્પર મિત્ર,
ધારી ચિત્ત ગણુના સમાન. —થાઓ.

હિન્દભૂમી દુઃખ ડુબી, દારિદ્રય વિસ્તાર,
સંપતીર્થ કરી વારંવાર;
ઉઠી ઉઠી રે ઉત્સાહે માગી માગી પ્રભુ સાહે,
ધરી હસ્ત કરો રે ઉદ્ધાર. —થાઓ.

કેમ ડરો ભીરૂ ! કરો સાહસ આશ્રય.
यतोधर्मस्ततोजयः
છિન્નભિન્ન હીનબલ[7] ઐકયથી પામશું બલ;
માતામુખ ઉજ્જવલ કર્યેથી શું ભય ?—થાઓ.

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

---

૧૭. કોની કોની છે ગુજરાત

કોની કોની છે ગુજરાત ?
પૂર્વજ જેના જે વળી આજે
જન્મથકી ગુજરાતી વધ્યા.[1]
કોઇ રીતની તોપણ ને વળી
આર્ય ધર્મને રાખી રહ્યા.

---

૭ નિર્બળ. ૧ બોલે છે.

તેની તેની છે ગુજરાત—
પછી હોય ગમે તે જાત—
તેની તેની છે ગુજરાત.

વળી પરદેશી બીજા જેને
ભૂમીએ પાળી મોટા કર્યા
પરધર્મી પણ હિત ઇચ્છનારા
માતતણું, તે ભાઇ ઠર્યા

તેની તેની છે ગુજરાત—
પછી હોય ગમે તે જાત—
તેની તેની છે ગુજરાત.

નર્મદ કે' ગુજરાતી ભાઇઓ
માતને અર્થે સંપ ધરે,
અંતે બંધન તોડી રણે સહુ
ઝુમી જયસુખ જમે ભરે,

પ્રેમ શૌર્યને કરી પ્રખ્યાત,
તે તે સહુની છે ગુજરાત—
તે તે સહુની છે ગુજરાત—

—કવિ નર્મદ.

૧૮. ભરતભૂમિનું જયગીત.

ભરતભૂમિના શૂર પુત્ર તે રહ્યા અમે શું રડી રડી
રહ્યા અમે શું રડી રડી
ખગભળતા ઉછળે બીજા ત્યાં રહ્યા અમે શું પડી પડી

શું ગયા રામ ને કૃષ્ણ અમારા વીરા
ભીમાર્જુન આદિ ગયા શું પાંડવ ધીરા
શું ગયા દ્રોણ ને કર્ણ ભીષ્મ ભડ ગાજી[૧]
પૃથુ જયમલ સિદ્ધ પ્રતાપ અને શિવાજી

એ સહુ વીરોએ વરસાવી જ્યાં શૌર્યતણી ખુબ ઝડી ઝડી
શૌર્યતણી ખુબ ઝડી ઝડી
—ભરતભૂમિના.

ક્યાં ગંગા જમુના વળી બ્રહ્મપુત્રા તે
ક્યાં સિંધુ તાપી નર્મદા સાબ્રમતી ક્યાં તે
ક્યાં કૃષ્ણા ગોદાવરી અને કાવેરી
ક્યાં મહા નદી ને મહી વીરલી ઘણેરી

એ સર્વ નદીનું પૂર ઉછળતું ગયું હવે શું ચડી ચડી
ગયું હવે શું ચડી ચડી
—ભરતભૂમિના.

---

૧ ગગન ગજાવનાર,

ક્યાં ગયું બ્રહ્મનું[2] તેજ, શૌર્ય ક્ષત્રીનું
ક્યાં ગઇ વૈશ્યની વૃત્તિ, થયું સૌ હીણું
શું ગયા શૂર રજપૂત, ધરા ધ્રુજાવી
શું ગયા મરાઠા વીર આણ વરતાવી
એ સહુની હવે શું કથી કથીને વાતજ કરશું બડી બડી
વાતજ કરશું બડી બડી
—ભરતભૂમિના.

શી યુરોપ કેરી ધજા આજ ફરકાયે
શી વૃદ્ધિ કરી છે આજ અમેરિકાએ
જાપાન મચ્યું શું આજ ધરા કંપાવી
જગ જોઇ રહ્યું છે શૌર્ય, કુતુક[3] દર્શાવી
ઓ અમે ત્યારે શું સુતા થાકી ખુબ પરસ્પર લડી લડી
ખુબ પરસ્પર લડી લડી
—ભરતભૂમિના.

શું હૃદય થયાં છે આજ શૂન્ય કંઇ એવાં
લાગે ન કટુ[4] વચનબાણ, વજ્રનાં જેવાં
શું ગયું હશે ચૈતન્ય, જડત્વ સમાયું
શું દેશભક્તિનું પ્રેમઝરણ સૂકાયું
રે વીર બંધુઓ એ દીન[5] શબ્દો સુણીશું ક્યાંસુધી ઘડી ઘડી
સુણીશું ક્યાંસુધી ઘડી ઘડી
—ભરતભૂમિના.

---

૨ બ્રાહ્મણ, ૩ કોતુક-કુશાળ, ૪ કડવાં ઝેર જેવાં, ૫ દીનતા.

શું પડીશું નહિ મેદાન, શૌર્યથી ઘૂમવા
શત્રુને નાખવા હેઠ, પાદરજ ચૂમવા[૬]
કેશરિયાં[૭] ધરીને અંગ ઉમંગ ઉમળકે
શું ઘુમીશું નહિ રણમાંય રૂધિર ઉછળકે

શું બુઠ્ઠી થઇ તલવાર અમારી, ફરી ન થાશે ખડી ખડી
ફરી ન થાશે ખડી ખડી

—ભરતભૂમિના.

આમ હૃદય શૌર્ય અંગાર[૮] નથી હોલાયો
સમયે દાવાનળ સમો ઉલટશે ચાલ્યો
ભારતની ધજાની હેઠ અમે ઘૂમીશું
જયજયજયજય જયકાર રણે જ કરીશું

એ આશા અમારી જયગીતે ને જયડંકાએ જડી જડી
જયડંકાએ જડી જડી

—ભરતભૂમના.

—ખબરદાર.

---

૬ પગ પરની ધૂળ ચાટવા, ૭ કેસુડામાં બોળેલાં વસ્ત્ર,
૮ શૌર્ય નો અંગારો.

૧૯. ઓ હિન્દ !

ઝૂરી ઝૂરી હવે ક્યાં સૂધી જોવું !
ઓ હિન્દ ! ત્હારૂં અહિં દૂખ શું રોવું ? ઝૂરી. ટેક.
કળિમાં ખવાઇ તું શૂરવીર જાયી,
ઝર્પે જખમ તેમાં તું આ તણાઈ ! ઝૂરી. ૧
ઉંચ કુલિન ત્હારૂં નુર અમીરી,
રે શું ધર્યો હવે હાલ ફકીરી ? ઝૂરી. ૨
લમણે તું હાથ રે મૂકી શું ઝૂરે ?
હાલ આ ત્હારો હૃદય મુજ ચૂરે[૧] ! ઝૂરી. ૩
દુઃખનું છવાયું છે વાદળ માથે,
રે કોણુ હાથ ધરી રહે સાથે ? ઝૂરી. ૪
કોણુ ઉદ્ધારે રે કોણુ ઉગારે ?
આ દુઃખસાગરથી કોણુ તારે ? ઝુરી. ૫
આજ શૃંગાર સૌ તુજથી વછૂટયો,
પૂર્ણુ વૈરાગ્ય નિરાશે શું ચૂંટયો[૨] ? ઝૂરી. ૬
રસ આઠે ત્હારા ગયા કહિં ઉડી ?
સર્વે છબી કરૂણા મહિં બૂડી ! ઝૂરી. ૭
બહુ બહુ રે રહી રાત અંધારી !
ઓ ઈશ ક્યાં છે અરૂણુની બારી ? ઝૂરી. ૮
અદલ પ્રભુ આ સમાધી[૩] મૂકાવો !
કે મુજ હિન્દ લે શુભ દિન લ્હાવા ! ઝૂરી. ૯

—ખબરદાર.

---

૧ ચૂરેચૂરા કરી નાંખે, ૨ પસંદ કર્યો, ૩ અવનતિની સમાધી.

૨૦. ભારતમાતા અને તેના કવિઓ

કોણ કટાક્ષવચન કવિને અહિં આજ કહે છે એવાં ?
ભારતના કવિ મુઆ નથી, હા ! આંખ ઝરે છે નેવાં;[1]
ભડકા ભડભડે હો !—(ધ્રુવ)

તનતમ્બૂરતણા તારો તો રહે સદા ઝઝણાતા;
પણ અંગુલિએ બાંધ્યા પાટા, હાથ રહ્યા પછડાતા :
ભડકા ભડભડે હો ! ૧

હોત ન વાણી કંઠ રુંધાતી, સુખતર[2] હોત ઘડી, તો
ગગનપાર ફેંકી જ ગજવતાં ગાત માતનાં ગીતો !
ભડકા ભડભડે હો ! ૨

જુઆળ જેવી દિનદિન ભરભર આવે ભરતી ઉરમાં;
પર્વત જેવા તરંગ ઉછળી ત્યાં જ શમે અંકુરમાં[3]
ભડકા ભડભડે હો ! ૩

હા ! અમ ભારતમાત ! હજી શું ડરે જુગોજુગ પડવું ?
તુજ તે હીનદશા સ્મરતાં શું ગુપ્તપણે રહ્યું રડવું ?
ભડકા ભડભડે હો ? ૪

તુજને વ્હાતાં ફિતુર ગણાવું, તુજને સ્હાતાં[4] પાપી ?
કાપી જીભ ગળે ખુંચવવી : દુર્ગત જતી ન માપી :
ભડકા ભડભડે હો ? ૫

---

૧ અંગારા, ૨ વધારે સુખદ, ૩ પેદા થયા ત્યાંજ
૪ પડખે રહેતા,

હાય, હતું ભારતના કવિનું જીવન એવું ખારૂં ?
માતૃગાન સાટે મૃત્યુ જ કે જીવનભર અંધારૂં ?
ભડકા ભડભડે હો !
ભડકે બોળ્યા શબ્દ ઝઝળતા ખુંચતા કંઠે કારી;
રસ ના વીર વહાવી શકે એ રસના[૫] જળો અમારી !
ભડકા ભડભડે હો ! ૭

× × × ×

ભારતમાત ! હવે જો ઉર આ વીરરસે ઉભરાતું !
અમ રસનાના નવચમકારા જગત ભરી રેલાતું !
ભડકા ભડભડે હો ! ૧૦
તૂટો કવિ–ઉર ધૂનભર્યાં કે આ તમ્બૂર જ ફૂટો !
તુંહિં–તુંહિં–તુંહિં–તુંહિં ભારતમાતા, એ જ એક સુર ઊઠો:
ભડકા ભડભડે હો ! ૧૧

—ખબરદાર.

૨૧. ભરતવીર ગર્જના

શું ભરૂં આભસું બાથ ?
શું કરૂં વજ્ર સંપાત ?
કે ઉદધિ[૧] ઉંડા ડો'ળું ?
કે ગગનતારલા તોડું ?
કે કરી ચરણ આઘાત પૃથ્વીના પર્વત સઘળા ફોડું,
જે થકી દેશી–મુજ દેશી તણી દઢ સ્વાર્થ શૃંખલા[૨] તોડું.

---

૫ જીભ. ૧ મહાસાગર, ૨ સ્વાર્થરૂપી બેડી.

મુજ રક્ત ઉછળે ક્રોધે,
ને અગ્નિ ભભુકે નેત્રે;
મુજ જિગર ઉછાળા મારે,
એ ક્રોધ, શોકની જ્વાળ, નાડી ને શિરા શિરામાં[૩] વ્યાપે,
હું ઇચ્છું જ્વાળ એ દહન કરે, દુઃખ દેશો તણાં નિજતાપે.

ઓ માત ! માત મુજ હિન્દ ?
બની આજ કુભાગ્યે રંક !
તુજ પુત્ર કુછન્દી ઉઠયા,
કર્તવ્ય—ધર્મને ચૂકયા;
તું પ્રેર અમોને, પ્રેર માત ! કર્તવ્ય-વેદિમાં[૪] બળવા
તું માત તણા ઉદ્ધાર કાજ નિજ પ્રાણ ચરણ તુજ ધરવા.

ઓ ભારતનાં સંતાન ?
કયમ ભુલ્યા જાતિ અભિમાન ?
કયમ સ્વાર્થ આપના શોધો ?
કર્ત્તવ્ય માર્ગ ક્યમ ચૂકો ?
ઈ રૂવે માનવી ક્રોડ દેશમાં, રંક બિચારાં ભૂખે,
ક્યમ ગમે ભોગ વિલાસ દેહના ? સુખી ત્હમે નિજ સુખે.

કંઈ બાળ ભમે રડવડતાં,
ને ખુણે માનવી સડતાં;
કંઇ રૂવે રંક વિધવાઓ—
ને કરે ગેબી પોકારો;

૩ રગરગમાં, ૪ યજ્ઞ,

તે પાપ, ગરીબી, વ્હેમ તણી, દશદિશ વ્યાપતી જ્વાળા,
એ જ્વાળા તણી વિકરાળ ભભકમાં જોઉં હિન્દ મુજ માતા
ઓ હિન્દ ! પુરાણી હિન્દ !
ઓ વિશ્વવન્દ્ય અમ હિન્દ !
તુજ રંક કર્મની રેખા,
કે પ્રભુ તુજપર રૂઠયા;
રે ત્રીશ કોટિ તુજ તનુજ સામટા, મૂઢ ઉંઘે વિષઘેને[૫]
રે દેખી અવદશા ત્હારી દયાયે, ઉર લેશ નવ જ્હેને
ઓ પ્રભુ ! પાપી, અમ પાપી
અમ મૂર્ખ, અમે હતભાગી,
કંઈ સ્વાર્થ નિજના શોધ્યા;
ને સાર્વજનિક હિત ખોયાં;
તે સર્વ પાપની હશે સજાઓ, સહુ ખુશીથી ખમીએ,
પણ રંક માતની પ્રભુ ! અવદશા જોઇ અમે સહુ બળીએ
ઓ પ્રભુ ! સજા બહુ કીધી,
કંઈ કરો કોઇની અવધિ;
કંઇ કરો કોઇની અવધિ;
અમ કલહ, દ્વેષને કાપો,
નીચ સ્વાર્થ, ભિરૂતા ટાળો,
દ્યો સંપ, લક્ષ્મી ને વીર્ય, અમોને કરો પ્રતાપી પૂરા,
ને ખંડ ખંડ નિજ માન તણું જગગાન ગજવવા શૂરા.

—નર્મદાશંકર બાલાશંકર.

---

૫ ઝેરનું ઘેન ચઢયું હોય તેમ.

૨૨. 'સહુ ચલો જીતવા જંગ.'

સહુ ચલો જીતવા જંગ, બ્યુગલો[1] વાગે;
યાહોમ કરીને પડો ફતેહ છે આગે. ટેક.

કેટલાંક કર્મો વિષે, ઢીલ નવ ચાલે,
શંકા ભય તો બહુ રોજ, હામને ખાળે.
હજી સમય નથી આવિયો, કહી દિન ગાળે,
જન બ્હાનું કરે નવ સરે, અર્થ કો કાળે;
ઝંપલાવવાથી સિદ્ધિ, જોઇ બળ લાગે—યાહોમ.

સાહસે કર્યો પરશુએ પુરો અર્જુનને,
તે પરશુરામ પરસિદ્ધ,[2] નિજ વચને,
સાહસે ઇંદ્રજીત શૂર, હણ્યો લક્ષ્મણે,
સાહસે વીર વિક્રમ, જગત સહુ જાણે;
થઈ ગર્દ[3] જંગમાં મર્દ હક્ક નિજ માગે—યાહોમ.

સાહસે કોલંબો ગયો, નવી દુનિયામાં,
સાહસે નેપોલ્યન ભીડ્યો, યુરપ આખામાં;
સાહસે લ્યુથર તે થયો, પોપના સ્હામો,
સાહસે સ્કોટે દેવું રે, વાળ્યું જોતામાં,
સાહસે સિકંદર નામ, અમર સહુ જાગે—યાહોમ.

—કવિ નર્મદ.

---

૧ રણશીંગા, ૨ પ્રસિદ્ધ-મશહુર, ૩ ધૂળ થઈ-રગદોળાઈ.

૨૪. વીરની વિદાય

મ્હારા કેસરભીના[1] કન્થ હો !
સિધાવો જી રણવાટ. ટેક.

આભ ધ્રૂજે, ધરણી ધમધમે, રાજ !
ઘેરા ઘોરે શંખનાદ:
દુંદુભિ બોલે મહારાજનાં, હો !
સામન્તના વીરવાદ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

આંગણ રણધ્વજ રોપીઓ હો !
કુંજર[2] ડોલે દ્વાર:
બંદીજનોની બિરદાવલી હો !
ગાજે ગઢ મોઝાર:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

પુરા પડે,[3] દેશ ડુલતા હો !
ડગમગતી મ્હોલાત:
કીર્તી કેરી કારમી, રાજ !
એક અખંડિત ભાત:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

---

૧ કેસરથી રંગભીના થએલા, ૨ હાથી, ૩ આવ્યે,

નાથ ! મ્હડો રણઘોડલે રે,
હું ઘેર રહી ગૂંથીશ
બખ્તર વજ્રની સાંકળી હો !
ભર રણમાં પાઠવીશ[4]
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

સંગ લેશો તો સાજ સજું હો !
માથે ધરૂં રણમ્હોડ:
ખડ્ગને માંડવ[5] ખેલવાં,
મ્હારે રણલીલાના કોડ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

આવતાં ઝાલીશ બાણને હો !
ઢાલે વાળીશ ઘાવ:
ઢાલ ફુટે[6] મ્હારા ઉરમાં, રાજ !
ઝીલીશ દુશ્મનદાવ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

એક વાટ રણવાસની રે,
બીજી સિંહાસનવાટ:
ત્રીજી વાટ શોણિતની સરિતે,[7]
હો ! શૂરના સ્નાનનો ઘાટ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

---

૪ મોકલીસ, ૫ હથિયારનું નામ, ૬ ફૂટયે, ૭ લોહીની નદીની,

જ્યાં કલગીએ વળજો, પ્રીતમ !
ભાંજશું ફાગે ચીરઃ
નહિં તો વીરને આશ્રમ મળશું,
હો ! સુરગંગાને[૮] તીરઃ
મ્હારા ! કેસરભીના કન્થ હો !

રાજમુગટ ! રણુરાજવી ! હો !
રણઘેલા ! રણધીર !
અધીરો ઘોડીલો થનગને, નાથ !
વાધો[૯] રણે, મહાવીર !
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

—ન્હાનાલાલ

૨૪. શૂરા સામદ હો !

એક વાર મેદાન પડયા રણુ ચ્હડયા કે ધુમતું ધુમતું !
અંગત રંગિત ઉમંગથી શિરશત્રુ ઝઝુમતું ઝઝુમતું !
શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

શરમ શાનિ સ્વદેશ સેવામાં ? મુરવ[૧] ત્યાં કામની શી ?
ફ્હેલ પેલો કરે, ફ્હેલ બિજો કરો, એ આશા કામની શી ?
શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

---

૮ દેવગંગા, ૯ ઝુકાવો. ૧ મુરવત,

હવે મુકયા ઘરબાર પછાડી, પ્રિયજન પાછળ મૂકયા;
જગત જંજાળથી આગળ ચાલ્યા, સ્વર્ગરણાંગણ ઢુકયાં[2]
શૂરા સામદ હો! એકવાર૦

હાથીના દંતૂશળ ઉજ્જવળ નિકળ્યા શું પાછા પેસે?
એકવાર પગ રોપ્યો રણે તે હઠિ શું અપજસ લેશે?
ના, ના, શૂરા હો! એકવાર૦

હવે ભગીરથ-પ્રયત્ન કરવો! ભારતરણુ[3] ભલે તરવું!
સ્મરજો આ દેહની આહુતિ દેવી તે મરવું ઉગરવું!
શૂરા સામદ હો! એકવાર૦

ક્ષત્રિય પૃથ્વી શા માટે પરશુરામે કીધી?
તો અમ રૂધિરગળત હૈયાની મૈયાની લજ્જા લીધી!
શૂરા સામદ હો! એકવાર૦

શું ન છુંદ્યાં? નથિ રે'સ્યાં આપણાં કૂમળાં બંધુ બિચારાં!
મ્લેચ્છયવન એ લોહીનો તરસ્યો ભક્ષે ન સાંજ સવારાં!
શૂરા સામદ હો! એકવાર૦

બ્રહ્મ થવા કૌશિક શું? "સૌ સરખા લહેવાવા[4]"
ગૌતમ બુદ્ધ ઘુમ્યા હરિ ત્યારે ઘુમે ન ભુમિ છોડાવા!?
શૂરા સામદ હો! એકવાર૦

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

---

૨ ની હગોલગ આવ્યા, ૩ ભારતરૂપી રણક્ષેત્ર, ૪ લેખાવા.

૨૫. રણે વિદાય

(રાગ કાફી)

હણહણતો હય બારણે, વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી !
પેંગડે પાય ધરો જી, વીરા ! મુહૂર્ત સમો આ ખરો જી !–
આંખમાં અંજન, રણરસરંજન, ગુંજન યુદ્ધગીતોનાં;
વાંકી વાંકી પ્હેરી પાઘ પીળી આ, વિંધશો નેણ જ કોનાં?
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી. ૧
તાણી તાણી આ મૂછ છે મરડી, કરડી રહ્યા હોઠ રાતા;
વારે વારે મુખ મારે ખુંખારા, ને તડપી રહ્યા પગ તાતા !
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી. ૨
દડબડ દડબડ દમભર દોડી, ખુબ ખુંદો રણ ખાંતે;[1]
ચહુદિશ[2] અસિ ચમકાવી બતાવો શૂરપણું ક્ષણમાં તે !
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી. ૩
વીરપીતાના વીરછૈયા તે ચૂકશે કયમ આ દહાડો ?
વીરરસે રણકુંજ ઘુમીને શીરનાં ફૂલ[3] ઉડાડો ?
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી. ૪
ભારતમાત ઉભી ઉમરામાં આશિષ દે શુભ આજે :
હણહણતો હય વીર ! ચઢો આ, જયજય દુંદુભિ વાજે !
વીર ! પેંગડે પાય ધરો જી. ૫

—ખબરદાર.

---

૧ હોંસે, ૨ ચારે દિશાઓમાં, ૩ શત્રુઓનાં માથારૂપી ફૂલ.

૨૬. સમશેર સારી ખલ્કની અમને નહિં તાબે કરે

સમશેર સારી ખલ્કની[1] અમને નહીં તાબે કરે;
અમ આત્મ છે પ્રભુ તેજ તે નહીં તુચ્છ શસ્ત્રે ગાભરે[2]—સમ૦

મહાયજ્ઞ છે અમ આદર્યો,
પૂરા કરીશું હામથી;
વિઘ્નો કદી આવી નડે તો,
હોમીશું અમ જાતને—સમ૦

લાંછન ગુલામી શીર લઇ,
પાળ્યા[3] પશુસમ જગ ફર્યા;
આંખો અમારી છે ખુલી,
બસ ધોઇશું સૌ પાપને—સમ૦

પરતેજથી નહીં ભડકશું[4],
પણ તેજ અમ જગ દાખશું;
જોશે બધી આલમ હવે,
અમ હિન્દીની તાકાતને.—સમ૦

—વસન્તવિનોદી.

---

૧ દુનિયા, ૨ ગભરાય, ૩ પાળેલા-ખીલડે બાંધેલા, ૪ અંજાઈશું.

૨૭. "હર હર મહાદેવ !"

કૂચ કદમ ભરો રણુ રંગે ભૂમિ ભારતનાં સંતાન !
જોદ્ધા ! ઝૂકાવો જંગે, શુદ્ધ સિંહણુ સુત સમાનઃ
"હિંમતે મરદા મદદે ખુદાઃ" તક સાધો તતખેવ[1] !
ગજવી હર હર મહાદેવ.

શા રોમ રોમ ભર ભડકા ! પ્હોચે જેની નસ જ્વાળ !
ઉડતા તન વીંધી તણુખા, લોચન ભભુકે અંગાર !
એ આત્મશૌર્યના પૂર પ્રવાહે વહતાં અવશ્યમેવ[2]—
ગજવો હર હર મહાદેવ.

ઉછળે નસ નસમાં તાજું, વીરશોભા[3] તમ શોણિતઃ
ને શ્વાસોચ્છ્વાસે ગાજ્યું, શુચિ આત્મિક જોમ પુનિતઃ
એ બળ શોણિતને હાડ માંસ સૌ ખપાવી સીધો ધ્યેય–
ગજવી હર હર મહાદેવ.

મૃત સંજિવની[4] જડીબુટ્ટી, સુંઘ્યા પછી શા ભણુકાર ?
બ્રહ્માન્ડ પડે છો તુટી; મનમેરૂ[5] ન પળ ચલનાર !
શર[6] ઝીલો ફૂલસમ શૂરા નવ છાજે કાયર ટેવ.
ગજવો હર હર મહાદેવ.

૧, તુરત જ, ૨ જરૂર, ૩ વીરોને શોભાવનાર, ૪ મુડદાંને સજીવન કરનાર, ૫ મનરૂપી મેરૂ પર્વત ૬ બાણુ

તમ જ્વલન્ત જીવનજ્યોતિ, હૈયે મર્દાની હીરા
એ દૈવી શક્તિયોથી, તોડો જનની-જંજીરઃ
ને કૂખ, કુળ, નરદેહ દીપાવો કાળ હઠાવીનેયઃ

ગજવી હર હર મહાદેવ.

સમરાંગણની શરણાઈ, રગ રગમાં પૂરે શૂરઃ
ધસમસતાં ધાઈ ધાઇ, કો અકલિત[૭] અંતર પૂરઃ
સૌ જંગપડી રણરંગ રાખતાં સજો[૮] ત્રિવિધ[૯] ભવ શ્રેયઃ

ગજવી હર હર મહાદેવ.

વીર ! મરી મૃત્યુ દીપાવો, ફરી જીવાય તો જશ સાથઃ
વીર ! મરી જીવન્ત બનાવો, જીવતાં મુડદાં કંઇ લાખઃ
યદિ ! સ્વર્ગ સંચર્યા સેનાનીની સ્હાય અમરગણ[૧૦] સેવ !

ગજવો હર હર મહાદેવ.

—કેશવ હ. શેઠ.

---

૭ કળાય નહિ તેવાં, ૮ સાધો, ૯ ત્રણે, ૧૦ દેવલોક.

૨૮. ચલો !

ચલો, શૂરવીર ! ચલો જઇએ, સુભટનો યશમારગ લઈએ. ૧
સુણો, સૂતા કેસરી જાગે, કે રણનાં રણશીંગડાં વાગે. ૨
ઉડયા સ્થળ સ્થળ ક્ષત્રીય જાયા, શ્રીકૃષ્ણે વરદ[1] શંખ વાયા. ૩
શૂરોએ શસ્ત્રકવચ લીધાં, કે ભીષ્મે સિંહનાદ કીધા. ૪
ચડયા રણરથે રાય રાણા, મહાભારત વળી મંડાણાં. ૫
અહો ! જગની હાકલ વાગે, જગતના શૂરવીરો જાગે. ૬
ઉભી જો ! લઇને યશમાળા, અમરને[2] દ્વાર અમરબાળા. ૭
ચલો ઝટ, ચલો, વીર બંકા ! અમરમારગ દ્યો રણડંકા. ૮

—ન્હાનાલાલ

૨૯. અમેરિકાનું રાષ્ટ્રગીત.

ઓ મારા પ્રિય દેશ મહાન !
સ્વતંત્રતા કેરા શુભસ્થાન !
પિતૃજનોનું શાન્તિ સદન તું !
યાત્રિજનોનું ગૌરવ ધન તું !
ગાઉં જવ મા તારૂં ગીત,
વન વનથી ધ્વનિ ઉઠી પુનીતઃ
ગુંજે સ્વતંત્રતાનાં તાન;
ઓ મારા પ્રિય દેશ મહાન !

---

૧. વર-ઈચ્છા દેનાર, ૨ સ્વર્ગ.

ગૃહ, મન્દિર, ગિરિ, વન સહુ તારાં,
છે મુજ મનને અતિશય પ્યારાં,

અતિ મધુર છે તારૂં નામ
પ્રેમાકુલ[1] કરે હૃદ્ ધામ:[2]
છે મુજને તારૂં અભિમાન;
ઓ મારા પ્રિય દેશ મહાન !

સ્વતંત્રતાના સુર રસાળા,
વહે વાયુ મંડળમાં તારા;

સહુ કંઠથી નીકળે રાગ,
ગુંજી ઉઠે સહસા ગિરીરાજ:
ઉચ્ચ સ્વરે લેઇને તાન:
ઓ મારા પ્રિય દેશ મહાન !

પરમ પિતા સ્વાતંત્ર્ય વિધાતા;
નૃપાધિ રાજા, હે સુખદાતા !

મેળવી તુજથી બળ વિશ્વેશ,[3]
જુગ જુગ જીવો અમારો દેશ.
પામો સુખ, શાન્તિ સન્માન;
ઓ મારા પ્રિય દેશ મહાન !

—સીતારામ શર્મા.

---

૧. પ્રેમથી આકુળવ્યાકુળ, ૨ હૃદય, ૩ પ્રભુ.

૩૦. ગુજરાતનું ભાવી ગૌરવ.

સુણ, ગરવી ગુજરાત, વાત કંઇ કહું હું કાનમાં;
સમજુ છે તું સુજાત, સમજશે સહજ સાનમાં.
વરતી વસુ[1] સુખ તને, વળી વેપાર વણજનું;
જ્ઞાન ધર્મે પણ સુખી, દુ:ખ નહિ અધિક કરજનું.

નથી, તેમ તું રહિત અન્ય મોટા સદ્ગુણથી—
વધો નામના હજી, વડિલ આર્યોના પુણ્યથી.
પણ ક્યાં બુદ્ધિ વિશાળ, કવિ–ઋષિ વીર ગયા ક્યાં ?
રણ ગજવે, રંગભૂમિ–સર્વ એ સ્થિર થયા ક્યાં ?

પાડી દેહ પવિત્ર, ગયા ક્યાં રક્ષક એવા ?
ક્યાં તે સ્વદેશ દાઝ ? પ્રજા રાજાની સેવા ?
મહત પુત્ર ક્યાં ગયા, માત, તુજ ઊંચા કુળના ?—
છાને નિકળ્યા બીજા ઘણાયે ઓછા મુલના.

ક્યાં પ્રાચીન ચાતુર્ય ? અસલતા ક્યાં રે તારી ?—
નૌતમ નરની નાર, જાણ્યું શું વંશ[2] વધારી ?
પુત્ર જણ્યા બહુ પેર, જણ્યા પણ જોગવિયા નહિ;
સુખ સ્વપ્ને દીઠેલ જાગિ તેં ભોગવિયાં નહિ.

છયાસિ લાખ નિજ પ્રજા છતાં વંઝા રંડાણી—
આર્યપુત્રિ અનુપમા, હિંદ સુંદરિ હિંદવાણી.

---

૧ પૈસાનું, ૨ સંતતિની સંખ્યા

બેઠિ પનોતી, હાય ! દુર્દશા આખે દેશે;
જ્યાં જોઉં ત્યાં સ્વાર્થ, ભટકતો ભિન ભિન વેશે.

ન મળે શૌર્ય ઉમંગ, આર્ય અભિમાન કશું રે;
દેશદાઝ વણુ પડી, પરાધિન પ્રજા પશુ રે,
ત્રણુ સૈકા વહિ ગયા વશ પડી રહી બીજાને;
જતા આવતા સર્વ યવનની આણુ તું માને.

હાય ! કેમ જીવાય, પરાધિન એ સ્થિતિમાં ?
છુટી પડે[3] અવતાર, ગુલામી દેખીતીમાં.
માડી ! ઉઠ, કર જોડ, ક્ષમા માગી લે વ્હાલી;
કર્તવ્યે પડ બ્હાર, હિંદગાં સહુથી પ્હેલી.

રજપુત વીર જગાડ, રાજ્યકર્તા કર સાચા;
બ્રહ્મબાળ વિદ્વાન્, જ્ઞાન જિજ્ઞાસુ જાચી[4]
દેશ દેશ વગડાવ, શંખ તુજ સ્વાધિનતાનો;
બધે ઐક્યતા ભજવ, પરાજય કરિ ભિનતાનો.

પિટવ દાંડિ પરમાર્થ સ્વાર્થ સંહારી માડી;
સુધરે પુત્ર પરિવાર, પરસ્પર પ્રીતે ધાડી.
ઉતરે પનોતી હવાં, વખત આવે છે સારા;
તત્પર થા, ગુજરાત, હક્ક ભોગવવા તારા.

ગઈ ગુજરી જા ભુલી, શોક તેના શા કરવા ?
મરતાં ગઇ તું બચી, પળી કાં સૂઝે મરવા ?

---

૩ એળે જાય, ૪ જાચક–ભિક્ષુક,

તજ મિથ્યા કલ્પાંત, હામ હૈડે ધર, માતા;
કર સજિવન નિજ વતન, શિરઉપર છે સુખદાતા.

પુર્વ જન્મનાં પાપ, નર્મદા જળ શુદ્ધ કરશે;
નવીન જન્મ શૂરવીર થકી એ ખોળો ભરશે.
હું ક્યાં જોવા રહુ, નવીન એ જન્મજ તારો ?
માતા દુઃખ મુઝવણે ગાળિ નાંખ્યો જન્મારો.

હશે; ન મુજ મન દુઃખ વિશેષે એહ વિષેનું;
અર્પિ દઉં સો જન્મ, એવડું, મા, તુજ લ્હેણું.
સો આપું લઇ એક, સહસ્ત્ર આપું એકે;
ગુર્જર દેશ ફરી જોઉં, દીપતો સત્ય વિવેકે.

પણ તે દિન હજિ દૂર, નથી મારા વારામાં—
મોડે વ્હેલે, ભલે, જોગ પડતાં સારામાં.
નમન હાલ, ગુજરાત, માત ! આ સલામ છેલ્લી;
સફળ થજો આશીશ, ભક્ત પુત્રે આપેલી.

મલબારી.

---

૩૧. હિંદનું ભવિષ્ય.

માજી હવે ઉજળી થાશે રાત અંધારી આથમી રે લોલ,
વ્હાણલાં વાશે થાશે પ્રભાત દુખડાં જાશે શમીરે લોલ,
માજી તારા ઘાયલ પુત સપુત સુતેલા જાગશે રે લોલ,
માજી થશે ઝાઝો ઝંપાપાત જાતસુખ ત્યાગશે રે લોલ,

જાગશે દાન દયાના વીર ધીર વીર જાગશે રે લોલ,
જાગશે સાવજ ચિત્તા વાઘ કેસરી ત્રાડશે રે લોલ.
વરસશે સ્વાતિના[1] વરસાદ આકાશથી આવશે રે લોલ,
માજી એ છીપે મોંઘે મૂલ મોતીડાં પાકશે રે લોલ.

જાગશે રામ વિનામાં રામ ગર્વગંજન[2] થશે રે લોલ,
જાગશે જાગશે જાદવચંદ્ર[3] અધમ ઉદ્ધરશે રે લોલ.
જાગશે કર્ણાર્જુન થઇ એક ધનુર્વેદ ધારશે રે લોલ,
જાગશે ભીમ અને ભડ ભીષ્મ લીધાં પણ પાળશે રે લોલ.

જાગશે મેવાડી ભડવીર પ્રતાપનાં પણ ઘણાં રે લોલ,
માજી એને યુગયુગના અપવાસ કરશે પારણાં[4] રે લોલ.
જાગશે શિવાજીનાં સેન ધરતી ધ્રુજાવશે રે લોલ,
જીતશે કુડકપટના ખેલ કુડ ત્યાં ધૂળ થશે રે લોલ.

માજી તારી કુખનાં કીર્તિગાન ગૌરવ ગાજશે રે લોલ,
માજી તારાં દૂધમલ પીશે દૂધ દૂધ દીપાવશે રે લોલ.

---

૧ નક્ષત્રનું નામ, ૨ ગર્વથી ગાજશે-ખોંખ
૪ અપવાસ પછીનું ભોજન,

મંદ મૃદુ હિમાળાના વાય ઉત્તરના વાયા જશે રે લોલ,
માજી જશે રોગ દોગ શોકના થોક શીતળતા શાંતિ થશે રે લોલ.

ઝરશે અમી ઝરણાં વરસાદ ભૂમિ ભિંજાવશે રે લોલ,
ક્યારડે કલ્પતરૂનો[૫] પાક કંણુના ફળશી થશે રે લોલ.

માજી એવા મોં માંગ્યા વરસાદ કુંદનના[૬] વરસશે રે લોલ,
આવતી સાગરિયાની છોળ રતનચોક[૭] રેલી જશે રે લોલ.

માજી તારો ભાગ્ય-સવિતા ભર્ગ[૮] સિંચતો ચડતો જશે રે લોલ,
પ્રભુના શરદપૂનમના ચંદ્ર સમો મધ્ય સ્થંભી જશે રે લોલ.

માજી તારૂં ભારત બનશે સ્વર્ગ નંદનવન ઝાંખા થશે રે લોલ,
માજી તારો જય જય જયકાર જગત ત્રણ ગાજશે રે લોલ.

—વિહારી.

---

૩૨. હિંદનો ઉષઃકાળ

ઉઠ તું, ઉઠ તું, હિંદ જો પૂર્વમાં;
બંગના ભંગનો રંગ લાગ્યો,
અરૂણ ઉદય થયો રંગ બદલી ગયો;
ઘોર અંધારનો તોર ભાગ્યો. ટેક. ૧

---

૫ કલ્પવૃક્ષ-મનમાન્યો, ૬ સોનાના, ૭ રત્નોથી ભરેલો ચોક,
૮ પ્રકાશ.

પ્રાચી[1] પીળી થઇ રાત તો વહી ગઇ,
ખિન્ન ચકોર ને ચંદ્ર ભાસે;
ઉડુ સંતાય છે, ધ્રુવ ગભરાય છે,
પાણીનાં પોયણાં વિર્હે[2] ત્રાસે. ઉઠ તું૦ ૨

હંસ જો જાગીયા કામમાં લાગીયા.
જંગ જાપાનમાં જો મચાવે;
પેખ ઉદય ગિરિ દૃષ્ટિ ઉંચી કરી,
સૂર્ય ધીમે, ધીમે આમ આવે.

—નાગેશ્વર જેષ્ટારામ.

---

૩૩. ગુર્જરી સ્તવન

શીળી રાતમાં રે લોલ, રમીએ સહિયર સૌ સાથમાં રે લોલ.
રમત વાટમાં રે લોલ, ફરીએ સહિયર નીતિ સાથમાં રે લોલ
શીળી રાતમાં રે લોલ, રમીએ સહિયર સૌ સાથમાં રે લોલ.

હર્ષે આંજી આંખડી રેલી મીઠા સૂર;
નૌતમ સ્નેહે ઉજાળીએ[1] ઉત્તમ ગુર્જરી નૂર

સખી ! વિશ્વની શી વાડી હિન્દ માવડી રે લોલ !
ભલી હિન્દની રસીક ભૂમિ ગુર્જરી રે લોલ !

---

૧ પૂર્વદિશા, ૨ ચન્દ્રના વિયોગ વિચારથી. ૧ ઉજાળીએ—ચમકાવીએ

રૂડી ગુર્જરીમાં પ્રૌઢ શોભા પાથરી રે લોલ!
સખી! ગુર્જરી વિલાસવાડી આપણી રે લોલ!
શીળી રાતમાં રે—૦

હૃદયતણા પણ હૃદયથી નમીએ સૌ જગરાય;[૨]
જન્મ દીધો આ ભૂમિમાં કુદરત જ્યાં છલકાય.

ઝીણું[૩] ગાતી મીઠી નદિયો જ્યાં શી રમે રે લોલ!
પૂરાં ખીલી ઝુકી[૪] ખેતરાં ધીરાં હસે રે લોલ!
વિવિધ રમ્ય નવલ વૃક્ષ ફળ ફૂલ છે રે લોલ!
સખી! મધુર કણ્ઠી પંખીડાં પણ શાં વસે રે લોલ!
શીળી રાતમાં રે—૦

મનહર મોહક ભૂમિ આ આપણ એના બાળ,
નિર્મળ નેહે[૫] શું નહીં ધરિયે એપર વ્હાલ!

સખી! માત માટે હૃદય શું ના બાળીએ રે લોલ!
સખી! ગુર્જરીનું હીત શું ના ભાળીએ રે લોલ!
સખી! સ્વાર્થ એને કાજ શું ના છાંડીએ[૬] રે લોલ!
સખી! સમય આવે પ્રાણને પણ પાડીએ રે લોલ!
શીળી રાતમાં રે—૦

—વસંત વિનોદી.

---

૨ જગતનો રાજા-પ્રભુ, ૩ સુરીલું, ૪ પાકના બોજથી ઝુકી,
૫ સ્નેહે ૬ જતો કરીએ.

૩૪. ગરવી ગુજરાત

ગરવી ગૂજરાત ! અહા, મુજ જન્મભૂમિ !
વીર માત મીઠી વિરલા નર કૈંકતણી !

મુજ જન્મભૂમિ ? નિત્ય[1] એ પ્રિય શબ્દ ધ્વનિ
મધુરા ભણકાર કરે મુજ ઉર ઘૂમી !

પ્રિય માત ! રીઝું તુજ પાય સદાય ચૂમી:—
મુજ જીવન સાર્થક હું રહું એજ ગણી;

શુભ હિન્દની વાડી ! તુમાં ભળી વેલ ઘણી
મધુરાં ફુલડાં સુંઘતો રહું રે ઝઝુમી !

તુજ સુંદરતા નભમાં[1] બહુ વાદળિયો
ચઢી આવી પસાર થતી બહુ વાર દીઠી

પણ તુજ પ્રતાપ પ્રકાશ[2] અખંડ વળ્યો[3],—
તુજ પુણ્ય પ્રભાવજ એ મુજ માત મીઠી !

શીત[4] એ નભ છાય જામે, તુજ વાડી વિશે,
કંઇ ગાન કરૂં બની પક્ષીજ દિન નિશે[5]

—ખબરદાર

---

૧ સુંદરતારૂપી આકાશમાં   ૨ પ્રતાપ રૂપી પ્રકાશ,
૩ વાદળીઓથી ઢંકાયો નહિ   ૪ શીળી;   ૫ દિન રાત.

૩૫. ગુર્જર વીર

અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !
　　સોહે પ્રાચીન ઓજ[1] અમીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

　　કેસરી હાક અમારી ભયાનક
　　　　ગજવે ગહ્વર[2] ગિર !
દુશ્મનના રણરંગી સંગે
　　ખેલન કાજ અધિર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

　　વિંધ્યાચળ અમ બાહુ ફેલ્યો
　　　　હિન્દ ધ્રુજાવે ધીર !
આંખલડીમાં અગ્નિ સમાવ્યો,
　　કેસરરંગ્યા ચીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

　　છાંટી આભ[3] જયોન્મત્ત[4] ધુધવે
　　　　ઘેરાં સાગર નીર !
તેને મસ્તક નર્તન[5] ખેલી
　　બાંધ્યાં બલ જંજીર[6] !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

---

૧ ઓજસ, ૨ ગુફા, ૩ ગગન—આકાશ, ૪ વિજયથી ભાન ભૂલેલા, ૫ નૃત્ય, ૬ સાંકળથી.

કાળે બાણુ કુટીલ બનાવ્યું,
સૂર્ય[7] ઝબોળ્યાં તીર !
વીજલ ઘોર ઘનેથી[8] ઉતરી
ભેટે અમ સમશીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

મૃત્યુના મીજમાન સદાના,
પ્રાણુ ઉદાર અમીર !
કાળ[9] તણે કુમકુમ ચાંદલીએ,
અમૃત યશની લકીર ![10]
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર.

—રમણલાલ દેસાઈ.

૩૬. વંદન જય ગુજરાત !

ભારતભૂમિની ગુણવંતી લઘુ પુણ્યવતી રસભૂમિ,
સત્યાગ્રહની કર્મભૂમિ તું, ઝઝૂમીએ જહીં ઘૂમી–
જયગાન ગજવતાં ભ્રાત;
તુજને વંદન જય ગુજરાત ! ૧.

---

૭ સૂર્યના તેજમાં, ૮ મેઘમાળામાંથી, ૯ મોત-મૃત્યુ ૧૦ રેખા.

રસકસવંતી ભરતભૂમિની શ્રેષ્ઠ [1]સુભગ રસપુત્રી,
ગિરિ, ગહ્વર, સરવર, નદી, ઝરણાં, પ્રકૃતિ–પ્રસાદી ધરતી,
ધન ધાન્ય ભરી ચળિયાત;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૨.

યદુકુળ–તિલક કૃષ્ણચંદ્રની રાજ્ય–ભૂમિ જયવંતી,
ઘોષ ગીતાના સદાય કરતી, કર્મયોગ ગુંજવતી,
જય ગૌરવવંતી માત;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૩.

સિદ્ધરાજ, વન, ભીમદેવ સમ સમર વીરોની[2] પ્રસૂતા,[3],
વીર કેસરી સમ જય–ત્રાડે[4] ધરણી જે ધ્રૂજવતા—
કરી વિજય–ધ્વજ ફરકાટ;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૪.

નૃસિંહ, મીરાં, સરખાં રસિયાં[5] સંતનની રસ–જનની,
ધર્મ–ધુરંધર દયાનંદને કલાપીની કુલ–ભૂમિ,
વા'તી[6] રસબંસી દિનરાત;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૫.

પ્રેમ–શૌર્યનું રણશીંગ ફુંકતો નર્મદ જય ગજવે,
સત્ય નિષ્ઠ કર્મવીર ગાંધી અવનવ ચેતન પ્રેરે,
જન ઘૂમે કીર્તિધ્વજ સાથ;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૬.

---

૧ સુભાગી–ખુશનસીબ, ૨ રણસુભટો–જંગ બહાદુરો.
૩ જનની–પેદા કરનાર, ૪ વિજયનાદ, ૫ પ્રેમરસિયાં, ૬ વાગતી.

જાગૃત જો તુજ તનુજ થયાં ત્યાં આ નવચેતન ભરતી,
પ્રાચી દિશામાં વિવિધ રંગભરી ઉદય ઉષા ઝગહળતી
જો ! દિવ્ય હસંત પ્રભાત;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૭.

ઘેરી ધુરંધર દેશતણાની ઘુઘરમાળ ઘમકશે,
સ્વતંત્રતા, રિદ્ધિ, સિદ્ધિ ને પ્રતાપ, ચેતન સરશે,
જોઇ સ્તબ્ધ થશે જગ–માત !
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૮.

—અચુભાઇ રાવત.

---

૩૭. અનન્ય ભારત

માત હો ! ન્હાઉં તનમનથી:
માત હો ! સ્હાઉં[1] તનમનથી:
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !—
માત હો ! (ધ્રુવ)

જ્યાં પ્રભુમુખના રસબોલ પ્રથમ બોલાયા,
જ્યાં અગમનિગમના ભેદ પ્રથમ ખોલાયા,
જ્યાં ધર્મકર્મના યોગ ખરા તોલાયા:
જે વસાઇ સુરજનથી[2] રે—
ભલી જે વસાઇ સુરજનથી:

---

૧ સહાય કરું, ૨ દેવલોક.

નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૨

જ્યાં જુગજુગના ઇતિહાસ ભણે સત છે જે,
જ્યાં સ્વર્ગ નરકના મર્મ પમાતા સ્હેજે,
જ્યાં અક્ષયપાત્ર અનેક ભરેલાં તેજેઃ
જે સવાઇ નન્દનથી રે—
ગણી જે સવાઈ નન્દનથી :
થી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો !

જ્યાં ઋષિઋષિનાં નક્ષત્ર અચળ ઝળહળતાં,
જ્યાં નવજીવનનાં અમી યુગેયુગ મળતાં,
જ્યાં વહ્યાં ભક્તિરસ નીર ગંગશું ભળતાં:
જે સજાઇ ઉરધનથી[*] રે—
ભવ્ય જે સજાઈ ઉરધનથી :
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૩

જ્યાં સરસ્વતીના વાસ પુણ્યભર શોભે,
જ્યાં કવિતાદેવી સૂર ભરે નભમોભે,
જ્યાં લક્ષ્મીના ભંડાર જગતમન લોભે :
જે ગવાઇ વન્દનથી રે—
જગે જે ગવાઇ વન્દનથી :
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૪

---

* હૃદયરૂપી ધનથી.

જુગજુગમાં જયટંકાર, માત ! તેં કીધા,
તુજ આત્મપ્રકાશ[૪] અનેક પ્રજાએ પીધા,
તુજ આશ્રમના આધાર અનાથે લીધા,
તું તવાઇ નિજ તનથી રે—
સદા તું તવાઇ નિજ તનથી :
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૫

શું ત્રીશ ક્રોડ અમ જીભ ગાય ગુણ ત્હારા !
ઉર ઉરમાં વાગી ઘંટ કરે રણકારા,
અમ સદન સદન પડછંદ[૫] ભરે કંઈ ન્યારા !
દે વધાઈ દર્શનથી રે—
માત ! દે વધાઇ દર્શનથી !
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૬

અમ આત્મ આત્મ સન્દેશ લઇ તુજ ફરશું,
તુજ નવચેતનના ભેખ ધરી ઉર ભરશું,
મુખ ધરી પુણ્યભર નામ જીવશું મરશું :
તું જડાઇ જીવનથી[૬] રે—
માત ! તું જડાઇ જીવનથી !
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૭

—ખબરદાર.

---

૪ આત્મજ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ, ૫ પ્રતિધ્વનિ, ૬ જીવનની સાથે.

૩૮. પ્રકાશનાં પગલાં

૧

પ્રભુની મોંઘી, ઓ માતા !
ઓ સુન્દરતાની કુંજ !
તુજ નિર્મળ તે સુખશાતા[1]
વહેશે ક્યારે નવગુંજ[2] ?
તુજ દૈવી પુણ્યપુરાણુ પ્રભાનો[3] કરવો પુનરુદ્ધાર;—
ઓ ભારતમાત ! વિચાર !

૨

તુજ પ્રજા બધી આ ઊભી
વરવા[4] નવરંગ પ્રભાત;
સહુ મોહ ગયા તમ ડૂબી,
ને વીતી ગઈ છે રાત :
આવે પગલાં શુભ નવજીવનનાં, ઊઠ, જગતને કાજ—
ઓ ભારતમાતા ! આજ !

૩

દોરવ અમને સદ્ધર્મે
દોરવ અમને સત્પંથ ;
નિર્ભયતા ભર અમ કર્મે
ને શૌર્ય અખંડ અનંત:

---

૧ સુખ શાન્તિ દેનાર, ૨ નવું ગુંજન, ૩ પ્રકાશ, ૪ પર આતુર થવા.

આતે આકાશ પડે શિરપર પણ હઠિયે ના તલપૂર !—
ઓ ભારત ! બન બહાદૂર !

૪

અરધી દુનિયા રહે તાકી
તુજને કરવા સ્વાધીન,[૫]
ખખડાવે શસ્ત્ર તુમાખી
સમજી અમને બળહીન :
પણ અર્ધ જગતશું બાથ ભરી તુજ કાજે મરશું વીર—
ઓ ભારત ! ધરજે ધીર !

૫

જુગજુગની વીર્યસમૃદ્ધિ,
જુગજુગનું તેજસ સત્ત્વ;
તુજ ઊંડી આત્મનસિદ્ધિ
જે પામી જગનું તત્ત્વ;
તે કરી સચેતન ફરી જગવશે જયધુન તુજ સંતાન,—
ભારત ! થા બળવાન !

૬

જગ ભલે અસત્યે જીતે,
જગ ભલે અધર્મે[૬] તણાય;
તુજ અંતરતેજ સુરીતે
તું જાળવ એ તમમાંય;

---

૫ પોતાને હસ્તક, ૬ અધર્મમાં.

છે તોલવું દેવાંગણમાં દાનવ-માનવને યુદ્ધ—
ઓ ભારત! ર્‌હેજે શુદ્ધ!

૭

તુજ ઉન્નત તીર્થદ્વારે
જગને કરવી મહેમાન:
રેલવવાં નવ-અવતારે
જુગજૂનાં ઉરનાં ગાન :
સાગર સાગરની લહરીઓશું ઉર ઉર ઉછળે આશ,—
ઓ ભારતમાત! પ્રકાશ!

૮

ઓ માત! અમે સહુ ત્હારા,
તુજ કીર્ત્તિ અમારૂં સર્વ;
રજની[૮] ભરતા[૯] જ્યમ તારા
રાખે રજનીનો ગર્વ :
દે હાંક! અને ખૂણેખૂણેથી ધસશું હારોહાર!—
ઓ ભારતમાત! પુકાર!

—ખબરદાર.

---

૭ દેવને દ્વાર—સત્ય અને ધર્મની કસોટીએ, ૮ રાત્રિ ૯ ને ભરી નાંખતા.

૩૯. શૌર્યનાં સ્મરણ

સિંહતણાં સંતાન, તમે હો ! સિંહતણાં સંતાન !
દૂધ તમે જે ધાવ્યા તે તો હતું અમીરસપાન:[1]
    અરે હો ! હતું શૌર્યરસપાન,
    ખરે હો ! કરે મગજ મસ્તાન;
    ભલા હો ! ગાજો[2] સિંહ સમાન !
        કરો વીર ! જયો જયોજી !—(ધ્રુવ)

આર્યભૂમિના વીર ! તમે હો ! આર્યભૂમિના વીર !
નથી કાયરા કાયલજવતા, હતા બધા રણધીર:
    અરે હો ! હતા સુભટ રણધીર;
    નસે હો ! નથી નમાલું નીર,
    હવે હો ! મૂકો કોરે શીર !
        કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણાં૦ ૧

ગડગડ ગાજે મેહ, ઉપર હો ! ગડગડ ગાજે મેહ;
હૃદય કેસરીનું ચીરાતાં ઉછળી પાડે દેહ,—
    અરે હો ! આભ[3] ઉછાળે દેહ;
    કરે હો ! કોણુ જ બીજું એહ ?
    ભલા હો ! એ જ ટેકની લેહ[4]
        કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણાં૦ ૨

---

૧ અમૃતપાન, ૨ ગરજો, ૩ ગગનપર્યંત, ૪ તાલાવેલી–સાચો [illegible]

નયન નયનમાં ઝાળ ભરે[૫] હો ! વીર બની વિકરાળ:
સિંહમૂછ પકડી શું જાશે ? એ નવ હોય શિયાળ !
અરે હો ! સિંહ ન હોય શિયાળ,
હરે હો ! પ્રાણુ બની રિપુકાળ:[૬]
ભલા હો ! ભરો ગરજતા ફાળ !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦ ૩

પડે કારમી ચીસ, ઢળે હો ! ત્યાં કાયર દશવીશ;
વીર પડે તૂટી જ્યાં ત્યાં તો રહે કિયે ધડ શીશ ?
અરે હો ! ઉડે હજારો શીશ,
ઠરે હો ! રણુ ના કો હરગીસ,[૭]
ભલા હો ! સાક્ષ્ય કરે જગદીશ !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦ ૪

ઘેટાં દશ લાખ, ભલે હો ! જો ઘેટાં દશ લાખ !
વાઘ એક વકર્યો પડશે ત્યાં કોણુ બચી દે શાખ[૮] ?
અરે હો ! બચે ન દેવા શાખ,
મરે હો ! રોળાતાં થઇ ખાખ:
ધરો હો ! વીરતણો અભિલાખ !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦ ૫

હું જ કેસરી એક, વને હો ! હું જ કેસરી એક:
એ અભિમાન અનેરૂં, વીરા ! સંકટ હણે અનેક,—

---

૫ અગ્નિ ભભૂક, ૬ દુશ્મનના પ્રાણુના કાળ બની, ૭ હરગીજ-નહીં, ૮ અસંખ્ય સંહારની સાક્ષી પૂરે.

અરે હો ! અરિને હણું અનેક,
મરે હો ! કે મારે એકેક[9] !
ભલા હો ! રાખો ભારત ટેક !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦ ૬

કરો જાન કુરબાન, બંધુ હો ! કરો જાન કુરબાન !
સ્વદેશનું કલ્યાણ પ્રથમ કે મૃત[10] કાયાનું ભાન ?
અરે હો ! ના કાયાનું ભાન,
ધરે હો ! જે ઉરમાં અભિમાન,
ભલા હો ! એ જ શૂરનું તાન !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦ ૭

જય શૂરા સામંત, ધસો હો ! જય શૂરા સામંત !
હિમતે મરદાં મદદ ખુદા દેઃ ચિંતા ન ધરો ચંત[11] !
અરે હો ! ચિંતા શાની ચંત ?
ખરે હો ! [12]તિમિરતણો છે અંત,
ધસો હો ! ગાતા ફાગ વસંત !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦ ૮

—ખબરદાર.

---

૯ એકે એકને, ૧૦ ક્ષણભંગુર, ૧૧ ચિત્તમાં, ૧૨ અંધકાર.

૪૦. અમ્હે તો ભરત ભૂમિના બાળ

અમ્હે તો ભરત ભૂમિના બાળ,
અમોને કેવલ એ પર વ્હાલ
નિરંતર કેવલ એ પર વ્હાલ.

સ્વર્ગ સમી પરભૂમિ[૧] સુન્દર ભલે રસમાં રમનાર;
અમ અન્તરમાં એને તેજે પળભર નહીં ચમકાર.
અમ્હે તો૦

રંક ભલે રહી માત અમ્હારી તદપિ તે અમ પ્રાણ;
હેયાંગેલ[૨] સલૂણાં દેતી શીખવી ઉન્નત ગાન.
અમ્હે તો૦

અવર ભૂમિની ભૂરકીમાં નહિ ભરત અમે ભૂલનાર;
પરમાતાના લાડ લૂખેરાં તે શૂં દુ:ખ દળનાર.
અમ્હે તો૦

અનેર[૩] વ્રત કંઇ અમ્હે ઉજવીશું ઝગતા સુર ઝમકાર;
ઉષા સમી બસ ભરત હસાવી જગવીશું જયકાર.
અમ્હે તો૦

—વસંતવિનોદી.

---

૧ પારકી ભૂમિ, ૨ ગેલભર્યાં-હૃદયસ્પર્શી, ૩ અનેરાં.

૪૧. સ્વદેશની દાઝ

છે શું કોઇ માનવી જીવનો અચેત[1] એવો,
  જેને નથી જાગીઆ કદીએ મનમાં ભાવો—
જેણે કદી અંતરે એહવું કહ્યું નથી કે
  આ મારી ખુદ—મારી આ માતૃભૂમિ છે ?
ભમી ભમી પરભોમ કિનારે પ્રવાસી જ્યારે
  નિજ પગલાં નિજ ભોમ ભણી તે વળતી વાળે
જરા કદી એ ઘેર જતાં એ અમુલખ અવસર
  છે શું કોઇ એહવો દાઝયું[2] નવ જેનું અંતર ?
જો એવો કો હોય, જાવ ને નિરખો ત્હેને
  કદીય એવા કાજ બિરદ[3] કવિનાં નહિં ગાજે,
હો મોટા ઇલકાબ, નામ હો મહાન એનું
  પરિપૂરણ કામના, ભલે હો અઢળક નાણું.
એ ઇલકાબો છતાં, છતાં સત્તાને પૈસો
  એ પામર નીચ જન્તુ જગત્ બધું [4]નિજમાં જોતો.
આ જીવતર માંહી તો સુકીર્તિ સઘળી ખોશે
  પડી મૃત્યુ મુખ, નામ નિશાન સમેત જ જાશે.
જે માટીનો હતો તે જ હીણી માટીમાં
  વણ કીર્તિ, વણ શોક, ગવાયા વિના ગીતોમાં.[5]

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

---

૧ ચેતન રહિત, ૨ માતૃભૂમિના પ્રેમથી દાઝી ઉઠયું, ૩ બિરદાવલી, ૪ પોતામાં સમાઇ ગયેલ, ૫ કવિતાઓમાં.

૨. સ્વદેશ પ્રીતિ

કપરૂં પણ પાળોરે, સ્વદેશ પ્રીતિ પાળો રે
જે કોઈ એવા ઉગ્ર પ્રતાપી, કરે સંકલ્પ સુત્રારે,
દિન ભરમાં[1] મુજ ભરતનું કરવું કલ્યાણ આટલું મારે—
કપરૂં૦

જે કોઇ ટેકી નેકી એવા સુતા પહેલાં વિચારે;
આજ શું કીધું દેશસેવાનું કાર્ય અલૌકિક ભારે—કપરૂં૦

આપ મદદ વિણ કાંઇ ન સરશે, વિના સ્વબળ નહિ ફળશે;
એક મરણીઓ સોને ભારે, કાયર ક્રોડ રઝળશે—કપરૂં૦

ધર્મ અર્થ મોક્ષ કામ માટે પ્રથમ સુખાશ્રમ જોઇએ;
આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ નિવારણ શાંત સમાધિએ [2]સોહીએ—
કપરૂં૦

મારી ભૂમિ મારી ભૂમિ—એમ અહંપદ[3] વચનો
વદી વદી કૃતિ આચરતા શત[4] જો, શો[5] પરતંત્ર ભરત તો ?
કપરૂં૦

ભીમાર્જુન, પૃથુ, કૃષ્ણ, રામની ભૂમિ ભરત શું વંધ્યા[6] ?
નહિ નહિ, હરિ ઘાયલ પણ સિંહણ કેસરીજનની[7] અવંઘા.
કપરૂં૦

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

---

૧ આખા દિવસમાં, ૨ જોઈએ, ૩ અહંભાવ ભર્યા, ૪ સો માણુસ, ૫ શાનો હોય, ૬ વાંઝણી, ૭ શૂરવીરોની, ૮ વંદન વિનાની—ભક્તિ વિનાની.

૪૩. " ભારતનાં યશોગાન "

ગાઓ તે ભારતનાં યશ ગાનઃ
ધર્મ, સત્ય ને પ્રેમ પુણ્યભર, દિવ્ય ધરા રસ ખાણુ;
એક ને અભેદ્ય એ રસ ખાણુઃ
ધન્ય, ધન્ય ભારતનાં સંતાન!
—ગાઓ.

પવિત્રતા, સૌન્દર્ય, જ્ઞાનનો, અવિચળ જે ઉદ્યાન;
ઈન્દ્રનો અવિચળ જે ઉદ્યાનઃ
રૂચ્યાં તેનાં વીણુવાં ફુલ–પાન!
—ગાઓ.

વીર, કવિ, કોવિદ, ઋષિ, મુનિ જ્યાં, સંત, મહંત મહાન;
અમર જ્યાં સંત, મહંત મહાનઃ
સતત જ્યાં દયા, ક્ષમાનાં દાન!
—ગાઓ.

રક્ષિત રત્નાકર,[1] ગિરિવરથી, અવર ન એહ સમાન;
દેશ કો અવર ન એહ સમાનઃ
મનોહર કુદરતનાં જ્યાં સ્થાન!
—ગાઓ.

---

૧ સમુદ્ર.

રત્ન રમ્યા જે જનનીઅંકે, રામ, કૃષ્ણ, હનુમાન;
પૂજ્ય જે રામ, કૃષ્ણ, હનુમાન:
બુદ્ધ, શંકરનાં ગરવાં જ્ઞાન !
—ગાઓ.

રત્ન સમી રજ[૨] અંગ લગાવે, ભૂતનાથ ભગવાન;[૩]
ઓલિયા ભૂતનાથ ભગવાન:
અમારા આળોટે ત્યાં પ્રાણ !
—ગાઓ.

લક્ષ્મણ, અર્જુન, ભીષ્મપિતામહ, બ્રહ્મચારી બળવાન;
પિતામહ બ્રહ્મચારી બળવાન:
ભોમ-પરભોમે જેનાં માન !
—ગાઓ.

બ્રહ્મ તેજ ભર એજ ભૂમિ પર, તન, મન, ધન કુરબાન;
અમારાં તન, મન, ધન કુરબાન:
જનનીનાં જય-હિતમાં મસ્તાન !
—ગાઓ.

—કેશવ હ. શેઠ.

---

૨ ભભૂતિ, ૩ શંકર ભોળાનાથ.

૪૪. "જગાવો ભારતને કીરતાર!"

જગાવો ભારતને કીરતાર!
રામ સમોવડ શાસક શોધું પયગમ્બર અવતાર,
મુગ્ધ બને જેના શાસનને જોઇ, વિશ્વ—સંસાર:
—જગાવો.

દે બળપ્રેરક બળિભદ્રવીર,[1] થવા સ્વદેશોદ્ધાર;
ક્ષુધા, તૃષા ઉર તાપ ટળે ને પીગળે જીવનભાર:
—જગાવો.

ધનિક જાગે, કોવિદ જાગે જાગે ખેતીકાર;
જાગે જનની, બાલ, બાલિકા: સજે સ્નેહ, કલ્યાણ:
—જગાવો.

ભારતખંડના ભ્રમિત ભેદો ભેદી, સરજનહાર!
સમસ્ત હિન્દી કરે ઐકયથી સ્વરાજ પદસંચાર:
પ્રભો! અમ સ્તુતિનો આ સાર.
—જગાવો.

—કેશવ હ. શેઠ.

---

૧ કૃષ્ણ.

૪૫. જય જય મા મ્હારી

સ્વર્ગંગંગા સેંથો મા લ્હારો,
માનસસર શિરમણિ રૂપાળો,
ભાલ–ત્રિવલ્લિ વિમલ હિમ–હારો,
જય જય મા મ્હારી !

ઝુલે જાહ્નવી સિન્ધુ કાને,
રેવા મહાનદી કટી સ્થાને,
કાવેરી તોડા દોણે,
જય જય મા મ્હારી !

રામેશ્વર એડીએ ચળકે,
પુરી દ્વારિકા કાશી ઝગકે,
મા તારી વાળીની ઠળકે,
જય જય મા મ્હારી !

સમશલ્લ પંજાબ એક કર,
પરશુ અરવલ્લી બીજે કર,
તેગ લટકતી સહ્યાદ્રી કટી પર,
જય જય મા મ્હારી !

રામ સૌમ્ય તુજ દગ પલટારો,
બુદ્ધ ઉદધિઉરનો ધબકારો,
ગુરૂ ગોવિન્દ પ્રકોપ ફુફાડો,
જય જય મા મ્હારી !

ભક્તિ–ગાન–ધ્વનિ માને વ્હાલી,
એ સ્વરબ્રહ્મ વિશે લે તાળી,
અગણિત માની સન્ત–પ્રણાલી,
જય જય મા મ્હારી !

દિવ્ય ચક્ષુ જ્યારે મા ખોલે,
જ્ઞાન–સમાધિ–પ્રકાશજ ઢોળે,
વ્યાસ પતંજલી શંકર બોલે,
જય જય મા મ્હારી !

શું શું મા તુજ સ્તવું વખાણી,
યુગ યુગ રાજ રતનની ખાણી,
અશોક અકબર વિજયા રાણી,
જય જય મા મ્હારી !

—બળવંતરાય ક. ઠાકોર.

૪૬. મહાજનપૂજન

આવો અમારા દેશમાં પૂજન તમારૂં થાય છે,
સર્વસ્વ જેના સ્વાર્થનો રસ દેશમાં વહી જાય છે. આવો.

જેણે ફકીરી આદરી પરમાર્થ જેનો સ્વાર્થ છે,
તે સત્ય વાણી અભયવરદા[1] એકલો પૂજાય છે. આવો.

જેનું હૃદય ધડકી રહ્યું નિજ દેશના ધડકારમાં,
એ પુનિત સુંદર હૃદયવરનું પ્રેમ પૂજન થાય છે. આવો.

જેણે ગણ્યું આ જીવિત સરખું તુચ્છ પરદુઃખ આગળે,
પરમેશ દિવ્ય મનુષ્ય એકજ એજ અહિં પૂજાય છે. આવો.

જેને હજારો દુઃખ દેશની, અર્થ પુષ્પ સમાન તે,
એ પુષ્પના ભરગુચ્છની મૃદુમાળમાં મ્હેંકાય છે. આવો.

તે વીર ધીર મહન્ત પ્રેમી આવજો અમ મંદિરે,
જ્યાં હિંદના દાદાતણું છે આદર્યું પૂજન અમે. આવો.

કુંકુમ ભર્યે પગલે પધારી આંગણું પાવન કરી,
અમ ગરીબજનના હૃદયને અભરે[2] ભરો અમીધારથી. આવો.

—મગનભાઇ પટેલ.

---

૧ અભયવર દેનાર, ૨ ટોચાટોચ.

૪૭. એ જોગીરાજ.—

(૧)

જોયા જગત્ ઘૂમિ એક જોગીરાજને,
ખુલ્લા નિજ ભારતને ચોક: અલબેલડી!
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

જનનીએ દીધ એવા એક જોગીરાજને,
જગવ્યા જેણે ચૌદ લોક: અલબેલડી!
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

કરણે સૂણ્યા'તા સાચા એક જોગીરાજને,
મુખડે જેને બ્રહ્મ બોલ: અલબેલડી!
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

હૃદયે પૂજ્યા'તા પૂજ્ય એક જોગીરાજને,
તપતા ત્રિખંડ રવિ તોલ: અલબેલડી!
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

જાણ્યા'તા જીવી જીવન એક જોગીરાજને,
ભર્યાં અમૃતે જેનાં ઉર: અલબેલડી!
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

નિરખ્યા એ પરખ્યા મુજ દેશ જોગીરાજને,
નયણે જેને વીજ—નૂર[૧]: અલબેલડી!
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

---

૧ વિજળીનો ચમકાર,

(૨)

દીઠા સખી! મીઠા એવા એક જોગીરાજને,
બુદ્ધ શો વિશુદ્ધ દયા—રે'મ: અલબેલડી.
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

જાણ્યા મન માન્યા તપસિદ્ધ જોગીરાજને,
જીવને જેને કૃષ્ણ—પ્રેમ: અલબેલડી!
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

રસના અખંડ રટે એક જોગીરાજને,
નીતિમાં રામના નિવાસ: અલબેલડી!
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

શ્વાસે વસાવ્યા રૂડા એક જોગીરાજને,
ઝીલ્યા જનકશા સંન્યાસ: અલબેલડી!
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

જીવને જડેલ સખી! એક જોગીરાજને,
બ્રહ્મચર્યે ભીષ્મ ભડવીર: અલબેલડી!
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

મર્ત્યપુરીના[૨] અમર એક જોગીરાજ એ,
સત્યે હરિશ્ચન્દ્ર હીર: અલબેલડી!
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

---

૨ પૃથ્વી,

(૩)

દેહે મહેલ દેવ એક જોગીરાજ એ,
ચરિતે સુવર્ણ શા વિશુદ્ધ: અલબેલડી !
        જોયા જગત્ ધૂમી એક જોગીરાજને.

ધેનુશા[૩] ધર્મી—નમ્ર એક જોગીરાજ એ,
શૌર્યે સિંહણુ પીધ દૂધ : અલબેલડી !
        જોયા જગત્ ધૂમી એક જોગીરાજને.

શાને પૂજીશું સખી ! જન્મ જોગીરાજને,
ઢોળ્યાં કુંકુમ કનક થાળ : અલબેલડી !
        જોયા જગત્ ધૂમી એક જોગીરાજને.

શાને વધાવશું એ વિશ્વ જોગીરાજને,
ગૂંથી નભ તારકની માળ : અલબેલડી !
        જોયા જગત્ ધૂમી એક જોગીરાજને.

જોગી ક્યમ રીઝે નર્યાં ભૂષણુના સાજને ?
જોગીને જોઇએ જીવન-ભોગ: અલબેલડી !
        જોયા જગત્ ધૂમી એક જોગીરાજને.

જોયા બ્રહ્માન્ડ ધૂમી એક જોગીરાજને,
ખુલ્લા મનુ મન્દિરને ચોક: અલબેલડી !
    મુક્તિને પન્થ મળ્યા ધન્ય ગાંધીરાજ એ,
        જોયા જગત્ ધૂમી એક જોગીરાજને.

---

૩ ગાય,

૪૮. ગાંધીનું ગુજરાત

ગાંધીનું ગુજરાત, ગણાયે,
ગાંધીનું ગુજરાત !
ગુર્જર દેશે વિરલ મૂર્તિ એ વિમલ સરલ સાક્ષાત,
દર્શનથી કંઇ ચેતન પ્રકટે જોતાં એની જમાત;
જેમાં સાચા સાધુઓ ભ્રાત.
ગાંધીનું ગુજરાત.

સાબરમતીના સુન્દર તટપર પ્રકટયું નૂતન પ્રભાત,
મોહન તુજ સત્યાગ્રહ બંસી સુર સુણી સહુ જાત;
કરે મીઠી ઐક્યની વાત.
ગાંધીનું ગુજરાત.

દેશ ભક્તિ ને રાજ્ય ભક્તિની સાચે સાચી વાત,
નિર્ભયતા ને સત્ય વચનની દિક્ષા દઇ રહે તાત;
બનાવ્યું નવું ગુજરાત,
ગાંધીનું ગુજરાત.

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

૪૯. એ કોણ ?

એ કોણ છે જે જાગ્યો ?
જહેણે સહુને જગાડ્યાં ?
એ કોણ છે જે છૂટ્યો ?
જહેણે સહુને છોડાવ્યાં ?
જે તરી શકે તે તારે,
જે જીવી શકે તે જીવાડે;
એ કોણ છે જે એવો ?
જહેણે સહુને જીવાડ્યાં ?
જે હસી શકે તે હસાવે,
જે નમી શકે તે નમાવે;
એ કોણ છે જે એવો ?
જહેણે સહુને નમાડ્યાં ?
જે સાધી શકે તે સધાવે,
જે જીતી શકે તે જીતાડે;
એ કોણ છે જે એવો ?
જહેણે સહુને જીતાડ્યાં ?
એ કોણ છે જે જાગ્યો ?
જહેણે સહુને જગાડ્યાં ?

—ગોકુળદાસ રાયચુરા

૫૦. મનમોહન બલિહાર ગાંધીજી !

મનમોહન બલિહાર ગાંધીજી !
સુર સૈન્ય[1] સરદાર ગાંધીજી !
નૂતન યુગ ઘડનાર ગાંધીજી !
દૈવી તેજ ચમકાર ગાંધીજી !

ગુર્જરી કુંજે ગાજે ગાંધી !
નંદનવન વન વાજે[2] ગાંધી !
રાજ બને વિણુ તાજે ગાંધી !
દિલ દિલ્હ સર્વ નવાજે ગાંધી !

જગત માત્રનું નૂર ગાંધીજી !
જ્ઞાનામૃતનું પૂર ગાંધીજી !
ભારતબંસી સૂર ગાંધીજી !
દિલ દરિયે ભરપૂર ગાંધીજી !

ગાય ગોપ ગોપાલક ગાંધી !
સત્યાગ્રહ સંચાલક ગાંધી !
હિંદ જનોના તારક[3] ગાંધી !
જગત સર્વ ઉદ્ધારક ગાંધી !

---

૧ દેવગણ, ૨ વેણુ વાય-મધુરી મોરલી બજાવે, ૩ તારનાર,

ખાદી પ્રભુતા તોલ* ગાંધીજી !
આભૂષણુ અણુમોલ ગાંધીજી !
કુંજ કુંજ કલ્લોલ ગાંધીજી !
રાષ્ટ્ર ચેતના બોલ ગાંધીજી !

જ્ઞાન માર્ગમાં બ્રાહ્મણુ ગાંધી !
રણુ શુરવીર રણાંગણુ ગાંધી !
વૈશ્ય કુળનું ભૂષણુ ગાંધી !
શોભાવે સેવકગણુ ગાંધી !

સાધુ જીવન સુલ્હાણુ ગાંધીજી !
સત્ય વચનની ખાણુ ગાંધીજી !
રાષ્ટ્ર પ્રકાશે ભાણુ ગાંધીજી !
ભારત જીવન પ્રાણુ ગાંધીજી !
મનમોહન બલિહાર ગાંધીજી !

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

---

* તુલ્ય.

૫૨. સાભ્રમતી

મહદ્ ગુજરાતની ગંગા નદિ તું સાભ્રમતી !
પતિતપાવની ગંગા નહિ તું પૂણ્યવતી !—મહદ્.

ભારતનો ભાણુ[1] ઉગ્યો કાંઠે ત્હારે ભાગ્યવતી !
પ્રજાની પ્રેરણાની મહા નદિ તું સાભ્રમતી !—મહદ્.

રાષ્ટ્ર ચેતનાની બંસી સૂરે સૂરવતી !
જગાડે ભારતીય સમાજને તું સાભ્રમતી !—મહદ્.

ફકીર ઉલ્મા ને સાધુ સર્વ જોગી જતી !
સહુ તુજ પાન કરે પૂણ્યભાવે સાભ્રમતી !—મહદ્.

મથુરાં મક્કાના યાત્રી સહુ માનવતી !
ભવિષ્યે આવશે જરૂર જ્યાં તું સાભ્રમતી !—મહદ્.

નવો ઇતિહાસ ગાજે આરે ત્હારે આશાવતી !
પ્રભુ પયગામ આપે જગતને તું સાભ્રમતી !—મહદ્.

ખંડે ખંડ પ્રજા સર્વ નમે ભાવવતી !
પૂકારે સર્વ શબ્દ એક ધન્ય સાભ્રમતી !—મહદ્.

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

---

૧ મહાત્મા ગાંધીજી અને ઉદયભાણુ.

૫૨. ધન્ય ભૂમિ

ધન્ય ભૂમિ ગુજરાત માત તુજ ભાગ્યલેખ કંઇ ભવ્ય દિસે,
સહુ સાધુનો સાચો સાધુ[1] સાબ્રમતી જલતીર વસે–ધન્ય ભૂમિ.

રસકસ ત્હારો ફરી બતાવા દેવલોક અહિં આવ્યો છે,
ધર્મ કર્મને સતેજ કરવા ભારતદેશ જગાવ્યો છે–ધન્ય ભૂમિ.

દિવ્ય તેજ એ દિવ્ય ફકીરી દેશ પ્રેમ પ્રકટાવે છે,
પયગમ્બરીએ પ્રભા અનેરી દીલ જ્યોત જગાવે છે–ધન્ય ભૂમિ.

ધન્ય ભાગ્ય એ કુંજ ગુર્જરી ધન્ય ભાગ્ય એ નંદનવન,
ધન્યભાગ્ય સારાષ્ટ્ર સુજનતા જ્યાં પ્રકટે પ્રભુતાનાંજન–ધન્ય ભૂમિ

મોહન ત્હારૂં નામ મીઠડું રગ રગ ચેતન લાવે છે,
સેવાના હો સન્ત ગાંધીજી દર્શનથી મન ભાવે છે–ધન્ય ભૂમિ.

કાશી કે મથુરાંથી આજે રાજનગર[2] કંઇ ઓર દિસે,
સાબ્રમતો જલ લોટી લોટી[3] ગંગા યમુના આવી વસે–ધન્ય ભૂમિ.

અભિનંદન એ રાજનગરને અભિનંદન એ સરિતા તીર,
પ્રજાવર્ગને છે અભિનંદન જ્યાં રમતા પયગમ્બર વીર–ધન્ય ભૂમિ.

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

---

૧ મહાત્મા ગાંધીજી, ૨ અમદાવાદ, ૩ ની લોટ લોટીમાં.

૫૩. ગુર્જરી વિજય

જાગિયે દેશજન ! ઝીલિયે નવજીવન
ચેતિયે ચતુરમન ! બ્રહ્મ ગાજે.
એક પ્રભુને શરણુ અભયને પરિશીલન[1]
સત્યને આચરણુ શાંતિ રાજે.
જ્ઞાન સેવન સતત યજ્ઞ, તપ, દાન, વ્રત,
સર્વ કાળે સુખદ એજ આજે.
પ્રભુ મતિ જગગતિ વીર ભારત કૃતિ
ગુર્જરી સંસ્કૃતિ વિજય ગાજે.
ગુર્જર સુરાષ્ટ્ર જય ! અમર ચેતન હૃદય !
સિદ્ધ સ્થિતિ સ્થલસમય યોગ રાચે !
જન્મભૂમ ગર્વબલ બન્ધુભાવે સફલ
લલિત પ્રગતિ સરલ વિશ્વ નાચે.

—લલિત.

---

1 અભ્યાસ.

૫૪. પંજાબ અને પરદેશી

૧

આંખ ઉઘાડો, ઉંઘ ઉડાડો, નિજ ભણી જો નિરખો વ્હાલા,
તન પર પરદેશી પહેર્યાં તે ભાંડુ તણા શબની માળા;
પરદેશી પહેરી માતાના પુત્ર થઇ કર્યાં પ્રાણ ચૂસો,
નમીએ માને વદતા માની છાતી પરે કેમ પગ મૂકો.
—આંખ.

૨

પરદેશી પહેરી પહેરીને દુષ્ટ દુઃશાસન સંગ મળી,
નિજ માત ચીર હરવા કરતાં ઝટ માટીમાં જાઓ મળી;
જે પરદેશી પશુ સત્તાએ નૂર હર્યું ઇસ્લામ તણું,
અત્યાચાર કરી અનહદ અપમાન કર્યું પંજાબ તણું.
—આંખ.

૩

જેને માતા ને બ્હેનોની ભર વસ્તીમાં લાજ લૂંટી,
પ્રાણ હર્યાં નિષ્પાપ પ્રજાના જ્યાં સુધી બંદુક ફૂટી;
પેટે ચલાવી નાક ઘસાવી જેને દેશ સ્વમાન હર્યું,
જે વર્ણવતાં જીવ્હા લાજે એવું એવું પાપ કર્યું.
—આંખ.

૪

વિણુ અપરાધે દીન જનોની કોમળ પીઠ ઉઘાડી [illegible],
નિર્દય હાથે ચાબૂક ચાંપ્યા પથ્થર ઉર પણ જાય ગળી;

ભર ઉન્હાળે નવયુવકના ખુલ્લા મસ્તક પાય મૂકી,
સોળ સોળ માઇલની મજલ કરાવી એ તે કેમ જવાય ચૂકી.
—આંખ.

૫

ધર્મ ભૂમિની વૃદ્ધ માતા પર જે ખરવર થૂંકયા ભૂંકયા,
તેવાને પણ ઓથ દઇને સતી ભારતને શિર મૂકયા;
જેણે જાહેર હિન્દુ મુસલમિન કેરી ઐકય ફજેતી કરી,
ભાંડુ ભાંડુમાં ભેદ પડાવા ભૂલવણીથી ભૂમિ ભરી.
—આંખ.

૬

મીઠું મીઠું કહી હિન્દજનોના બત્રીસા દીધા રણુને,
અંતે બેડી બમણી લાધી ટુકડો નાંખી આપણુને;
એનાં કપડાં પહેરી હજુ કયાં એ સત્તાને દૂધ ધરો,
તોડો એ પરતંત્ર દશાને નહિતર જીવવું ઝેર કરો.
—આંખ.

૭

કેમ ગળે ઉતરે છે હજુયે ઝેરી ગુલામીની ગોળી,
પય બદલે આપણુને માએ કયાં પાયું ન વિષ ઘોળી;
પરદેશી કાપડના કેફે આપણુને રાખી સુતા,
પેટ ભરીને લોહી પીધું ને ઉપરથી મારી લાતા.
—આંખ.

૮

નાડ વિષે ધબકાર હજુ છે નવચેતન થઇને જાગો,
ભાગ્યબળે એક જોગી જડયો છે ઝાંખી કરી જડતા ત્યાગો.
—આંખ.

—[illegible]

૫૫. પંજાબના અત્યાચારો

પંજાબના ઇતિહાસને દઇ કાન સુણજો હે વીરા,
એ દુઃખથી છાતી ચીરાશે ફાટશે વ્હાલી ધરા. પંજાબ.

ફાટી જશે પથ્થર અને વળી વૃક્ષ તુટશે મૂળથી,
રોશે જગતના માનવી પંજાબના દુઃખ સૂખથી. પંજાબ.

પંજાબના પ્રેમી પનોતા પૂત કેસરી રંગમાં,
બ્રીટીશની જીત માટે જાનોને કપાવી જંગમાં. પંજાબ.

રીક્રુટને વળી લોનની વાતો દબાવી જોરથી,
લોકો દબાવ્યા બોલતા અધિકારીઓએ તોરથી. પંજાબ.

અવતાર માને લોક જેને હિંદીઓ પૂજા કરે,
જે માટ ગરદન હિંદીઓ સૌ પ્રેમથી આગળ ધરે. પંજાબ.

જેની ભૂમિ સેવા વિશે કીર્તિ ઉડી રહી આભમાં,
તે વીર ટિળક ગાંધીને બંધી કરી પંજાબમાં. પંજાબ.

જુઠું મનાવા માટ કીધો જુલ્મ કહું શું તે વિશે,
તોડી મુછો કંઇ લોકની પિસાબ પાયો પોલીસે. પંજાબ.

ખાટ[1] પાયાની નીચે પંજા દબાવ્યા જોરમાં,
કંઇ આડને ખાટે ચઢાવ્યા જુલ્મ કીધો તોરમાં. પંજાબ.

ઓલાત દેખી સોલ્જરો નાગા થતા લજ્જા નહીં,
બેશુ[2] કરી કંઇ પાપીએ ઝાડો કર્યો કુવા મહીં. પંજાબ.

---

૧ ખાટલાના, ૨ કુચેષ્ટા.

કર્મો કર્યા કાળાં કસાઇ દ્વેષને દિલમાં ધરી,
હાથમાં ખોસ્યા ખીલા ઢીલા[3] કર્યા ઉભા કરી. પંજાબ.

ચોપડી ચૂનો મુખે સાધુ તણે શિક્ષા કરી,
ઉભા કર્યા કંઇ ધૂપમાં[4] આ જુલ્મ જોશે શ્રીહરી. પંજાબ.

કર્મો થયાં કુડાં બહુ છાજે નહિ આ કાળને,
હદપાર કાઢયા માનીતા તે કીચલુ સત્યપાલને. પંજાબ.

હરકીશન દુનીચંદ જેવા બહુ રથી ને મહારથી,
તે ચૌધરી રામ કેસરી કેદી કીધા અધિકારથી. પંજાબ.

પેટે ચલાવ્યા લોકને દંડો ચલાવ્યો ત્યાં બહુ,
કહેતાં હૃદય કંપે ઘણું જીવ્હા ગળે હું શું કહું. પંજાબ

નાકે લીસોટા ખેંચવ્યા ભૂમિપરે લોકો થકી,
અધિકારીઓના જુલ્મનો તો જવાબ લેશે એ[5] નકી. પંજાબ.

માન અરજી ત્રિણ સલામો લોક પાસેથી લીધી;
મારી ઉપરથી ચાબખો ને બોલીની[6] બંધી કીધી. પંજાબ.

હાથ પગ બાંધ્યા જનોના સ્થંભ કે કંઇ સાથમાં,
કુચા દીધા કંઇ લોકને અંગાર[7] આપ્યા હાથમાં. પંજાબ.

નાગા કરીને કંઇકની ચેષ્ટા[8] કરી છે બહુ બુરી,
કહેતાં કપાએ કાળજું છાતી મહીં વાગે છુરી. પંજાબ.

---

૩ નરમ, ૪ તાપમાં, ૫ શ્રીહરિ. ૬ સભાની, ૭ ધગધગતા અંગારા, ૮ વલે

કંઇક હિંદીની ગુદામાં⁹ વાંસના ઠોક્યા ખુંટા,
આ જુલ્મના કરનાર તો જુવો ફરે છે એ છુટા. પંજાબ.

મસ્જીદના ઇમામનું અપમાન ખેંચી દાઢીને,
નિજ પુત્રનું આ દુઃખ કેવું કારમું છે માડીને. પંજાબ.

ઇમામમાંથી કંઇકને ઉભા કર્યા પેટીપરે,[10]
બહુ દુર રાખી પેટી જેથી ટાંગ વચ્ચેથી ચીરે. પંજાબ.

નિઃશસ્ત્રને નિર્દોષપર ગોળી ચલાવી ડાયરે.
કતલ કર્યા હિન્દી હજારો હાય ભારત હાયરે. પંજાબ.

જલીઆનવાળા બાગ આજે કાશી ને મક્કા થયું,
તે જુલ્મીઓના જુલ્મથી અંગ્રેજનું પાણી ગયું. પંજાબ.

જે માતના પુત્રે કરી સંકટ સમે સેવા ખરી,
તે હિન્દમાના જીગરમાં ખોસી અરે જુલ્મી છુરી. પંજાબ.

કહેતા હતા જુલ્મી ઘણા રાજ્યો મુગલ પેશ્વાતણા,
પંજાબના ઇતિહાસમાં શું જુલ્મની રાખી મણા. પંજાબ.

—વામન મુકાદમ.

---

૯ મળસ્થાન, ૧૦ બે પેટી પર.

૫૬. રૂડો મારો રેંટીયો

રૂડો મારો રેંટીયો, એતો રણુજણુ રણુજણુ થાય. રૂડો મારો.

એતો બત્રીશ લક્ષણો, એના ગુણ ગુરૂજન ગાય;
જગત હસ્ત કલાતણાં, રે જ્યાં દશ્ય અનેરાં થાય. રૂડો મારો.

પ્રથમ પ્રભૂ જગદીશ છે, બીજો પ્રભૂ ખેડુત;
ત્રીજો મારો રેંટીયોરે, જેને હાથ જગત સુત.[1] રૂડો મારો.

એને સુતર તાંતણે, બાંધ્યા રવી ને સોમ;[2]
એ વિભૂના વાદ્ય મારે, ઉઠે નિત્ય અનાહત ઓમ. રૂડો મારો.

ઇશની કારીગીરીનું, એ પ્રથમ એંધાણ;
એ જીવન ધનવંતરીરે,[4] એને હાથ હજારોના પ્રાણ. રૂડો મારો.

—હંસ.

---

૧ સૂતર, ૨ સૂર્ય-ચન્દ્ર, ૩, આવા બનવાનું વાજીંત્ર,
૪ દેવલોકનો વેદ.

૫૭ રૂડો રંગીલો રેંટીયો

રૂડો રંગીલો મારો રેંટીયોરે બેન,
જાણે નાનીશી નાજુક મીલ જો;
ગાતી પ્રભુજીના પારણારે બેન,
કાંતુ પરોવી દીલ જો. રૂડો રંગીલો.

ભાઇરે સુતારીએ[1] ઘડી દીધોરે બેન,
એનો એ મોટો ઉપકાર જો;
જુવાનીને એ જાગવેરે બેન,
વૃદ્ધાવસ્થાનો આધાર જો. રૂડો રંગીલો.

કાંતું ઝીણું ને ભરૂં કોકડારે બેન,
થાય સફળ નવરાશ જો;
દેવે દીધોરે દી કાઢણોરે[2] બેન,
આવે હૈયામાં હાસ જો. રૂડો રંગીલો.

રંકને આપે રોટલોરે બેન,
ઢાંકે ઉઘાડા અંગ જો;
શ્રીમંતને પરમાર્થ શીખવેરે બેન,
વળી વધારે ઉમંગ જો. રૂડો રંગીલો.

આંખને એ અતિ કેળવેરે બેન,
હાથ બને હોંશિયાર જો;

---

૧ સુતારે, ૨ દિવસ ખૂટાડનાર.

વિધવાને એ ધન વીરડોરે[૩] બેન,
સધવાને સ્વર્ગ નીસાર[૪] જો. રૂડો રંગીલો.

બુદ્ધને બહુ ઝીણી ફરેરે બેન,
શમ દમ શીખવનાર જો;
એવો મધુર સૂર ઉચ્ચરેરે બેન,
જાણે જગપતિનો જણુકાર[૫] જો. રૂડો રંગીલો.

દેશ તણોરે એ દીવડોરે બેન,
ઘર તણો શણગાર જો;
સતયુગનું સંભારણુંરે બેન,
પુણ્ય પુરાણું હથીઆર જો. રૂડો રંગીલો.

જેની દીવેટ દેવ દીવડેરે બેન,
એના કરી પટકુળ[૬] જો;
પ્હેલાં પ્હેરાવું મારા દેવનેરે બેન,
વરસાવે આશીષ ફુલજો. રૂડો રંગીલો.

ઇશ્વર અમારા રેંટીયારે બેન,
મંડાવજો ઘેરે ઘેર જો;
મોહન[૭] મનથી નહિ મુકેરે બેન,
નાગા ઉઘાડાની મ્હેર[૮] જો. રૂડો રંગીલો.

—હંસા.

---

૩ નદી કિનારે રેતમાં ખોદેલું પાણીનું ખાબોચીઉં, ૪ નિસરણી, ૫ પ્રભુનું સુરીલું તાન, ૬ વાઘા, ૭ કૃષ્ણ અને મોહનદાસ ગાંધી, ૮ દયા.

૫૮. રેંટીયો

ભજન:

સ્વતંત્રતાની સિદ્ધિરે, સ્વદેશ કેરી રિદ્ધિરે:
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી.
જેના ગુંજનમાં રામ કેરાં નામ:
જીવન કેરી શક્તિરે, જન્મભૂમિની ભક્તિરે;
એતો એકજ રેંટીયો હોજી.

શ્રદ્ધા ને એકાગ્રતા, સંયમશક્તિ વિશેષ;
ધૈર્ય, ચિવટને શાન્તિના, આપે જે ગુણ એશ.
જડને ચેતન કરતોરે:
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી—સ્વતંત્રતાની૦

પરદેશી પરતંત્રતા, તોડે પળની માંહ્ય;
દે આર્થિક સ્વતંત્રતા, શીળી સુખની છાંય.
નિર્ધનીઆંનો બેલીરે:
એતો એકજ રેંટીયો હોજી—સ્વતંત્રતાની૦

સુતર કેરે તાંતણે, સહજે મળે સ્વરાજ;
જેના બળથી હિંદનાં, સુધરે સઘળાં કાજ.
રૂપાળો રઢીયાળોરે;
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી—સ્વતંત્રતાની૦

સુદર્શન ચક્કર સમું, સર્વ શક્તિનું પુર;
જેમાં ગૂઢ રીતે ભર્યૂં, સો સુરજનું નૂર.
એવો પ્રૌઢ પ્રતાપીરેઃ
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી—સ્વતંત્રતાની૦

સ્રીજન કેરા શિયળની, રક્ષાનો કરનાર;
યોદ્ધાને અવકાશમાં, છે શાન્ત દેનાર.
એવો અમાપ ગુણિયલરેઃ
એતો એકજ રેંટીયો હોજી.

સ્વતંત્રતાની સિદ્ધિરે, સ્વદેશ કેરી રિદ્ધિરે;
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી.

—સીતારામ શર્મા.

૫૯. ચક્ર સુદર્શન

ચાક ચઢાવો ચક્ર સુદર્શન.
ભુખ્યાંનું ભોજન,
ગરીબોનું જીવન.—ચાક.

બ્રહ્મા શંકર વિષ્ણુનું, તેમાં છે સ્થાપન,
ખાદીની ઉત્પત્તિને, દુશ્મન નિષૂદન,[1]
પ્રજાનું પોષણ,
વસુધાનું રક્ષણ.—ચાક.

મુક્તિ થાશે દેશની, સ્વરાજ્યનું દર્શન,
નર–નારી હેતે મળી, કરો ચક્ર પૂજન,
ગુલામી છેદન,
સ્વતંત્રતા સાધન.—ચાક.

—પ્રતાપ.

1 દુશ્મનનો નાશ કરનાર.

૬૦. આરતી

જય જય માતૃભૂમિ, મા જય જય માતૃભૂમિ;
ગુણ તારા નિત્ય ગાઇ, નમીએ ચરણ ચૂમિ.
જય જય માતૃભૂમિ.

તુજ કિરીટ[1] સ્વરૂપ, નંદનવન રાજે—મા નંદન૦
ભાલ પ્રદેશે તારા, શીખ પ્રજા છાજે.
જય જય માતૃભૂમિ.

ક્ષત્રિય વીરનો વાસ, ઉભરે ઉર ક્ષેત્રે[2]—મા ઉભરે૦
સદૈવ તારે કાજે, પડતા રણક્ષેત્રે.
જય જય માતૃભૂમિ

તુજ કેશાવલિ રૂપ, હીમગિરિ શોભે—મા હીમગિરિ૦
વિશ્વે અતિ વખણાઇ, જગનાં મન લોભે.
જય જય માતૃભૂમિ.

બંગ અને ગુજરાત, બેલડીએ તપતાં—મા બેલડીએ૦
સાહિત્યે, વિજ્ઞાને, સહુ પહેલાં ધપતાં.
જય જય માતૃભૂમિ.

સિંધ, કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર, સત્વ રૂપ તારાં—મા સત્વ૦
ઉદ્યોગે, વ્યાપારે, સૌન્દર્યે સારાં.
જય જય માતૃભૂમિ.

---

૧ તાજ, ૨ [illegible]તાના.

મહારાષ્ટ્ર, મદ્રાસ, દૃઢ[3] ઉદય ગામી[4]—મા દૃઢ૦
સબળ, શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિયુત, સ્થંભ જોડ જામી.
જય જય માતૃભૂમિ.

હૈયે હાર સ્વરૂપ, ગંગા ને યમુના—મા ગંગા૦
કટી[5] આભૂષણ જેવા, આબુ, વિંધ્ય ભલા.
જય જય માતૃભૂમિ.

અમાપ અર્ણવ નીર,[6] તુજ ચરણો ધોતા—મા તુજ૦
શુભ શિરછત્ર સ્વરૂપે, ગિરિરાજો રહોતા.
જય જય માતૃભૂમિ.

સુજલાં સુફલાં માત ! સુધર્મની ધાત્રી[7]—મા સુધર્મ૦
હજીએ તું એની એ, છે જગને ખાત્રી.
જય જય માતૃભૂમિ.

ગ્રહી પ્રતિજ્ઞા આજ, તુજ મુક્તિ માટે—મા તુજ૦
સ્વરાજ્ય મંત્રો જપશું, સહુ શીરને સાટે.
જય જય માતૃભૂમિ.

—સીતારામ શર્મા.

---

૩ જોડ, ૪ ઉદય પંથે ગમન કરનાર, ૫ કેડના,
૬ હિન્દી મહાસાગરનાં, ૭ માતા.

શુદ્ધિપત્ર

પાનું	કડી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩	૭	વિગાલત	વિગલિત[૪]
૫	૫	ક્રમ	કર્મ
૯	૧	...લ	તવ જલ
૧૦	—	૧૪ દેરેતી ખેલી ૧૫	૧૪ દેખેલી, ૧૫ રેતી
૨૧	૧૯	ગામીર	ગભીર
૨૫	૧૧	કુહહૂં	કુબહૂં
૩૧	૧	રોકો	ન રોકો
૩૫	૨	દરડક	દણ્ડક
૩૭	૭	થાની	માની
૩૮	૨	મુખકર	સુખકર
૪૫	૧૬	હશમ[૨૦]	હશમ[૧૪]
૪૫	૧૭	ઇરમ[૨૧]	ઇરમ[૨૦]
૪૬	...	સારી જહાંમે	જુઓ પાનું ૧૧
૫૨	૧	થરવી	ગરવી
૫૨	૭	ગુશરાત	ગુજરાત
૫૨	૯	પૂર્વમાં કાક્ષીમાત	પૂરવમાં કાળીમાત
૫૪	૨	વીણુતાં	વીણુતાં વીણુતાં
૫૫	...	એક ઐતિહાસિક કાવ્ય	ધન્ય જ પુણ્ય પ્રદેશ!

પાનું	કડી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૫૬	૮	સન્ત મહન્ત.	સન્ત મહન્ત. ધન્ય હો !
૫૭	૧	છેલ્લે	છેડલે
૫૭	૧૫	ચાણાકૃ	ચાણાકયે
૫૮	૧૭	આપ્પારાય	આપ્પારાવ
૫૯	૫	વિસ્તરતો	વિસ્તારતો
૫૯	—	રાશનગર	રાજનગર
૬૦	૬	બાધે	બાથે
૬૦	૧૦	લુમવું	ઘુમવું
૬૧	૧૧	આવશે	આશે
૬૧	૬૧	ધસવા	ધસવા
૬૨	૬	ઉછાળ	ઉછાળા
૬૨	૧૪	કસે જેમ	કસે નિજ જેમ
૬૩	૧૧	થતું	થતું
૬૫	૫	સાંચે	સાચે
૬૬	૧૨	સામાં કાંક વિશે	સૌમાં કાંક વિશેષ જ
૬૯	૨	ર્ચસ્વી	વર્ચસ્વી
૬૯	૩	ભૂમિ	ભરતભૂમિ
૭૧	૬ ઠ્ઠી	ધાતી	છાતી
૭૨	૪	પંથ	પથ
૭૨	૫	અર્વસ્વ	સર્વસ્વ
૭૪	૨	ઉપાખંડધર	ઉપાખંડધર
૭૬	૪	હેલાથી	હિલાથી
૭૭	૮	સ્વત્વ	સ્વત્વ,

પાનું	કડી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૮૩	...	જય કીત્તન	જય કીર્ત્તન
૮૩	૪	હિમદ્રિ	હિમાદ્રિ
૮૫	૧૪	ઝુમી	ઝૂઝી
૮૬	——	કૌતુક–કુચ્યળ	કૌતુક–કુતૂહળ
૯૧	૧૦	ફૂટો	ફૂટો
૯૨	૧૬	ઇ	કંઇ
૯૨	૧૭	ગમે	ક્યમ ગમે
૯૩	૧૭	કંઇ કરો...	ટુંક ન જોઇએ
૯૩	છેલ્લી	માન તણું જગગાન	માત તણું જયગાન
૯૪	૧૨	ગર્દ	ગર્દ
૯૫	૧૩	પુરા	પુર
૯૮	૮	રણુથશે	રણુયશે
૧૦૧	૧૧	સીધો	સાધો
૧૦૨	૨	હીરા	હાર
૧૦૪	——	દ્ય્ય	હૃદય
૧૦૬	૧૨	જાચી	જાચ્યા
૧૦૬	૧૬	ખાડી	ખાડી
૧૦૬	છેલ્લી	વમી	વળી
૧૦૮	——	–ખોંખ	–ખોંખારશે, ૩ કૃષ્ણ,
૧૦૯	૭	ભગ	ભર્ગ
૧૧૨	૩	નિત્ય૧	નિત્ય
૧૨૦	૧૪	ભારત	ઓ ભારત
[illegible]	૧૩	બેટાં	છો બેટાં

હિન્દ સ્વરાજ્ય

એક સત્યવીરની આત્મકથા

અને

સર્વોદય

લેખક: મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી

ત્રણેના ભેળા પુસ્તકનું મૂલ્ય આઠ આના

પ્રકાશક:
રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય મંડળ—અમદાવાદ.